H. Sanielevici

Poporanismul reacționar

SOCEC & Co.
SOCIETATE ANONIMĂ
1921

Poporanismul
reactionar

859.0.09
S21

H. Sanielevici

Poporanismul reacționar

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ
OLUJ-NAPOCA

12
1995

427.689

SOCEC & Co
SOCIETATE ANONIMĂ
1921

427689-

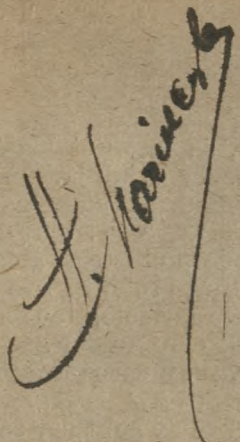

Miezul trainic al articolelor publicate în *Curentul nou* în cursul anului 1920, este silința de a lămuri evoluția societății românești în cele din urmă două decenii, prin ajutorul concepției materialiste a Istoriei. Desvăluesc interesele de clasă cari au hotărât acțiunea politică a diferitelor partide: teama marelui proprietar retrograd că industria îi va răpi pe țăranul neoiobag; teama burgheziei protecționiste, de capitalul liber — dinnăuntru și de afară, — neproteguit și deci mai oțelit în lupta economică; dorința săteanului chiabur de a înlocui pe latifundiar, fără a clătina temeliile societății neo-feodale; visul proprietarului progresist de a ajunge la o cultură agricolă intensivă sub un regim politic reacționar; aspirația nelămurită a profesiilor libere și a micii burghezii urbane, către o viață comercială și industrială liberă, intensă...

In contra acestei din urmă pături, *reacționare*, s'au ridicat. — *în numele moralei* (care servește uneori cauze foarte imorale), — cu toată vehemența aparatului de sugestie al claselor posedante, proprietarul mare, care storcea fără milă pe țăranul aproape robit, colectivistul care băga mâna până la cot în vistieria statului și'n

buzunarul cetățeanului, și, last not least, fariseismul clasic al lipitorilor statului...

In fața războiului mondial, atitudinea partidelor a isvorît din aceleași interese: clasele burgheze, cărora extrem de industrializata Germanie le era dușmană, s'au pronunțat *în contra* puterilor centrale; clasele agricole,—cu excepția proprietarului retrograd, care nu doria nici măcar progresul agriculturii—s'au pronunțat *pentru* aceste puteri.

Fost-au conștiente partidele politice, sau măcar conducătorii lor, de interesele materiale care-i mânau? Răspunsul trebue să fie mai de grabă negativ.

O caracatiță a fost așezată cu fiecare braț al ei între două vergele, în așa fel ca să nu-și poată recăpăta libertatea decât trecând pe rând toate brațele prin aceiași deschizătură. Evident, un asemenea act calculat nu putea fi atribuit unui animal atât de inferior; și totuși, după un ceas de svârcolire, polypul nimeri drumul liberării. Prin ce proces psihologic? Printr'o lungă serie de dibuiri, care-i dădură, pe măsură ce se apropria de soluțiunea justă, sensații crescânde de ușurare. Astfel la cinematograf, o lungă serie de poziții fixe ne dau iluzia mișcării.

Clasa socială poate fi asemănată unui polyp, cu atâtea brațe câți indivizi numără. Brațele acestea dibuie direcția interesului economic comun, mijloacele de luptă, aliații trebuitori, și'n mod surd își comunică reciproc sensațiile inconștiente, precum moleculele de apă își transmit presiunea în mașina hidraulică. Sugestii, repercutări, afinități de construcție sufletească iau parte la întregul proces. Iar dacă cumva mobilele materiale ajung conștiente în mintea conducătorilor, iată ce se întâmplă atunci:

Știind că numai prin acțiune comună pot fi realizate interesele deosebite și că neamul întreg numai pentru nevoi obștești se pune în mișcare, șefii vor căuta să găsească numaidecât revendicările generale care-s paralele cu tendințele lor de clasă. Întreprinzând agitația pe temeiul acestor revendicări, vor strânge toate argumentele cari pledează pentru ele; iar odată porniți pe acest drum, nevoile obștești contrare se vor anemia în mintea lor, fiind lipsite de sângele hrănitor al pasiunii, vor păli și se vor șterge, și după un timp agitatorul va fi el însuși adânc convins de *ideologia* pe care a lansat-o la început ca mască a interesului deosebit. Astfel unul, setos de a libera pe frații de dincolo, își va râde crud de viața și averea fraților de dincoace; altul, se va încredința că'n toată viața lui n'a dormit noaptea de grija Basarabiei și de groaza de a fi cotropit de un neam cu „limba barbară"; iar altul, gata să ieа otravă de frica de a muri, va stărui să întrăm în confederația austro-ungară, de teama ca nu cumva Dardanelele să ajungă cândva în stăpânirea Rusiei...

...Au trebuit să treacă secole până ce nemiloasa analiză istorică, pătrunzătoare și curagioasă, să spulbere *ideologia* care masca jafurile, incendiile și siluirile bandelor de cruciați... Pe „liberatorii locurilor sfinte", marele Lamprecht ni-i arată însuflețiți de cele mai josnice instincte, iar d. Iorga îi numește pur și simplu „niște porci"... In schimb, parcă-l văd pe Titu Liviu Maiorescu, combătând de pe catedra universitară concepția materialistă a Istoriei și ridicând c'o sfântă indignare ochii în tavan: „oare pentru interese materiale au înălbit câmpiile cu oasemintele lor, sutele de mii de exaltați religioși

din veacul al doisprezecelea..?"—Da: numai și numai pentru interese materiale, — și încă dintre cele mai puțin curate.

Istoria însă, idealistă *întotdeauna*, se folosea de instinctele rele ale aventurierului feudal ca să deschidă comerțului căile Orientului și să revoluționeze astfel societatea veacului de mijloc...

Am auzit adesea obiecțiunea că omul politic, servind interesele clasei sale și nu pe ale sale proprii, dă dovadă de idealism.

De fapt, conducătorul se'nalță prin legăturile care-l unesc cu cei de o samă cu el.

Singur, fără clasa lui, ce însemnătate și'ntrebuințare ar fi putut avea, spre pildă, d. Mihalache, într'un partid de latifundiari?

Nu idealismul ci originea, legăturile și psihologia de mic burghez rural l-au făcut pe d. Stere să se simtă străin în mediul mai activ, mai practic, mai mercantil al burgheziei liberale... Și numai desolidarizarea de interesele economice ale acestei burghezii l-a putut arunca în brațele imperialismului prusac...

Cred că istoricii români cari vor studia marea epocă 1900 — 1920 a țării românești,— nu vor putea ignora lucrarea de față.

După ce vor desbrăca articolele polemice de atacurile personale, fără interes pentru dânșii, vor găsi într'ânsele informații mai prețioase de cât în articolele d-lui Iorga, istoricul *en titre* al epocei...[1])

* * *

Dar dacă despre valoarea miezului istoric al

[1]) Nu vreau să contest prin aceasta meritele de istoric ale d-lui Iorga.. Dăunăzi la Paris, un istoric și arheolog cu reputație mondială mi-a spus despre d-sa: c'est un sérieux travailleur. Și, evident, nu mi-așĭ putea permite să fiu de altă părere.

acestei cărți sunt pe deplin încredințat, partea ei politică însă, îmi desteaptă îndoeli...

În loc de a mă mulțumi cu rolul de critic teatral, am încercat să joc și eu în piesă... Și poate c'am jucat prost... Nu-i vorbă, deși *Curentul nou* a fost urmărit de vre-o două mii de cititori, evident dintre cei mai subțiri – ceilalți nu se'nteresează de concepția materialistă a Istoriei — totuși nu am naivitatea de a crede c'a exercitat vre-o influență asupra desfășurării politice... Dar în ipoteza c'ar fi avut o înrâurire, m'am întrebat adesea: dacă burghezia franceză din secolul al optsprezecelea ar fi întreprins lupta politică cu formula: „a trecut vremea nobleții, e rândul banului să domnească", ajungea oare să vadă Bastilia dărâmată?... De fapt, ca a răsculat poporul cu deviza „libertate, egalitate, fraternitate"; și numai după ce noblețea a fost înlăturată; numai după ce societatea franceză s'a democratizat îndestul ca să ajungă tocmai la nivelul negustorului și industriașului, — numai atunci a strâns frâna și mașina s'a oprit... (Firește, poporul a câștigat și el puțină egalitate,—tocmai cât îi trebuia: pentru cât era copt). Când clasele reacționare tind să'ndrepte carul statului, către *nord*-vest, spre pildă, iar clasele progresiste, către vest, atunci acestea din urmă, — după cunoscuta lege mecanică, — spre *sud*-vest trebue să tragă cu toată puterea... Încât, raționamentul meu, că o clasă ale cărei interese sunt paralele cu interesul general, nu are nimic de ascuns, poate că nu rezistă criticei...

La 1906, când am scos pentru întâia oară *Curentul nou*, mica burghezime rurală se manifesta ca o clasă francamente reacționară.

Cu puterea de viață a omului trăit în mijlocul naturii, poporanistul simula toate calitățile: cu memoria înlocuia inteligența, cu jovialitatea, sentimentul, cu impulsiunea, voința. Și aceste surogate de virtuți mascau cele mai grave cusururi: mărginirea intelectuală, vulgaritatea, platitudinea, egoismul îngust, amoralitatea, lipsa de adevărată umanitate, etc. M'am silit atunci, printr'o stăruitoare analiză literară, să pun în lumină primitivitatea sufletească a poporaniștilor, dezarmată în fața progresului și deci în mod firesc reacționară.

Când după războiu votul obștesc i-a adus la putere, legenda răspândită timp de decenii, că'n „popor" zac toate virtuțile, s'a risipit ca fumul. S'au învederat atunci și incapacitatea lor de a guverna și concepțiunile lor bolșeviste, *retrograd-revoluționare*.

Odată căzuți în opoziție, însă, acțiunea lor politică deveni folositoare progresului, chiar și numai prin faptul că țineau în frâu burghezia liberală și împiedecau pe marii proprietari de a aluneca pe povârnișul unei politici reacționare. Mai târziu părură a-și împăca interesele cu perspectiva unei Românii industrializate prin ajutorul capitalurilor străine, — cum fac în acest moment, pentru țara lor, bolșevicii, la care țărăniștii noștri au găsit atâta timp sprijin și exemplu, și despre cari am prezis mereu în *Curentul nou* că, odată pământul împărțit la țărani și rămas definitiv în mâna lor vor evolua către o societate democratică-burgheză. Ce-i drept, mulți țărăniști par a fi încă și astăzi germanofili. Dar în politică, intocmai ca în medicină, aceiași substanță care în doză exagerată lucrează ca otravă, poate deveni medicament, în doză cumpătată. Odată ce nemții nu mai pot

avea în țară influență precumpănitoare în sensul de a ne împinge la rezistență în contra aliaților cu scopul de a împiedeca industrializarea țării, siliți sunt să se mărginească a ne vinde ce ne pot vinde — și sunt atât de multe cele ce vom cumpăra dela dânșii!... — iar din industriile noastre să tragă folos, investind și ei, — unde și cât vor putea, — capitaluri. Zilele trecute, un german românizat, în relațiuni cu mari case industriale germane, îmi spunea la Berlin că fabricanții nemți au ajuns la ideia următoare: că pentru multe materii prime pe cari le aduceau dela noi, le prelucrau la ei și ni le trimeteau apoi nouă și altor țări răsăritene, e mai practic să întemeieze industrii la noi, *pe loc*, firește în asociație cu capitalul românesc.

La urma urmelor, nemții vor plăti despăgubirile, căci pot plăti și e drept să plătească, se vor înțelege cu aliații și vor lucra împreună cu dânșii.

„Politica este oportunitate", a spus d. Garoflid la Cameră. Cine face politică practică, e silit să-și schimbe mereu atitudinea, fiindcă se schimbă împrejurările; ca la patinaj, se impune un continuu echilibru instabil. Scopul e același: apărarea intereselor clasei tale; dar mijloacele și aliații se schimbă.

Dela războiu încoace, fiecare clasă a încercat să-și realizeze interesele în direcțiunea opusă progresului și în dauna celorlalte clase; dar prin opunerea acestora din urmă a fost readusă pe drumul drept. Fără amenințările averescanilor și țărăniștilor, liberalii, la adăpostul politicei de rezistență, ar fi continuat cu acaparearea fără scrupul a bogățiilor țării și cu secarea bugetului în complicitate cu lipitorile birocratice; fără intervenirea liberalilor și a averes-

canilor, țăraniștii ne-ar fi băgat în aventura unui bolșevism retrograd, purgatoriu urâcios și pentru noi, nefolositor, către o organizare capitalistă-burgheză. Fără opoziția țăraniștilor, averescanii ar visa poate refacerea unei mari proprietăți, mai moderne de sigur, dar încă destul de reacționare. In anume măsură și în anume timp, fiecare clasă, la rând, are dreptatea de partea ei; iar progresul societății rezultă astfel din însăși lupta dintre diferitele partide. Ca la poștalionul de odinioară: caii se schimbă, căruța merge înainte. *Et tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes...*

H. SANIELEVICI

Din articolul program al „Curentului nou" dela 1906

... A porni războiu în contra culturii străine, pentru că noi în barbaria, noastră am luat dintr'însa părțile rele, este să facem — exagerată dar sugestivă comparație — ca niște mulatrii din Liberia, cari desgustați de civilizația lor falșă — falșificată de ei, — ar lepăda hainele, ar aprinde orașele și s'ar refugia prin păduri...

... Dacă admirabilul popor insular din răsăritul Asiei ar fi avut nefericirea să nască din sânul său un Iorga, acesta, plin de duioșie

pentru datinele strămoşeşti şi de ură contra civilizaţiei europene, s'ar fi pus în capul unei mişcări de boxeri — şi azi Japonia ar fi provincie moscovită.

Ceiace România de astăzi are mai grabnic de făcut, nu este „să sufle colbul de pe cronici", „să reînvie trecutul glorios", „să se întoarcă la limba şi datinele strămoşeşti" — la limba de acum trei sute de ani? — ci pe de oparte, să dărâme printr'o reformă electorală zidurile cetăţuii oligarhice, iar pe de alta, să-şi asimileze acea cultură sufletească a popoarelor din Apus, care este obârşia bunei lor stări materiale şi morale.

* * *

Literaţii dela *Sămănătorul* şi-au luat parcă într'adins însărcinarea de a ilustra şi pune în evidenţă viţiul profund de concepţie al teoreticianilor cari i-au călăuzit.

Dacă de fapt, critica, adesea exagerată, a şcolii junimiste, era ca o dojană aspră a unui părinte mâhnit de a-şi vedea copilul apucând pe căi greşite, apoi patriotismul şcolii „naţionaliste" de azi seamănă mult cu linguşirea unui destrăbălat, faţă de un

unchiu bogat pe care-şi propune să-l exploateze. „Tot ce-i românesc este bun“ — numai prin faptul că este românesc!...

Şi aşa, pe când ţara românească are nevoie, acum mai mult ca ori când, de o literatură care să propage munca regulată şi stăruitoare, viaţa liniştită de familie, cinstea, economia, sobrietatea, harnicia, sentimentele delicate — ne-am pomenit cu un potop de romane, nuvele, poezii — pentru popor!... — cari idealizează pe faţă beţia, adulterul, promiscuitatea sexuală, vagabondarea, haiducia, brigandajul, impulsiunea bestială, crima chiar — şi mai presus de toate, instinctul războinic ca cea mai înaltă virtute a omului!...

Uimit te opreşti în faţa acestor monstruozităţi şi te 'ntrebi:

Cum a fost cu putinţă ca asemenea povestiri — care foarte firesc ar fi, să le auzim dela nişte albaneji înarmaţi până în dinţi, stând noaptea la foc în mijlocul pădurii... — să apară în *România* — ca literatură subvenţionată de stat pentru cultivarea poporului!... — în România, care nu e nici Albania, nici Muntenegru, şi nici măcar

Serbia sau Bulgaria, — în România, care când-va și nu peste multă vreme, își va avea rolul ei în concertul culturii europene, —în România, care a produs și până acum, pe un Eminescu, pe un Caragiale, pe un Coșbuc, pe un Vlăhuță, scriitori ce pot figura cu cinste în orice literatură din Apus!...

Pricinile se pot găsi, și sunt mai multe:

1) Ardelenii, cari s'au cultivat venind în atingere cu popoare mai înaintate, văd viața prin prisma unei ideologii morale. Starea lor economică e și ea mai bună. Fruntașii lor nu formează ca la noi o clasă stăpânitoare, ci sunt conducătorii, servitorii poporului, și ca atare, ori își împlinesc rolul în conștiință, ori încetează de a conduce. Scriitorii ardeleni sunt și ei țărani, adesea cu interese țărănești; ei au purificat încă ideologia poporului, și în operele lor găsești totdeauna, alături de critica senină a relelor de îndreptat, oameni model și tablouri de viață ideală, cari să poată sluji de pildă și învățătură.— Așa s'a născut la Românii de peste munți *o literatură clasică poporană.*

La noi, din contra, până acum după criză,

clasa stăpânitoare nu s'a gândit niciodată să-și facă datoria. Țărănimea noastră zace în barbarie,—în mizerie materială, și deci și morală. Scriitorii de la *Sămănătorul*, vrând să descrie și ei această pătură, „care singură a fost ferită de înstrăinare", aveau dar două căi bune de ales: ori s'o arate așa cum este, dar cu o milă adâncă pentru starea ei nenorocită, și scoțând mereu la iveală *sentimentele omenești* cari se ascund sub toate rătăcirile, în fundul acestor suflete întunecate — așa fac romancierii ruși pentru a trezi în clasele suprapuse sentimentul răspunderii față de popor; ori să filtreze realitatea printr'o ideologie morală, și să dea astfel țărănimii un ideal de viață.— Ei însă au ales o a treia cale, cea rea: să exalteze tot ce este, sau li se pare lor că este, o însușire caracteristică a românului, indiferent dacă aceasta poate fi sau nu în folosul societății, și indiferent dacă se potrivește sau nu cu morala cea mai elementară. Astfel au ajuns să cânte tocmai acele cusururi ale țaranului român, de cari oamenii cu durere de inimă pentru dânsul nu știu cum ar face să-l desvețe: *cu ele-*

mentele unui trist tablou „naturalist", ei au ținut cu orice preț să compue o idilă patriarhală.

2) Scriitorii de la *Sămănătorul* sânt și ei oameni din popor, și încă dintre aceia pe cari nu i-a schimbat cultura străină. Dar în același timp mai sânt și «proletari intelectuali». Așa fiind, ei prezintă în ființa lor un amestec primejdios de cusururi a două categorii sociale deosebite: pe de o parte stăpâniți de viața fizică, violentă și neînfrânată de nici o ideologie, iar pe de altă parte, plin de individualismul desperat al tradiției noastre romantice. A se vedea în povestirile d-lui Sadoveanu ceiace *visează* niște oameni cu atare psihologie.

3) Pe când de pildă un Ion Pop Reteganul a trăit toată viața ca țăran, având aceleași interese ca toți ceilalți țărani, poporaniștii noștri improvizați n'au nimic comun cu țărănimea; când vin dar în atingere cu dânsa, desigur că nu nevoile ei zilnice și monotone au să-i intereseze, ci *faptele diverse* cari în mod fatal trebue să se întâmple în orice mulțime: bătăi, uci-

deri, adultere, etc. E și mult mai ușor, și mai conform tradițiilor noastre romantice, să interesezi pe cititor cu astfel de fapte sensaționale și excepționale, de cât să însufli poezie și interes vieții obicinuite de toate zilele.

4) Criticii și inspiratorii *Sămănătorului* și-au consacrat viața, adunării și comentării de documente istorice — lucru foarte frumos. Dar patima trecutului — în care de altfel ei văd mai mult războaiele — i-a copleșit până într'atâta, încât prezentul le apare numai prin prizma acelor documente; ei își închipuesc că românimea de azi n'are alt-ceva de făcut de cât să-și iea ca ideal trecutul îndepărtat, ori chiar să-și treacă viața într'o admirație extatică a eroilor din acele vremuri... Patima asta au insuflat-o și discipolilor lor literari, cari în loc să descrie timpurile trecute, fie cu nepărtinire, adică din punctul de vedere științific și pitoresc, fie idealizându-le și poetizându-le — ceiace ar fi fost mai puțin bine — au ales, ca totdeauna, calea cea mai rea: le-au zugrăvit așa cum sânt, în toată grozăvia lor, însă arătându-se me-

reu entuziaști de ceiace nouă cititorilor cultivați ne inspiră scârbă și indignare!... Ca să-și poate închipui cineva impresia sinistră pe care am avut-o citind *Șoimii* D-lui Sadoveanu, să încerce a transpune un marș funebru în măsură de vals!...

...Vor mai fi și alte pricini; toate însă au concurat la acelaș rezultat din cale afară de surprinzător: anume că scriitorii de la *Sămănătorul*, vrând să imite pe ardeleni și să producă o literatură care să cultive și să moralizeze poporul, au dat naștere unei literaturi, menite din contra, să-l cufunde mai tare în mocirla în care zace; și vrând să înlocuiască romantismul decadent, cu o școală clasică, sau mai bine, clasică realistă, ne-au dat o nouă literatură romantică, dar cu atât mai primejdioasă ca aceia de mai înainte, cu cât un șef de bandă e mai primejdios de cât un aristocrat conrupt.

* * *

Literatura aceasta, otrăvitoare pentru suflete, și fără precedent la noi, — ar fi o rușine dacă ar ajunge la cunoștința străinătății, și s'ar ști că face ocolul saloane-

lor noastre literare — D. Iorga a consfinţit-o ca literatura viitorului, „a generaţiei care se recunoaşte şi luptă împreună azi, iar mâini va fi stăpână pe destinele acestei ţări“ ; iar pe autorii ei, tot D. Iorga, îi pune alături, şi chiar mai presus, de Caragiale !...

Credem că a venit timpul să reacţionăm în contra unor rătăciri cari înrăesc sufletele şi întunecă minţile.

Programul nostru e limpede ca lumina zilei !.

In locul *barbariei rafinate a decadenţilor*, şi în locul *barbariei simple şi brute a poporaniştilor noştri improvizaţi — continuatori direcţi ai D-lui N. D. Popescu* — noi vrem *cultură sufletească*, singura care deschizând omului isvorul plăcerilor morale, îl desrobeşte de plăcerile animalice — aşa de stăruitor descrise de D. Sadoveanu — şi care ajutându-l să-şi poetizeze viaţa printr'o ideologie, îi arată calea de a fi fericit, pe ori ce treaptă a erarhiei sociale. In locul *imoralităţii* unora şi a *amoralităţii* celorlalţi, noi cerem *moralitate*.

In locul *romantismului decadent* care a dispărut, şi în locul *romantismului ţărănesc* care a venit după dânsul, noi dorim un *realism clasic*, aşa cum îl avem în germene în literatura de peste munţi, iar dincoace, în Duiliu Zamfirescu şi Brătescu-Voineşti; aşa cum îl găsim, în formă desăvârşită, în literatura engleză, în Dickens şi George Eliot, cari printr'o largă înţelegere a vieţii şi printr'o adâncă iubire de oameni, au reuşit să ridice la rangul de ideal viaţa obicinuită a oamenilor simpli, fără a cădea în convenţionalism şi fără a renunţa la critica socială, atât de folositoare progresului general. Va trebui însă să nu propunem, ca d. Iorga, taxe mari asupra cărţilor de literatură străină, ci să considerăm ca al nostru tot ce se produce bun în ştiinţa, arta şi literatura europeană. Aşa au făcut totdeauna popoarele civilizate. Trebue să fie cineva puţin cunoscător în istoria culturii universale, pentru ca să nu cunoască înrâuririle cari s'au exercitat între şcolile literare ale diferitelor ţări în diferitele timpuri: literatura realistă rusă procede dela Dickens şi Georges Sand — cu Dickens

se face în Rusia educația copiilor — cea germană dela Ibsen, și așa mai departe. Chiar când aiurea s'au pornit uneori curente literare naționaliste, e de ajuns să le privim mai de aproape, pentru ca să descoperim un substrat de altă natură. Așa, Lessing combate cu vehemență imitația literaturii franceze de curte, numai pe motivul că această literatură e străină, dar în același timp, tot el se inspiră din literatura democratică engleză...

In locul *idealizării trecutului* barbar, — s'au gândit vre-odată scriitorii noștri naționaliști că străbunii lor țărani au fost bătuți la scară de boerii pe care-i tămâiază ei acum?... — noi, cu credință nestrămutată în legea propășirii societății omenești, și urmând pe cei mai mari gânditori și cele mai sănătoase elemente din Apus, ne *avem idealul în viitor*, și considerăm toate aspirațiile spre trecut ca regrete ale claselor parazitare după privilegii pierdute. Oare marele Taine nu și-a iubit el țara? Și totuși, vorbind de evul mediu francez, a declarat că ar prefera să trăiască mai bine

într'o haită de lupi decât în vremurile acelea...

In locul cuvintelor de *patriotism* și *naționalism* de cari dela o vreme se abuzează atâta la noi, și sub care se înțeleg, nu datorii, ci nu știu ce drepturi de a exploata statul și de a trăi fără muncă, noi vom lua ca deviză *cinstea* și *ideealismul*. Care om cinstit n'a fost folositor societății în care trăește, și care idealist a trăit vreodată pentru altceva decât pentru binele țării sale? Și n'am văzut oare din cele ce s'au petrecut în anii din urmă în Franța, că deviza naționalistă a servit și servește de mască tendințelor retrograde și intereselor meschine ale pseudo-aristocrației, ale marii finanțe și ale iezuiților, interese și tendinți cari nu se pot sprijini decât pe țărănimea ignorantă din provinciile cele mai înapoiate?... Iar în țara noastră, câți oameni putrezi de vicii, de nu merită să-i poarte pământul, nu cred că se spală de toate păcatele numindu-se naționaliști?...

Și în sfârșit cerem ca cel puțin noi intelectualii să nu mai fim terorizați cu *legea strămoșească!*... Când în Germania — care

are două *legi strămoșești* — marele filosof Haeckel scoate într'adins o carte ateistă, *Problemele universului*, într'o ediție populară care se vinde în două sute de mii de exemplare; când în Franța, unde statul întreținea toate culturile, se realizează despărțirea bisericii de stat; când în orientul depărtat, marchizul Ito, Bismarckul Japoniei, declară că poporul japonez n'are aproape, și nici nu-i trebue religie; când chiar în România, odinioară un fost ministru, V. Conta, a scris cărți ateiste cari s'au publicat apoi în ediții populare,—noi, convinși de altfel că credința țăranului român nu trebue atinsă, și că în general nu e bine să se facă în țara noastră propagandă anti-religioasă, cerem numai ca în chestiuni filosofice să fim lăsați a ne spune liber părerile, acele păreri cari sunt astăzi ale întregii lumi gânditoare, și pe care ni le-am format din tot ce am citit, din tot ce am învățat în școală, din tot ce ne-au spus dascălii noștri la universitate.

Pentru crearea noului curent, ne bizuim pe sprijinul oamenilor însetați de ideal și pe aprobarea tuturor elementelor sănătoase

din țară. Avem credința că până în câteva decenii, România n'are nevoe de alte reforme decât de acelea cari aiurea au fost realizate de înse-și clasele conducătoare; că în primul rând, se impune dărâmarea cetățuii oligarhice prin introducerea sufragiului universal—reformă realizată în Germania, cu sprijinul poporului, de Bismarck, reprezentantul elementelor feudale și aristocratice !...

Că unii propagă regenerarea țării elementelor sănătoase din clasa conducătoare; că alții cred necesară organizarea maselor, pentru a obține reformele printr'o presiune de jos — credința noastră este că cooperarea unora și altora se impune cu atât mai mult, cu cât și scopul este același, și mijloacele de a-l atinge, departe de a se contrazice, se sprijină între ele. Conștient dușmane progresului, sunt acum în țara românească numai acele elemente, a căror existență se întemeiază pe exploatarea bugetului prin mijlocul puterii politice.

Morala D-lui Sadoveanu [1]

... Să judecăm acuma opera d-lui Sadoveanu din punctul de vedere al concepției morale pe care o exprimă.

L-am asemănat pe D-sa cu un pictor care ar lucra cu vederi fotografice impersonale și cu reproduceri de pe tablouri străine. Insă pe de o parte oarecari predilecțiuni pe cari neapărat le trădează atât vederile cât și reproducerile, iar pe de altă parte natura modificărilor făcute subiectelor străine, ne vor ajuta să putem înțelege și comenta rudimentara concepție despre

[1]) „Tabloul sinoptic", care la 1906 a stârnit atâtea discuțiuni, e poate exagerat și nu-i semnificativ de cât în legătură cu atitudinea amorală a d-lui Sadoveanu. In orice caz a capătat valoarea unui document al Istoriei literaturii românești.

viață, pe care e firesc s'o găsim la acest scriitor ca la ori ce ființă omenească.

Mai întâi rog pe cititor să-și arunce privirea asupra următorului tablou sinoptic al operei d-lui Sadoveanu.

Crîșma lui moș Precu	beție	adulter	omor	
DUȘMANII	beție	adulter	omor	
UN ȚIPĂT	beție	adulter	omor	
CEI TREI	beție	adulter	omor	
ȘOIMII	beție	adulter	omor	
IOAN URSU	beție	adulter	bătae	prostituție
MOȘ SIMION	beție	adulter	bătae	
RUINI	beție	adulter	bătae	
NĂLUCA	beție	adulter		
NECUNOSCUTUL	beție	adulter		
HANUL BOULUI	beție	adulter		
MOȘUL		adulter	omor	
SLUGA	beție		omor	
EPILOGUL	beție			prostituție
PETREA STRĂINUL	beție	adulter	omor	prostituție
DOUĂ FIRI	beție	adulter	omor	
O DRAGOSTE	beție	adulter	omor	
IVÂNCIU LEUL	beție	adulter	omor..	bestialit. sex.
VÎNTUL	beție			
CÎINELE	beție			
CEI DOI STRĂINI	beție			
DOI FECIORI		adulter		
LUPUL	beție		bătae	
MOARTA		adulter		
IONICĂ	beție			
ÎNTR'UN SAT ODATĂ	beție			
REGRETUL	beție	adulter		
Răsbunarea lui Nour.	beție	seducere..	omor	
COSMA RĂCOARE		adulter	omor	

Din acest tablou se vede că patru sunt elementele cu cari D. Sadoveanu caută să ne intereseze, temele pe cari le repetă iarăși și iarăși în lucrările d-sale: beția, adulterul, prostituția și violența până la criminalitate.

Mi-ar putea obiecta cineva: „Da, dar autorul nu e de cât *naturalist!* Descrie lumea cum este!". Și 'n adevăr, unele din povestirile sale îți fac această impresie. Decât să nu se uite un lucru: literatura *Sămănătorului* e destinată în deosebi mulțimii, poporului din oraș și de la țară. Așa declară D. Iorga, sus și tare, acelora cari se plâng că literatura asta nu-i interesează, fiindcă au în sufletele lor cu totul alte probleme morale de deslegat... „Puțin ne pasă, strigă d-sa, de complicațiunile d-v. sufletești de oameni de oraș înstrăinați de datinele strămoșești; adevăratul popor românesc este poporul de la țară!"[1])

Bine!... Să zicem...

---

[1]) Mi s'a obiectat cu drept cuvânt că d. Sadoveanu nu-i răspunzător de menirea pe care d. Iorga o atribue literaturii poporaniste. Rămâne însă în picioare învinuirea fundamentală: *atitudinea* amorală a d-lui Sadoveanu...

Decât,—poporului naturalism îi trebuie? Lasă că şi 'n scrierile naturaliştilor francezi se simte foarte bine părerea şi sentimentul autorului despre imoralităţile pe cari le descrie — ceiace nu-i cazul la d. Sadoveanu; însă chiar dacă nu s'ar simţi, orăşanul francez mai mult sau mai puţin cultivat, pentru care scrie un Maupassant, ştie foarte bine ce e moral şi ce nu. Dar ţăranul român, ce vrei să creadă el când îi spui că «Simion o desmierda pe Ilinca de cîte ori era cu chef şi o bătea când era trăsnit: ca omul cu nevasta lui...»?!.. Crede că aşa-i făcută lumea: ca bărbatul să-şi descarce „trăsneala“ pe spinarea nevestii !..

Şi ce impresie îţi închipui d-ta, domnule Sadoveanu, că au să-i facă ţăranului — sau chiar învăţătorului —cele patru volume ale d-tale pline de bestialităţi? Nu te temi că ai să-l sugerezi spre rău? Ori vrei ca să-i dovedeşti cât sunt oamenii de păcătoşi? Dar la ce? Pentru ce-l arăţi iarăşi şi iarăşi pe preotul de ţară, beţiv şi stricător de case?... Ca să întăreşti în sufletul ţăranului român credinţa în legea

strămoșească (pe care infamii de socialiști au umblat s'o sdruncine)?!..

Dar ce vorbesc eu de naturalism!.. Naturalism este când faci haz de poznele lui popa Tărăboi, și când în *Cei doi străini*, în *Lupul*, și în toate celelalte povestiri, arăți beția ca petrecerea firească a omului? Naturalism este când îl slăvești pe Moș Precu că a fost hoț în tinerețe și ar fi și acum dar nu mai poate? [1]) Naturalism este când în *Sluga* îl încarci de laude pe Năstase, că nu l-a asasinat—cu premeditare—pe boer, pentru o palmă? Naturalism este când în *Moarta* te arăți încântat de prietenia vechilului cu boerul care i-a sedus nevasta? Naturalism este când în *Năluca* o pui pe Zamfira să-și înșele bărbatul, așa ca o trecere de vreme, „fără să fie pentru asta femee rea"? Naturalism este când în *Hanul boului* îmi cânți adulterul ocazional al hangioaicei cu povestitorul, ca cea mai înaltă poezie a vieții? (Te-ai luat după Caragiale; dar la dânsul hangioaica e văduvă. Și acolo mai este și alt-

1) Presupunerea d-lui Ibrăileanu că Moș Precu ar fi fost haiduc, nu se întemeiază pe nimic (1920).

ceva decât dragoste curat trupească...) Naturalism este când îl ridici pe *Moșul* în slava cerului, că a furat nevasta altuia și a ucis „țigan peste țigan“ că să nu fie prins?

Nu-i naturalism, e *bestialitate* curată. D. Sadoveanu are un suflet de vagmistru. Când ți-o spune un vagmistru că «*a trăit*», asta înseamnă c'a făcut multe bețiĭ și a avut multe femei... Alt-ceva de cât beție și dragoste haiducească n'a văzut d. Sadoveanu în viața noastră omenească, și nu găsim nici noi în opera d-sale. [1]) Dar de „sănătoasă» e sănătoasă literatura asta — n'am ce zice. Crapă de sănătate!...

* * *

Dar n'am isprăvit cu morala d-lui Sadoveanu. Ce-i mai frumos, vine de acuma înainte... Pentru a pune în adevărata ei lumină concepția pe care și-o face despre *omul ideal*, vom analiza alte câte-va povestiri din cele publicate de d-sa.

Cosma Răcoare este un haiduc uriaș.

[1]) In contrast cu personalitatea pe care o manifestă în scrierile d-sale, viața privată a d-lui Sadoveanu n'a dat prilej nici unei critici. (1920)

(toate figurile ideale ale autorului au această însușire. Am putut număra în întreaga sa operă vre-o 20 de uriași). Țăranii sunt așa de uimiți de faptele lui vitejești, încât i-au scos svonul că are „iarba fiarelor". — Un boer, care s'a îndrăgostit de o hangioaică refractară și care e așa de necăjit de disprețul ei încât bate slugile ca să se mai descarce, trimite să-l cheme pe d. Răcoare și se tocmește cu dânsul pe atâtea galbeni, ca să-i-o aducă cu sila. Boerul se cercase el singur înainte să facă isprava asta, dar hangioaica cu ochii teribili s'a apărat cu iataganul și a omorât vre-o două slugi. Când vine și d. Răcoare la han, slugile hangioaicei nu îndrăsnesc să se atingă de dânsul, și stăpâna lor e silită să se predea. El îi leagă mâinile, o pune pe cal și pornește în goana mare, «sburând ca o nălucă". (Fie-care uriaș are un cal care sboară ca o nălucă). Dar când să ajungă la curtea boerului, hangioaica — plină de admirație pentru acest haiduc care fură femei în schimbul unei taxe fixe (ei da, dar în schimb n'a vrut să iea nici un ban înainte, ceia-ce

încântă pe autor), ori poate pentru stăpânul unui cal care aleargă așa de bine? — își încordează puterile, rupe legătura și-l iea de gât pe haiduc, șoptindu-i la ureche: „nu mă duce altuia.“ D. Răcoare întoarce calul.

Ivanciu leul. Alt haiduc care sare cu calul peste porți. (E Codreanu!... Dacă sare peste porți, e Codreanu — care ne-a încântat copilăria de la opt până la unspre-zece ani...) Ivanciu e român și frate cu povestitorul, dar a plecat de mulți ani în Rusia și s'a făcut cazac. Când intră armata rusească în țară, la 48, vine și el, și se duce s'o vadă pe mamă-sa, dar nu stă decât câte-va clipe și pleacă iar. Peste puțin se 'ntâlnește cu frate-său, — adică cu povestitorul — și-i spune cu acest prilej că nu vrea să știe nici de *familie* și nici de *patrie*, ci se duce acolo unde sunt de făcut *fapte vitejești* (adică unde poate să-și descarce bestialitatea). Mai târziu frate-său îl găsește ținând un han *(iar han?)* la marginea Bucureștiului: trăește c'o femee foarte frumoasă, și ea-l stăpânește ca pe o fiară care se supune mârâind dre-

sorului. Din când în când hangioaica fuge în lume, dar se 'ntoarce singură înapoi; atunci Ivanciu o bate până la sânge și pe urmă «se svârcolesc amândoi în voluptăți supra-omenești». In sfârșit, hangioaica moare de atac și atunci moare și Ivanciu, răcnind ca o fiară rănită.

De la idealizarea unor ast-fel de bestii, până la glorificarea criminalului ordinar, nu este decât un pas. Acest pas l-a făcut d. Sadoveanu, — cum vom vedea îndată.

Petrea Străinul, sau Vornicul, s'a iubit cu Irina o primăvară. Pe urmă l-a luat la oaste. „Viața de cazarmă! Umilirile în tăcere, scrâșnirile de măsele întrascuns, bețiile noaptea cu gradații când avea parale—așa a petrecut întâiul an de oaste" (Auzi, domnule Iorga, cum vorbește poporului despre armata țării?).

„In alți ani s'a cufundat pe deantregul în ticăloșie". Petrecea cu femei pierdute prin cârciumi murdare, pe urmă a ajuns să joace jocuri de hazard în taverne frecventate de hoți... Prietenia cu sergenții l-a prăpădit... Când s'a liberat din oaste, s'a a-

păcat de hoție, (Sărmănelul de el!.. D-lui Ibrăileanu i-se topește inima de milă! – Vezi apărarea d-sale...) făcându-se frate de cruce cu doi hoți vestiți; unul era poreclit *Crapu*, pe celălalt îl chema *Boeru*: «era din neam mare, orfan sărac svârlit pe drumuri de rude din pricina ticăloșiilor și a destrăbălărilor» (întocmai ca și *Mitu Boeru* din *Păcat* al lui Caragiale...) „Tustrei dormiau într'un bordeiu întunecos și plin de fum, la marginea orașului. Acolo făceau beții de rachiu cu femei pierdute, pustiite de boli și desfrâuri. Nimic omenesc nu era în strânsura aceasta de bestii; viții desgustătoare își vărsau otrava, *mergeau mai departe de cât bate închipuirea și simțul omenesc*". (Foarte interesant pentru popor...) Petrea (drăguțul! sărmanul!... nenorocitul!... ni se umplu ochii de lăcrămi!....) omoară pe un grec pentru a-l jefui, și e osândit la douăzeci de ani de muncă silnică. (Pe 16 pagini, viața și convorbirile puș-căriașilor). Când și-a sfârșit pedeapsa, a rătăcit ca vagabond, până când un popă — *bărbatul Irinei* — l-a găsit flămând și prăpădit într'o stână, și de milă l-a luat

la dânsul acasă. (foarte verosimil...) Petrea recunoaşte pe Irina lui, la care adesea se gândise în timpurile din urmă în închisoare, şi o adâncă durere mistuie sufletelul lui de hoţ şi ucigaş. „Irina l-a aşteptat, l-a aşteptat; după aceia, plină încă de durerea ticăloşiei lui, a cercat să uite; s'a măritat apoi cu'n preot cinstit. A trăit viaţă multă în pace. De odată răsare ca o nălucă, el, nenorocitul, ocnaşul, mortul!» Odată Irina aduce ea singură vorba despre „unul Petrea care a plecat în lume", şi el o aude spunând: „Doamne, iartă-mă dacă mă mai gândesc la tinereţea mea! Dar câte lacrămi am vărsat eu în urma pribeagului aceluia!—Ş'acuma toată lumea l-a uitat, numai eu îmi aduc aminte de el!». «Ce-i de făcut?", se gândeşte sentimentalul Petrea. *Să omoare pe popă şi să fugă cu Irina* (nimic mai simplu). Gândul acesta îl sbuciumă aşa de mult în cât îi consumă ultimele puteri. După o noapte de chinuri sufleteşti, se scoală bolnav, galben ca un mort. Preoteasa îl întreabă ce are. „Vorbeai eri de cel care a plecat în lume şi pe care nu l-ai uitat."

„Da, zise preoteasa liniștită; de dumneata n'am de ce mă teme; pari a fi om bun... Nimănui până acum n'am vorbit de Petrea". (De ce tocmai lui? Și cum de nu-i dă ei nimic în gând?!..) El o întreabă că ce-ar zice dacă s'ar întoarce Petrea, și ea-i răspunde cu greutate: «Nu, nu mai vine. L-am așteptat multă vreme, nu l-am uitat; dar inima îmi spune că Petrea a murit acolo pe unde s'a sbuciumat în străini». „După vorbele acestea, rostite cu jale, două lacrimi isvorâră în colțul genelor ei castanii". «In sufletul lui Petrea, gemând, mărturisirea, *vorba mare*, născu... — dar vorba rămase în adâncuri, se stinse».

Induioșarea asta pentru un om, care pe simplul motiv (auzi domnule, motiv !..) c'a fost luat la oaste, se cufundă în vițiĭ neînchipuite și ajunge să *ucidă pentru a jefui*, mi se pare cel puțin curioasă !.. Lasă că nu cred o vorbă din toată povestea. Un ucigaș ordinar nu se 'ncălzește după două zeci de ani pentru o iubită a lui din tinerețe pe care tot el a părăsit-o fără nici o părere de rău; și o țărancă pe care

ibovnicul a uitat-o așa de repede, nu oftează ani de zile după dânsul. Unde se petrecură acestea, domnule Sadoveanu: *„într'un castel departe"...?*

D. Sadoveanu a văzut *Moartea civilă*, poate chiar jucată de Novelli. Și după obiceiul d-lui, ce și-a zis? Hai să rup o bucată din sufletul acestei piese, și s'o travestesc cu haine de ale mele. Deschizând apoi ghiozdanul d-sale cu imagini, a ales câte-va fotografii: de popă, de preoteasă, de stână, de cazarmă, de pușcăriaș, și altele. Toate bune; dar când să le potrivească laolaltă — s'au prins ca nuca în perete!...

Pușcăriașul acela pe care l-a văzut d-lui la teatru, era *italian* și *artist*, și în această îndoită calitate, un *imaginativ*, care a omorât *din gelozie*, într'un moment de demență pasională; e de ajuns oare să-i torni o căciulă în cap ca să-l prefaci în Petrea Străinul?

Două firi. Povestitorul «a fost în provincie, unde s'a logodit cu o fată bună și frumoasă. In ajunul nunții a prins-o cu o canalie (obișnuita idilă familiară a d-lui

Sadoveanu!...); pe dânsul l-a scuipat și l-a dat afară, iar pe dânsa a ucis-o ca pe un pui de găină. La ocnă face cunoștință cu unul Mândru, un uriaș care-i povestește toată viața lui: tată-său și mamă-sa îl băteau în copilărie, pe urmă tată-său a ucis pe mâsa și a fost osândit; rămas singur, Mândru a vagabondat, apoi a lucrat la hotarul rusesc unde a ucis și dânsul, și de acolo a intrat în ocnă. După cât-va timp, Mândru, care se tot lăuda că el e om *tare* și «nu poate răbda în cușcă», cearcă să evadeze și e omorât de soldați. «Pe omul acesta n'am putut să-l uit, sfârși povestitorul meu. Eu am răbdat, am suferit și am scăpat. El n'a putut să sufere. Câte-odată mă 'ntreb: cine a fost mai tare? Eu socot că tot el a fost mai tare, cu toate că unii n'ar crede tot așa".

Autorul vorbește cu multă *stimă* și *simpatie*, de *tăria* lui Mândru și de prietenia lui cu 'n alt ocnaș, Toma. Problema pe care o pune în această povestire, se regăsește în *Suprema forță* a d-lui Lecca: din cei doi nenorociți — care a fost cel mai tare, cel care a murit sau cel care a

răbdat? — Eu unul mai curând i-aşi da dracului pe amândoi, şi pe cel care a ucis fiindcă... tată-său a ucis pe măsa, şi pe celălalt care şi-a omorât logodnica necredincioasă ca pe un pui de găină, în loc s'o lase pur şi simplu în plata Domnului.

Dementul şi bestialul Nietzsche, apologistul *bestiei blonde* din timpul năvălirii barbarilor, se 'ntuziasmează şi dânsul de omul criminal, şi biciuieşte societatea contimporană, care nu-i în stare să înţeleagă eroica frumuseţe a crimei. Ca şi Frederic Nietzsche, nebun inteligent, D. Mihail Sadoveanu, teafăr dar sărac cu duhul, şi-a luat ca ideal pe uriaşul impulsiv, care pentru mulţumirea poftelor sale se pune dincolo de bine şi de rău...

Ce mai hrană sufletească pentru poporul de la ţară!... Sănătoasă, nu-i aşa, domnule Iorga?!... In acest moment roşesc pentru d-ta şi mă gândesc: Doamne, cum se poate face de râs un om inteligent, cinstit şi muncitor când s'apucă de lucruri pe cari nu le pricepe!!...

Notă. — In *Sămănătorul* din 23 și 30 Octombre găsim : O poezie istorică, *Reîntoarcerea* de I. M. Marinescu, versificare a unei teme din *Șoimii* d-lui Sadoveanu. E vorba despre un călăreț, care „plecat peste oblinc". „isbind în murg cu bold de pinteni", „sburând ca o nălucă", se 'ntoarce rănit din luptă... In literatura romantică donchișotească de care ne bucurăm de vre-o 4—5 ani, eroii umblă numai călare. Ar fi de dorit o literatură mai pedestră. — Nuvela d-lui V. Pop, *Filomela*, este — cu părere de rău trebue să numim lucrurile pe adevăratul lor nume — cea mai stupidă bâlbâitură pe care am citit-o vreodată în românește. Eroii ne sunt prezentați ca oameni simpatici și cultivați; dar fiecare vorbă a lor, fiecare mișcare, îi trădează că sunt niște rîndași îmbrăcați în haine de împrumut.

In *Sămănătorul* din 6 Noembre, d. Sadoveanu publică una din nesfîrșitele d-sale descrieri moarte, intitulată *Ocna*. Nădăjduim că 'n acest studiu sintetic d-sa va spune tot ce mai are de spus de hoți și hoție. Ne-am săturat până'n gât de omoruri și bătăi.

Cugetări

Unii istorici, admirând trecutul, își admiră propriile lor cercetări — se admiră pe sine. De aici tonul agresiv în care-și exprimă frumosul sentiment al admirațiunii...

*

Ura în contra culturii străine ascunde mai totdeauna o insuficiență culturală.

*

La popoarele cele mai înaintate, între limba literară și dialectele populare este o prăpastie. Numai *noi* admirăm așa de mult limba poporului, încât zăpăcim și stilul științifiic cu vorbe dialectale și cu greoaie construcții populare...

*

Corneille şi Racine sunt cei mai naţionali scriitori ai Franţei. Şi totuşi operile lor sunt prin limbă, sentimente şi subiecte, în afară de înţelegerea ţărănimii franceze.

*

Democraţia noastră s'a plâns mereu de prăpastia care ne desparte de poporul dela ţară. Ea înţelegea să-l apropiem de noi ridicându-l prin cultură. „Poporaniştii naţionalişti" au priceput că trebue să ne coborâm până la dânsul !...

Notă. — Cu poporanismul *Sămănătorului* năvălesc în literatură «lipitorile satelor»,—o clasă în acelaş timp, *stricată*, fiindcă parazitară, şi *primitivă*, fiindcă incultă, medievală. Amoralitatea atitudinii, lăbărţarea descrierilor, naivitatea compoziţiei, platitudinea gândirii şi simţirii, sânt toate manifestări de clasă necoaptă. *Aceasta este fondul chestiunii.* In apărarea d-sale, d. Ibrăileanu a procedat ca la juraţi. Mai întâi a abandonat pe toţi ceilalţi învinuiţi—declarându-se de acord cu acuzarea, — pentru a-şi salva clientul. Or, cusururile morale ale primelor scrieri ale d-lui Sadoveanu caracterizează nu atâta persoana d-sale — d-sa s'a civilizat mai târziu, fără a câştiga ca talent — cât clasa pe care o reprezintă. Apoi, în apărarea clientului, d. Ibrăileanu se agaţă de „*chichiţe*": cutare povestire este... epică populară (dece Sadoveanu, Sandu, Pop şi ceilalţi, afecţionează toţi acest gen, iar în Ardeal nici un scriitor?...); cutare *e...gaulloiserie* (pe româneşte se cheamă altfel); cutare e... o

simplă curiozitate, „deşi... nu atât de curioasă"; ba că Maupassant are şi el atitudini imorale (şi încă cum!... După ce devine scriitorul claselor putrede, compune povestiri deadreptul mârşave, dar Maupassant e un mare artist şi nu-i brutal, fiindcă pătura pentru care scrie, e stricată dar nu primitivă); ba că Shakespeare... (Shakespeare e departe de noi, în timp şi în spaţiu, aşa că atitudinea lui ne atinge mai puţin; apoi e om de geniu, şi ne ridică chiar prin aceasta la o mare înălţime); ba că în viaţa reală privim cu indulgenţă adulterul... (un scriitor care propagă în operele sale, nu morala elaborată de minţile superioare ale omenirii, ci morala aceia practică a omenirii mijlocii, pe care de nevoie o tolerăm în viaţă, mai ales în orient...—una tare scriitor este un cinic). Tonul brutal în care e scris articolul meu, se explică printr'o reacţiune inconştientă la sentimentalismul ipocrit al lipitorilor saloanelor şi al reprezentanţilor lor (1920).

Sentințele critice ale d-lui Iorga

Va fi mai mult de un sfert de veac de când Maiorescu a afirmat că țara românească nu mai are nevoie de critic literar, fiindcă publicul cititor a ajuns în stare să aleagă singur ce e bun de ce e rău. Cu această credință a sa s'a unit și Dobrogeanu-Gherea, adăugând însă că în locul criticii «judecătorești» care și-a împlinit menirea, trebue să vie critica științifică, aceia care nu judecă ci explică.

Cât de naive ne apar acum aceste afirmări !...

Mai întâiu critica lui Gherea n'a fost

științifică. Mult lasă de dorit în opera lui atât partea psihologică, — adică stabilirea legăturilor dintre creațiunea artistului și organizarea lui psiho-fiziologică, — cât și partea estetică, adică analiza mijloacelor artistice; singura parte asupra căreia a stăruit, fiind cea sociologică, explicarea scriitorului prin mediul înconjurător. Dacă ar fi să caracterizăm în întregul ei critica lui Gherea, am putea-o numi mai de grabă *impresionistă*, — în înțelesul bun al cuvântului — : la drept vorbind Gherea nu face adesea decât să ne spue, prolix dar cu căldură, o mulțime de lucruri interesante și plăcute pe cari i-le deșteaptă în minte entusiasmul său pentru artă și sentimentele sale generoase pentru omenire, și cari, o știm cu toții, au avut o bine-făcătoare înrâurire asupra culturii românești.

Și apoi nu-i adevărat că critica științifică exclude pe cea «judecătorească». Cercetările psihologice, estetice, sociologice, nu numai că nu exclud *judecarea* artistului, dar validitatea sentinței atârnă tocmai de seriozitatea acestor cercetări, adică

aprecierea și clasarea artistului vor fi cu atât mai întemeiate, cu cât criticul, pe deplin stăpân pe obiectul său, s'a silit mai mult să găsească, și a găsit adevărul, în loc de a se mulțumi cu înșirarea a tot felul de observațiuni interesante, lucru incomparabil mai lesnicios. Și un simplu cititor inteligent poate să-și dea părerea asupra lucrării literare; numai criticul însă poate judeca și călăuzi literatura, criticul, pe care o pregătire specială îl pune în stare să privească în sufletul scriitorului prin opera lui ca printr'un geam, să observe jocul și puterea fiecărei facultăți sufletești și lucrarea lor laolaltă, să prevadă chiar, o evoluare spre bine sau neputința unei asemenea evoluări...

Dar mai ales nu-i adevărat că publicul nostru cititor nu mai are nevoe de călăuză. De sigur că și în străinătate, tot specialiștii hotărăsc, cu mai multă siguranță, fiindcă sunt mai mulți, valoarea operelor de artă. La noi însă, sunt încredințat că având oarecare autoritate, ai putea proclama geniu pe... pe cine nu? Ai putea urma chiar pilda lui Caligula care și-a

făcut calul său consul!... La noi au greşit adesea şi criticii, întrucât au pronunţat sentinţe cărora timpul le-a dat o eclatantă desmințire!... Aşa de pildă, pe câţi din scriitorii „cu talent“ sau „cu mult talent“, pe cari ni i-a înşirat acum zece ani Gherea în polemica sa cu Panu, îi mai cunoaştem azi? Auzit-aţi de vre-un poet Virgiliu Cişman? Ori de scriitori ca... — dar cum mai toţi au reintrat de mult în viaţa privată, e mai bine să-i cruţ...

Şi dacă au greşit criticii, cu atât mai mult publicul cititor!...

* * *

N'avem decât să ne uităm la cele ce se petrec astăzi în câmpul literilor române.

Folosindu-se de un interegn literar, cunoscutul istoric d. Iorga, care şi-a făcut educaţiunea intelectuală în cu total altă direcţiune, a uzurpat cu o impulsivă temeritate funcţiunea de critic *en titre*, şi a proclamat ca atare, cu o convingere şi o seninătate demne de o cauză mai bună, pe lângă o mulţime de talente remarcabile, două talente mari, „romancierii ge-

nerației care mâine va fi stăpână pe destinele acestei țări" : pe d-nii Mihail Sadoveanu și Vasile Pop. D. Sadoveanu ca d. Sadoveanu ! Are cel puțin oarecare îndemânare de a scrie, și asupra d-sale se poate cineva înșela. Dar Pop ? !... Care Pop ? !...

Când cunoscutul istoric, A. D. Xenopol, a proclamat ca ilustră scriitoare pe o d-nă Riria, lumea a râs. Când un alt istoric, Hajdău, râzând de Xenopol, a descoperit pe o altă d-nă, Laurenția Gribincea, lumea a râs de asemenea. Când însă un al treilea istoric, d. Iorga, râzând de amândoi, dărueşte „generației de mâine" pe d. Pop, lumea nu mai râde. Și cu toate astea, între d. Pop și d-na Riria nu-i altă deosebire decât aceia dintre un scriitor prost și unul ridicol.

...Este vre-o legătură între istorie și critica literară ? Este. Adevăratul istoric trebue să fie și sociolog, iar literatura are și dânsa o parte sociologică ; și tocmai partea asta a fost mai mult discutată de Gherea.

De cât, analizând opera de artă din

punctul de vedere sociologic, eşti departe de a fi atins esenţa ei,—pe motivul foarte simplu că aceleaşi idei şi tendinţi le puteai găsi într'o operă rea sau chiar într'un articol de ziar. Oare te-ai putea numi critic muzical, dizertând asupra libretelor de operă?... Unde însă se trădează cel nechemat, că n'are cunoştinţă personală cu arta şi nu se poate înţelege cu dânsa pe limba ei, ci trebue să recurgă la tălmăcirea ideilor şi tendinţelor, este când, după o mulţime de explicări „ştiinţifice" şi observaţii de alt-fel interesante dar cari nu sânt *în subiect*, îşi formulează sentinţa: *iată cum trebue să fie literatura românească, iar ca model poate servi — d. Vasile Pop.* Aşa...? Pop?! Am priceput!...

Şi cel puţin de ar fi sociolog d. Iorga!... Dar nu-i. Istoria Românilor, după chiar mărturisirea d-sale, n'a eşit încă din faza acumulării materialului. In această direcţie, d. Iorga lucrează, se spune, mult şi cu folos. Concepţie istorică însă n'are d-sa; în domeniul ideilor generale este cu desăvârşire dezarmat şi are exuberanţa naivă a unui adolescent care se 'mbată de vor-

be. Ca să fii un gânditor, cum ar avea d-sa pretențiunea să fie, nu e de ajuns să citești multe și de toate; trebue să te supui la munca neasemănat mai grea de a trece fiecare idee prin filiera logicei severe și trebue să ai patima adevărului în sine, a adevărului independent de ori ce alte preocupări. Numai așa vei face ca ideile tale să se potrivească între ele, și toate împreună, cu adevărul. Alt-fel, poți fi un om inteligent și cu o cultură destul de întinsă; bun ziarist, vei pleda cu o mare bogăție de argumente îndoelnice, în fie care zi sau odată pe săptămână, în favoarea unei cauze mai mult sau mai puțin drepte.

Mai bine l-aș caracteriza pe d. Iorga asemănându-l cu o femee cultă. Inzestrat cu o sensibilitate vie, d-sa are mintea supra-încărcată de impresiuni și într'o vecinică mobilitate; dacă citește și gândește neîncetat, dar n'are puterea virilă de a-și clarifica și sistematiza ideile — sau cel puțin puterea d-sale de gândire, nu e proporțională, nici cu pretențiunile d-sale, și nici cu cantitatea materialului acumulat. Și

când renunți la munca migăloasă, chinuitoare, a analizei logice și a concentrării stilistice, scrisul e lesne. Cine nu cunoaște prolixitatea și fecunditatea femeilor scriitoare? — A discuta cu o femee e în deobște greu; ori câtă dreptate ai avea, vei fi copleșit de mulțimea argumentelor nesigure, și mai ales — de cumva nu te dai bătut — de tonul și mimica sarcastică: sensibilitatea excesivă face pe om iritabil, răutăcios. Fiecare argument pe care te vei încerca să-l nimicești cu logica, va fi îndată înlocuit cu alte douăzeci de argumente, tot atât de puțin intemeiate.

Judecând după sarcasmele — ah, prea adesea obositoare prin banalitatea lor!... — de cari sânt pline articolele d-lui Iorga, mulți îl cred rău până la cruzime. Dar îmi pare că se 'nșală. Imi aduc aminte, de pe când îi ascultam interesantul, pitorescul dar dezordonatul d-sale curs la universitate, ce glume naive făcea și cum incepea să râdă singur inainte de a le spune... D. Iorga, care după părerea generală, e moral ca om, are poate tendința de a fi și ca intelectual onest — lucru fără

îndoială mult mai greu și mai rar —; numai excesiva d-sale iritabilitate îl face să devie pătimaș, până la necinste chiar.

In rezumat, după manifestările d-sale în afară de domeniul istoric, eu îl văd așa pe d. Iorga: predominarea nervilor asupra creerului — natură receptivă — disproporție între ușurința de a înțelege, răbdarea de a acumula, și între puterea de a prelucra materialul acumulat — inclinațiuni de diletant — confuziune, superficialitate, prolixitate, lipsă de simț critic și autocritic — amestec de gândiri drepte și interesante cu altele banale sau false — în total, impresionist și nu cugetător. Ca moral: iritabilitate extraordinară — intoleranță și inconștientă parțialitate — inclinațiuni de satirizare—impulsivitate—temperament demagogic și combativ — afișarea fără rezervă a propriei personalități.

Cu aceste calități și defecte d. Iorga a putut să fie un istoric de valoare — în faza de acum a Istoriei Românilor — nu va fi însă niciodată un bun critic. Faptul că ori cine știe să scrie un articol de ziar, face critică literară, potrivind două trei

observații mai mult sau mai puțin interesante, nu trebue să ne facă să uităm că genul acesta ține în același timp de literatură și de filosofie, și că criticii buni sânt cu mult mai rari de cât bunii scriitori... Pentru a fi un critic serios, d. Iorga nu e destul artist, și mai ales nu-i destul gânditor. Nu mai vorbesc de lipsa d-sale de pregătire: văzând un loc vacant, i-s'a năzărit într'o bună zi să 'nceapă a judeca literatura, întocmai cum s'a apucat să scrie impresii de călătorie, cum scoate volume de cugetări filosofice, (cel puțin jumătate din ele sânt de-o uimitoare naivitate) și cum făcea odată poezii!... Ciudate inclinațiuni de diletant pentru un om care pretinde să fie „marele îndrumător" al țării sale!...

Pentru vederile savantului istoric asupra literaturii, două articole ale sale sînt mai ales caracteristice: *Povestitorii de ieri și cei de astăzi*: *nuveliști și scriitori de schițe* (*Sămănătorul* anul III 1904 No. 12 și 14) și *Doi povestitori* (anul III No, 34).

In cel dintâiu, se trec în revistă nuveliștii noștri mai vechi, apoi Caragiale și

Delavrancea, și în sfârșit cei tineri (Duiliu Zamfirescu, Brătescu-Voinești, I. Gorun, d-na Constanța Hodoș, V. Crăsescu) și cei mai tineri (I. Basarabescu, Vasile Pop, Mihail Sadoveanu, Ioan Adam, I. Ciocârlan, C. Sandu, Cercel, N. N. Beldiceanu). Intre toți acești scriitori, dar mai ales între «cei tineri» și «cei mai tineri», nu se face nici o gradație; toți pe același plan. Și nu doar din lipsă de ordine în înșirarea ideilor (lipsă care e mare și te atinge dureros, ca o infirmitate...), sau din vre-o scăpare din vedere; ci evident din pricină că autorul își dă foarte bine seama de *ce* se spune într'o nuvelă, dar nu face nici o distincțiune de *cum* se spune: arta propriu zisă îi este cu desăvârșire străină.

«Pentru cine privește cu interes, fără prejudecăți de dușmănie și dorință de a înjosi pe cei ce trăesc împreună cu el și-l pot supăra astfel prin însușirile lor mai mari, o mișcare se desface în ceiace privește alegerea genului literar, *din literatura foarte bogată și felurită și de un înalt preț artistic* care se scrie de o bu-

cată de vreme încoace (adică dela întemeierea *Sămănătorului* care a intrat în al patrulea an al existenței sale) în ciuda pismătareților și neînțelegătorilor».

Este un fel de cicăleală femeiască în modul cum e făcută această constatare, ca de altfel în tot ce scrie d. Iorga.

Așa dar literatura pe care o fac Vasile Pop, Sadoveanu, Sandu, Ciocârlan și Beldiceanu, este *„de un înalt preț artistic"!...*

După o serioasă reflexiune, declar că nu m'așî încumeta să spun mai mult nici de Caragiale, necum de Duiliu Zamfirescu, Brătescu-Voinești ori Delavrancea....

D. Iorga conchide: «cine va zice că o literatură de povestiri care numără atîția și astfel de scriitori este săracă și decăzută, lipsită de talente?»

Apoi, dacă nu se supără d-sa, uite eu așî zice, că de vreo zece ani literatura, și 'n general mișcarea intelectuală românească, este mereu în scădere, și că în momentul de față—e de sperat aceasta—a atins punctul cel mai jos.

De cât, din punctul său de vedere, savantul istoric are dreptate. Dacă cu artiști

ca cei înșirați de dânsul, țara românească se poate făli, ei bine, de aceștia au apărut și dispărut la noi, de vreo cincisprezece ani, de când am început eu să mă orientez în literatură, cel puțin câteva sute — fără nici o exagerare. Cum s'ar zice, ne-or fi întrecând alte țări în bogăție petroliferă, dar nu ne 'ntrece nici una în producție literară.

Din nefericire, aceste talente așa de puțin rare, au un mare cusur: după ce apar cu *brio* pe arena literară, și ocupă câtva timp — de obicei un an, doi, — ziarele și opinia publică, într'o bună zi dispar ca prin farmec — intră 'n pământ!... Afară de rare excepții, numai adevăratul talent este și un adevărat intelectual, adică simte trebuința organică de a gândi și crea toată viața, nepăsător la alte scopuri practice, nepăsător la pagube sau la foloase... Cel nechemat se judecă el singur, mai curând sau mai târziu, întrucât recunoaște că plăcerea de a crea nu-i poate ține loc de toate celelalte plăceri ale vieții...

Aș vrea să fac ordine în enumerația

barocă a d-lui Iorga, enumerație care-mi amintește acel exemplu de clasificație al lui Stuart Mill : *animalele se 'mpart în vertebrate, mamifere, cai și poney*... Dar mărturisesc că mă simt foarte încurcat. A amestecat d-lui atâtea categorii, dela Vasile Pop și Beldiceanu, la Duiliu Zamfirescu și Brătescu-Voinești !... Cum să cântărești talentul fiecăruia ? Câte nuanțe, câte considerații, câte puncte de vedere !.. N'are limba atâția termeni de gradație !.. De aici însă nu urmează că voiu admite cu Gherea necompetința criticului de a *judeca* operele de artă, pe motiv că Estetica n'are încă legi sigure...

Ce-ați zice de un om de legi, care ca avocat ar pleda admirabil, dând dovadă de o bogată erudițiune și de un deosebit talent de interpretare, dar care s'ar declara incapabil de a pronunța o sentință ca magistrat, pe motiv că legile sunt prea multe și prea puțin hotărîte ?... Cred că tocmai puterea de a-și cristaliza cunoștințele, experiența și priceperea într'o aplicare dreaptă deosebește acel fel de inteligență care e

aur masiv, de un altfel de inteligență care nu e decât tinichea sclipitoare.

Desigur, nimenea nu-i infailibil; dar sunt greșeli și greșeli. Este o greșeală de ertat când pui pe Delavrancea—cum s'a făcut mereu la noi și cum face și d. Iorga—pe aceiași treaptă cu Caragiale; dar când susții că elucubrațiile d-lui Vasile Pop sunt de un înalt preț artistic, și-l pui pe acest scriitor născocit, alături de d. Duiliu Zamfirescu, atunci ca critic te-ai judecat singur în mod definitiv!...

Așa dar, ca să pot face ordine în enumerația d-lui Iorga, voiu lăsa laoparte nuanțele, și voi împărți pe nuveliștii cei noi pe cari-i înșiră, în trei categorii; unii, cari după toate probabilitățile vor rămâne în istoria literaturii noastre, ca d-nii Caragiale, Duiliu Zamfirescu și Delavrancea; alții cari au, când mai mult, când mai puțin talent, și în cel mai rău caz se pot citi, dar cari cu ceiace au scris până acum, nu vor *rămâne*—cum sânt d-nii Crăsescu, Gorun, Basarabescu, d-nii Sadoveanu, Adam, Ciocârlan, Sandu și d-na Constanța Hodoș (lucrările acestor din urmă pot fi numai în

parte citite); și în sfârșit alții, cari sunt pur și simplu nuli și ale căror povestiri ne jignesc sentimentele noastre estetice,—așa sunt d-nii Vasile Pop, Cercel și Beldiceanu.

D. Iorga, pe de o parte a confundat aceste categorii — Duiliu Zamfirescu, d-na Hodoș și Pop !...—cu o naivitate cum o putem găsi numai la fetele de pension, pasionate după Alfred de Musset și Radu Rosetti; pe de altăparte, are pretențiunea de a fi înșirat pe toți nuveliștii români de talent — în total, dela Caragiale încoace, în număr de 15...— pe când de fapt enumerația d-sale este în acelaș timp ridicolă și incomplectă: categoria întâia, compusă din scriitori definitiv consacrați, n'a putut fi ciuntită de d. Iorga; din categoria a doua însă, d-sa n'a caracterizat nici a zecea parte; mai ales m'a mirat lipsa lui Jean Bart care desigur nu-i mai puțin talentat ca d. Gorun sau Crăsescu; cât despre categoria a treia, d-sa a înșirat 3, și prin urmare mai lipsesc — din câți am apucat eu — 497...

* * *

In celălalt articol al său, savantul istoric analizează și compară între dânșii, pe d-nii Mihail Sadoveanu și Vasile Pop. „Mai ales în acești doi povestitori, scrie d. Iorga, și pe lângă dânșii, în N. N. Beldiceanu, în I. Ciocârlan, în C. Sandu, în Cercel, în N. Macedoneanu — generația care se recunoaște, se unește, se îmbărbătează și luptă împreună azi, iar mâine va fi stăpână pe viața neamului nostru, și-a găsit nuveliștii și romancierii cei noi".

Când am afirmat că criticul nostru pune pe cei doi mari scriitori descoperiți de d-sa alături de Caragiale și Delavrancea, cititorul a avut poate bănuiala c'am fost indus în eroare de vre-o frază puțin clară, îndoelnică; dar ca să se încredințeze, n'are decât să citească acest al doilea articol, în care fecunditatea d-lor Sadoveanu și Pop —„scriitori meniți a face epocă în literatura noastră" — este relevată cu mari laude față de școala înaintașilor lor, „școala producției chinuite, turburate de autocritica exagerată, care trece prin nălucirea că s'a îndeplinit în chip tainic o operă desăvârșită și veșnică, pentru ca la urmă să se ajungă

la vădita neputință de a scrie"; *în care Vasile Pop este comparat cu Prosper Mérimée și cu Caragiale*, doar că „nu scrie ca dânșii opere de artă îngrijit săpate într'o marmoră frumoasă și rece — ci este un sentimental..."; *în care d. Sadoveanu e pus în cumpănă cu Alexandru Dumas tatăl*, numai că povestirile acestui vestit scriitor francez sunt „inferioare ca valoare artistică"; *citiți bine: inferioare povestirilor d-lui Sadoveanu...*; în care tot ce a produs literatura românească „dela 1880—1890 încoace" — prin urmare și *Dan?...* — este considerat ca „imitație, contrafacere, variantă",—și în care, în general, fiecare frază este un monument de ridicol și contrastează într'un mod revoltător cu tonul dictatorial în care e scrisă...

Ne-am fi așteptat ca d. Iorga să aibă priceperea și bunăvoința de a fi drept, cel puțin cu scriitorii cari s'au grupat în jurul *Sămănătorului* pentru a-i ilustra propriile d-sale vederi și concepțiuni, dar și în această așteptare a noastră am fost înșelați. Așa d-sa trece pe d-nii Sandu și Ciocârlan în rândul al doilea; dar întrucât sunt d-lor

inferiori d-lui Sadoveanu? Pe d. Pop îl pune în cap; eu nu l-aș pune nici la coadă, fiindcă operele acestui pretins scriitor au o valoare estetică negativă, adică nu le poți citi fără o vie neplăcere...

Cât despre d. Macedoneanu, d-sa s'a văzut probabil proclamat fără voia d-lui ca scriitor. D-sa a scris patru schițe mici, decâte două trei pagini, din viața albanejilor, schițe desigur interesante, dar cari nu aduc nimic nou și cari ar putea fi atribuite unui reporter inteligent. Oare cu câteva pagini de acestea se poate intra în parnasul român?! Imi închipui surprinderea d-lui Macedoneanu... Și apoi aceste patru schițe erau deja scrise la *primul* articol al d-lui Iorga, adică la prima înșirare de oameni celebri; de ce numele autorului nu apare decât în al doilea articol, după șase luni? *Impresionismul* distinsului istoric este bogat în surprinderi!...

In schimb d. Iorga nu pomenește pe un oarecare d. George Stoica din Cluj, care a publicat în *Sămănătorul* o serie de schițe din viața dela țară, pline de poezie, de humor, de sentiment delicat și drăgălașă

naivitate, într'o limbă ușoară, transparentă, mângâietoare, schițe pe care le-am citit mereu cu o adevărată încântare... Ele nu redau, ce-i drept, decât viața românilor de peste munți văzută prin prizma ideologiei lor, ideologie deja cristalizată în literatură de atâția scriitori ardeleni; dar nu merita d. Stoica să fie pus alături de d-nii Sandu și Ciocârlan?...

* * *

Că pentru a fi critic literar, d. Iorga n'are nici aptitudini și nici pregătire, este evident. Dar cum se explică greșelile de același fel, deși mult mai mici, pe cari le-a făcut Gherea în aprecierea poeților și prozatorilor noștri?

Pricina trebue căutată mai ales în prejudecata lui contra judecării artistului, față de nesiguranța de acum a legilor estetice: judecarea fiind după dânsul prea anevoioasă (este în adevăr mai anevoioasă decât comentarea), criticul trebue să se mulțumească a simți, comenta și explica opera de artă.

Credința asta l-a făcut pe Gherea să

ție seamă numai de partea pozitivă a lucrării scriitorului, nu și de partea ei negativă; să nu vadă decât calitățile cari se manifestă și să nu se gândească de loc la cele cari lipsesc.

Să mă explic.

Un scriitor bun se deosebește de obiceiu de unul mediocru, nu atât prin faptul că are aceleași calități într'un grad mai înalt, cât prin aceia că are mai multe calități — chiar și numai în acelaș grad. Așa că dacă artistul mediocru a avut norocul sau priceperea de a alege un subiect potrivit cu însușirile pe cari le are, el va crea o operă de un anumit gen, care nu va fi inferioară operei de acelaș gen a artistului bun. Datoria *criticului* este să descopere din alte lucrări ale aceluiași scriitor, sau chiar numai prin analiză și intuiție, facultățile cari lipsesc.

Și câte însușiri deosebite, ba întru cât-va chiar contrazicătoare, trebue să se întâlnească în același om, pentru ca să avem un scriitor mare!...

Gherea ne-a vorbit mereu de *impresionabilitatea nervoasă* a artistului, parcă

asta ar fi însușirea lui de căpetenie. Nimic mai greșit, chiar dacă n'a vrut să caracterizeze decât pe poet. Nu numai că romancierul, dramaturgul, poetul, nu au nevoe să fie mai impresionabili decât ceilalți oameni — mai impresionabili decât neurastenicii ?! — dar însuși Goethe, care a atins culmea în toate genurile literare, nu era, după cât se poate vedea din operele sale, mai impresionabil decât mijlocia oamenilor cultivați din zilele noastre. In schimb decadenții de azi țin recordul nervozității, și totuși literatura lor este departe de a avea vre-o valoare durabilă. Nervozitatea nu-i decât una din multele însușiri cari, răspândite, se găsesc și la simpli muritori, dar cari numai la scriitorul mare se 'ntâlnesc toate laolaltă.

Acestuia îi trebuie inteligență — ca să priceapă viața și oamenii, și ca să poată *compune* opera de artă; îi trebue finețe nervoasă, — adică spirit de observație, intuiție psihologică, fantazie, simțul formei, și în general simț artistic propriu zis; îi trebue putere de evocare, adică imaginație plastică; și-i trebue apoi forțe fizice și

morale, cari să le pue pe toate acestea în mișcare.

N'am dat de cât o schemă incomplectă,— și încă numai o schemă a factorilor ereditari, nu și a celor ce sînt în legătură cu mediul social — dar tot cred să mă fi apropiat mai mult de adevăr de cât Gherea cu «organizația nervoasă mai enervată» a artistului... Și tocmai fiind-că Gherea nu e psiholog și n'a putut descompune talentul scriitorului, de aceia a creat atâtea talente!... Era de ajuns ca un tânăr de douăzeci de ani să publice câteva versuri plăcute pentru ca Gherea să fie gata să admită că la treizeci de ani tânărul va da la lumină capodopere, ceia-ce, se 'nțelege, tânărul se ferea să facă, fiind-că 'n zadar s'ar fi încercat, prin exagerarea puținelor calități pe cari le avea, să 'nlocuească celelalte care-i lipseau.

Lipsurile acestea opresc la mijlocul drumului talentele necomplecte[1]).

Cutare e inteligent și nervos, are pătrundere psihologică, dar nuvelele lui sînt

1) Cazul d-lui Brătescu-Voinești e tipic (1920).

raționate și reci; altul, sentimental și cu putere de evocație, compune tablouri mișcătoare din viața de familie a unor oameni simpli, dar se face ridicol abordând romanul social, unde trebue inteligență și finețe; altul, foarte impresionabil și cu imaginație plastică, cântă natura în câte-va poezii clasice, deșteaptă speranțe mari, dar deodată se oprește și refuză cu încăpățânare de a face vre-un progres: n'are inteligență și n'are sentiment; altul n'are de cât imaginație plastică, și înșirând imaginile în vers ca mărgelele pe ață, îmbracă în culori vii o temă veche și neînsemnată: ast-fel obiecte informe, cufundate în anume ape minerale, se acopăr de cristale strălucitoare; altul n'are de cât nervozitate și se silește în zadar să ne intereseze prin perfecțiunea formei și printr'o sensibilitate bolnavă; altul, cu o mare putere de evocare brută și cu instincte războinice, era menit să scrie *haiduci* pentru literatura de colportaj, dar având norocul să debuteze într'un timp când d. Iorga este critic, se vede proclamat scriitor de frunte, deși n'are inteligență, n'are sentiment și n'are

finețe nervoasă; — și însfârșit altul — dar acesta formează un caz special — n'are nici o calitate, nimic! E mărginit, grosolan, rece și abstract; are însă răbdarea de a lucra totdeauna exact după rețeta la ordinea zilei, ca un fabricant care păzește cu sfințenie caetul de sarcini — pe acesta d. Iorga îl compară cu Caragiale și cu Prosper Mérimée, și-l dăruește cu mare pompă generației de mîine!...

D. Iorga este nn *gaffeur* genial!...

„Crîşma lui moş Precu“

In fie-care din operele d-sale, d. Sadoveanu imită — cum se va vedea mai târziu — câte unul sau mai mulţi scriitori străini: ici, pe Zola, colo pe Sienkyewicz, dincolo pe Tolstoi ori pe Gogol, şi aşa mai departe. In *Crîşma lui moş Precu*, Zola este cel care a servit de model. Ca şi în *L'Assomoir* sau în alt roman al lui Zola, intriga propriu zisă n'are vre-o însemnătate, ci este numai un pretext pentru descrierea unei pături sociale. Adevăratul erou al romanului nu este melancolicul şi romanticosul Zaharia al lui Zadoina, ci — cum ne-o indică însuşi au-

torul — „crîșma“ lui moș Precu, în jurul căreia gravitează tot satul.

Pe reprezentantul acestei cîrciumi, pe moș Precu, autorul ni-l *descrie cu o patriotică dragoste, care merge pînă la lirism.* Partea lirică nu mă privește, fiind-că n'o împărtășesc; o voi înlătura deci, păstrînd numai datele pozitive.

Moș Precu „avea un trecut destul de ne-
„guros, nimeni nu-i cunoștea tinerețea. Doar
„el singur dădea a 'nțelege că pe lîngă cio-
„băne a mai făcut și hoție prin ținuturile
„nemțești. (In țară străină?.. Atunci se iartă!)
„Asta o făceau mulți voinici pe vremea mea.
„—zicea el — nu-i nici o rușine... Și de pe
„acele timpuri știa el o mulțime de cîntece
„pe cari le gâlgâia și le tremura pe nas
„când erau mușterii mulți și cinstea mai
„mult ca de obicei.

Boticica cea de teiu
Scoate sutele de lei...
Cel cu bota-mi tot cânta,
Cel cu banii suspina
Suspina și număra...

„Când zicea cântecul ăsta, *zâmbea poz-*
„naș pe sub mustață și făcea cu ochiul...

„Une-ori se 'ntuneca... și cânta pe gânduri:
„alelei, dragă răchită, mult ești neagră și
„pârlită! De te-aș vedea înfrunzită, să-mi
„pun curaua la flintă...“ *Când ofta adânc*
„alelei“, te pătrundea o înfiorare...

„In tinerețe moș Precu nu dădea pe-a-
„casă cu săptămânile. Mătușa Anghelina,
„nevastă-sa, știa unde și la cine se duce.
„De multe ori cinstea fini și fine, și-i punea
„la cale să 'ntâmpine la un colț de uliță
„pe *scorpie*, și să-i tragă un pui de bătae
„s'o ducă cu țolul acasă. Și multe femei
„frumoase zăcuseră pe coaste din pricina
„ei.. Iar când venea craiul acasă, Anghe-
„lina zăvora ușa și începea să-l blesteme,
„pe când Precu se sfărma pe afară suduind
„și bufnind în pereți de socoteai că dărâmă
„casa. Pe urmă femeia dădea drumul și
„mânca o bătae de țipa ca în gură de
„șarpe. La urmă se 'mpăcau și o bucata
„de vreme trăiau ca doi însurăței... Către
„bătrânețe au mai fost zile rele din pricină
„că n'aveau copii și Anghelina de multe
„ori a dormit pe sub garduri, bătută și
„alungată ca vai de ea, până ce-a trecut
„și viforul acesta; — și acum viețuiau în

„pace la căsuța lor, la gospodăria lor... Se „dusese vestea bătrânilor și a crâșmei peste „nouă sate... *Vara și iarna, ziua și noaptea,* „*era chef și gălăgie... Oamenilor le era* „*rușine să treacă numai cu o bună dimi-*„*neață pe dinaintea pântecelui rotund al* „*lui moș Precu,* de obicei nedeslipit din „prag... Vinul părea mai bun, băut supt „privirea blajină a moșului și în glumele „lui felurite...

Urmează descrierea lirică a averii și gospodăriei lui moș Precu, descriere care ne aduce aminte de Slavici; dar pe când Slavici se înduioșează cu drept cuvânt de bună stare a țăranului ardelean, fiind-că aceasta e dobândită cu muncă grea, cu cinste și hărnicie, cu o împotrivire cuminte la *ispitele diavolești ale vinului ars,* moș Precu, obiectul tandreței d-lui Sadoveanu, e un temperament de criminal, un om care a strâns bani din hoție, propagă hoția prin cântecele sale și trăește ca un parazit din exploatarea viției semenilor săi...

Un alt personaj însemnat al romanului este popa Dumitru, poreclit Tărăboi, care „*bea de stinge*“: chefuește în fiecare zi la

moș Precu. D. Sadoveanu face atâta haz de beția lui, și cheltuește atâta *humor sentimental* cu înregistrarea tuturor băigueliilor, exclamațiilor și sughițurilor lui bestiale, încât *darul* părintelui mai de grabă te ispitește de cât să te scârbească, iar chefurile de la cârciumă iau o culoare *idilică, patriarhală*,— tendință pe care desenatorul a exprimat-o perfect în ilustrația copertei: o petrecere la care multora trebue să le pară rău că nu iau parte... Nenumărate sunt poznele lui popa Tărăboi: își botează calul dela căruță, turnându-i vin în cap, citindu-i și îndemnându-l să se lepede de satana; amenință pe o cucoană care pleacă de la sindrofie, că se desbracă în fața ei până la piele — și începe să-și împlinească amenințarea, — dacă nu se 'ntoarce înapoi cu dânsul la petrecere; lasă potcapul zălog la Sura cârciumăreasa, care ține ouă într'însul; îmbată pe un țigan ca să-i necinstească nevasta; ciomăgește pe Gherasim fiind-că acesta spune oamenilor că el l-a lecuit pe Zaharia, cu descîntecele, iar nu popa cu cititul; se 'njură cu celălalt popă chiar în altar; cade și adoarme

din timp în timp în câte un șanț plin de noroi, unde rămâne până-l găsesc țăranii; trăește cu coana Olga a notarului, apoi cu coana Zoița, pe urmă cu nevasta lui Iordache — și câte altele, pe cari autorul le povestește cu 'n zâmbet, părând a spune: *așa-i românu, zurbagiu!!!*...

Pe când popa Tărăboiu chefuește, nevastă-sa zace singură în casă și tânjește de boală, dar mai ales de foame și de frig. De geaba se 'ncearcă autorul să ne înduioșeze pentru suferințele ei, arătându-ne cum biata femeie moare, tocmai în momentul când părintele, beat, trece pe acasă, și fără să între înăuntru, pleacă din nou la chef—descrierea e *rece*, fiindcă nici autorul n'a simțit; *si vis me flere*... D-lui Sadoveanu îl lipsește mila adâncă pentru suferințele celor umili, suferințe pe cari— ca mulți alți autori de la noi — le 'ntrebuințează aiurea ca motiv de declamație artistică ori de revoltă socială... Suntem departe de simpatia sinceră, de mila înduioșată pentru clasele de jos, pe care o găsim în Dickens și în toată literatura rusă și engleză modernă...

In lunga ei agonie, preoteasa Mărioara își amintește viața trecută. Tată-său bea șeapte zile pe săptămână, și o bătea pe măsa, de asemenea bețivă,—care-și bătea la rândul ei copii, făcându-i «viermăt blestemat". După ce s'a măritat Mărioara cu popa Tărăboiu, o bătea el, până a lăsat-o în părăsire!...

In romanul d-lui Sadoveanu, toată lumea «*bea de stinge*», și anume: popa Tărăboiu, părintele Manoil, dascălul Luca, notarul Ifrimescu, — care a cheltuit averea lui tată-său cu beția, și acuma e idiot,— Gherasim, — care bea banii câștigați cu descântecele și doftoriile lui,—Radu, Hotrocol jălbaru, — «bețiv număru unu", — până și doctorul are nasul roș de beție. Iar persoanele cari nu beau, au alte cusururi: baba Maranda țese intrigi între mătușa Anghelina și baba Casandra morăreasa, amândouă superstițioase la culme, pentru a căpăta dela una mălaiu, și dela cealaltă rachiu; Costică Pipirig citește romane de senzație și visează să se facă bandit; coana Olga a notarului, și coana Zoița, au trăit cu popa Tărăboi; coana

Liza trăește cu ajutorul de notar; baba Casandra hrănește o gelozie animalică în contra Anicăi, pe care o iubește fiu-său; Radu—care e și bețiv — își bate nevasta în mod bestial, fără nici o pricină; și așa mai departe.....

Fără cusur, după părerea autorului, sunt însă Zaharia a lui Zadoina morarul, și Anica lui, cei doi eroi ai intrigii propriu zise a romanului. Asupra lor, mai mult încă decât asupra lui moș Precu și a mătușei Anghelina, d. Sadoveanu își revarsă dragostea și admirația d-sale.

Zaharia a fost bătut cândva strașnic de zece flăcăi pentru o fată pe care o iubea cu patimă. «După așa dragoste, după așa „bătae, după trei ani de oaste, îi rămă-„sese ceva negru în inimă, o rană adâncă „în fața căreia mintea se pierdea.... Mult „timp a fost ca smintit: pornea în lume, „și apoi nu mai dădea pe acasă cu lunile, „până ce într'o bună zi cădea la pragul „morii, rupt, prăpădit și flămând ca un „câne al nimănui... Pe urmă s'a mai astîm-„părat, și trăia mai mult pe iaz prinzând „pește și vânând — și deodată bagă de

„seamă că soarele tot mai avea ceva din „lumina tinereții de altă dată. Anica, fe„meia pândarului de pe Halm, suind cu „mâncare pe la moară, îi dădea regulat, „zâmbind fricos, bună-ziua... La claca lui „moș Precu stătuseră alături, în pănuși. „Simțise căldura trupului, pe care ghio„garul de Răduțu îl sfărma după orice „chef («o frământa cu picioarele încălțate „cu ciubote—așa ca o trecere de vreme»...) „După noaptea aceia, flăcăul Zadoinei își „simți sufletul înfierbântat. Știa el bine ce „are *și se pricepea și ce era de făcut*".

Anume: într'un rând îi ieși în cale, o opri și după ce o întrebă încotro merge, îi zise de o dată:

— Uite ce-i Anică. Să vii diseară, într'amurgul, în Prisaca-Duruitoarei. Bi batutău atunci îi ca totdeauna la moș-Precu...

— De ce să vin? întrebă femeia, și zâmbi.

— *Ii vedea atunci! zise scurt flăcăul.* (Ce mai atâta vorbă de geaba?!).

De acum încolo se 'ntâlneau des. Într'o zi Radu află dela baba Maranda de partările Anicăi, o bate de-o omoară, ea fuge

la Zaharia, Radu după dânsa, cei doi bărbați se încaeră și se rostogolesc în apa morii — care *tocmai* venise mare în primăvară, — Radu se înnecă, Zaharia ese la mal, pe când Anica se trage de cap și urlă ca o nebună...

* * *

In mintea cititorului care m'a urmărit până acum, văd născându-se o îndoială:

Vrut-a d. Sadoveanu, în povestirea pe care am cercetat-o, să ne zugrăvească în culori negre, cu'n realism pesimist în genul lui Zola, mizeria materială și morală în care zace țărănimea? Făcut-a d-sa aceasta, cu gândul de a cere socoteală păturii stăpânitoare că nu și-a îndeplinit și rolul de clasă conducătoare?

Da și nu. D. Sadoveanu — n'o știați? — s'a format ca scriitor în curentul socialist; d-sa a început a scrie — sub pseudonimul Cobuz — la „*Pagini literare*“ și la alte reviste mai mult sau mai puțin socialiste, a căror tendință firească era să arate — fără a evita exagerațiunile — „putreziciunea societății actuale“. Am avut atunci o întreagă

pleiadă de cântăreți a tot felul de nenorociri, accidente și boli mortale, niște adevărați antreprenori literari de pompe funebre, cari cultivau cunoscutul procedeu al lui Zola, de a îngrămădi într'o casă — ca în *Potbouille* — tot ce se poate spicui în *faptele diverse* ale ziarelor într'un an întreg... Era natural ca scriitorii fără talent, sau cu puțin talent — ăștia sunt cei mulți, și cei cari compromit toate curentele — să caute a înlocui mijloacele *literare* de a mișca pe cititor, prin alegerea unor întâmplări emoționante în sine. Alăturea de această tendință, destul de plictisitoare, mediocritățile literare aveau alta — în parte opusă — aceia de a idealiza poporul, cu toate particularitățile lui, prin urmare și cu puternicele lui instincte animalice, cu brutalitatea și impulsivitatea lui.

De aceste tendințe — de cari socialismul teoretic, mai ales în cea mai nouă formă a lui, nu este deloc răspunzător, — a fost influențat *inconștient* d. Sadoveanu. Și de încă alți doi factori:

Ca toți oamenii viguroși, cu sânge bogat, autorul *Crâșmei lui moș Precu* e înzestrat

cu o puternică memorie și imaginație plastică a lucrurilor. De aceia, adesea-ori, când vrea să creeze o figură ideală, o înlocuește fără voe cu una reală, care numai ideală nu este...

Vrând să descrie în *Crâșma lui moș Precu* „oameni *buni și răi*", cei buni sunt mai răi decât cei mai răi!... (popa Tărăboiu e mai puțin rău decât moș Precu!...)

Toți acești factori au lucrat asupra d-lui Sadoveanu inoconștient. *Conștient*, d-sa, urmând cea mai nouă rețetă literară, a *căutat la țară, departe de orice înrâurire străină, un tablou idilic, patriarhal, al vieții adevărat românești.* Realitatea tristă și dureroasă pe care eu am prezentat-o *concentrată* cititorului, autorul ne-o redă fie *sub o lumină falsă*, fie diluată într'un potop de obositoare descripții lirice și sentimentale!... Interesant este că povestirea pe care am analizat-o, este literalmente înnecată în acte, credințe și narațiuni superstițioase, de cari autorul — e de necrezut!... — se arată încântat, înduioșat, fermecat!... De, poate știți d-tră: de ce s'o fi bucurând d. Sadoveanu?!...

Crâșma lui moș Precu *este o amestecătură informă de realism pesimist, de romantism caraghios și de falsă idilă patriarhală* [1]).

---

[1]) In ultimul număr al *Sămănătorului*, d. Iorga declară că d-sa n'a pledat nici odată pentru o literatură exclusiv țărănească. „Nu respingem și nu înlăturăm nimic din cercul interesului nostru. Fiecare clasă îl are, însă în *măsura valorii sale artistice, a valorii sale sociale și naționale*". Dar valoarea artistică a țărănimii este mai mare. Țăranii au creștere și omenie... „In portul, în datinele, în graiul lor, în puterea și *spontaneitatea lor de cultură*, ei au ceiace trebue pentru a da unei opere literare coloare, energie, vioiciune, individualitate....." „Scriitorii noștri cei mai mari, plini de iubire pentru viața și firea țăranului, cel mai român Român, au căutat la dânsul cea mai mare putere și cea mai mare gingășie naivă". Pe când în Olimpul nostru social nu găsim decât „monotone chipuri schiloade și vițioase", iar funcționărimea, politicianii: „vieți chinuite, ambiții banale, suflete șterse". Aiurea d. Iorga vorbește de sentimentul de măsură și înaltă cuviință pe care țăranul român l-a moștenit dela strămoșii săi romani. — Adânc pătruns de aceste vederi ale maestrului, d. Sadoveanu s'a îmbrăcat ce-i drept în costumul idilic al păstorului de carnaval, dar lucru curios: căciula țurcănească d-lui o poartă ca o bonetă frigiană.. Opera d-lui Sadoveanu — chiar dacă d-sa ar avea un talent însemnat, și n'ar fi, cum este, o mediocritate — ar fi încă hibridă, barocă...

„Ioan Ursu“

D. Sadoveanu a publicat până acum opt volume — în doi ani. Nu m'aș mira, mai ales că e tânăr încă și de o vigoare de atlet, să hrănească ambițiunea de a concura în fecunditate literară pe Lope de Vega, cel care a scris douăzeci și unu de milioane trei sute de mii de versuri. Ce-i drept, operele d-lui Sadoveanu sunt incomparabil mai proaste decât imensa majoritate a celor două mii două sute de piese ale dramaturgului spaniol, destul de proaste și acelea.

Pentru d. Iorga, fecunditatea asta este cu adevărat semnul genialității, și-l încântă

cu atât mai tare, cu cât îi dă prilej, pe-deoparte, să pună în bună lumină propria d-sale prolixitate de *bas bleu*, iar pe de alta, să rupă o săgeată contra lui Caragiale, care, de sigur, ar merita să fie pus alături de d. Sadoveanu, dacă „prin școala producției chinuite n'ar fi ajuns la vădita neputință de a scrie".

Noi vom arăta mai târziu că ușurința de a produce a d-lui Iorga și a întregei d-sale școli, este un semn de inferioritate; că ea-i strâns legată cu cele mai grave cusururi: cu lipsa de originalitate, de inteligență, de simț critic, de idealism; că ea nu arată hărnicie, ci din contra, o lenevie a creerului, o silință de a preface munca intelectuală propriu zisă, chinuitoare când n'ai inclinațiuni ereditare, în muncă rutinară, mai mult trupească; că hărnicia asta seamănă ca două picături de apă cu aceia a cârpaciului care face într'o zi trei perechi de ghete în loc de una, dar ghete de bâlciu, încleiate iar nu cusute, și cu talpă de mucava.

Fecunditatea d-lui Sadoveanu nu se poate asemăna decât cu exasperanta mo-

notonie a povestirilor d-sale. Așa de pildă, desfid pe cetitorul cel mai răbdător, să citească până la sfârșit nuvela *Ioan Ursu*, fără a fi de zece ori ispitit să zvârle cartea cu scârbă și desgust!

Și nici n'aș stărui atâta asupra ei — o recenziune de două-trei pagini ar fi de ajuns — dacă d. Iorga nu l-ar fi proclamat — ce zic? *impus!* — pe d. Sadoveanu, ca prozator de mare talent, ca scriitor al generației de azi sau de mâine, ca reprezentant al unei noi școli, sănătoase și naționale, ca model vrednic de imitat de toți cei ce se devotează literilor.... Dar cum așa s'a întâmplat, voiu fi silit — cu riscul de a preface studiul meu critic într'o pledoarie prea documentată și prea amănunțită — să plimb pe cititor prin toate operele d-lui Sadoveanu.

Dacă d. Sadoveanu n'ar fi fost preocupat în primul rând de considerațiuni comerciale, cel mai elementar bun simț ar fi trebuit să-l sfătuiască să facă din *Ioan Ursu* o nuvelă de două sau trei pagini — *atâta* material cuprinde — nu de nouăzeci și trei. Nouzeci de pagini sunt des-

cripții monotone, obositoare, cu neputință de citit, și cari nu devin mai interesante prin aceia că autorul le repetă în mod stereotip, veșnic și veșnic aceleași, în toate operele sale.

....Ioan Ursu «se 'ntorcea dela ogor, mai necăjit decât oricând, pentru că pe ogor era sărăcie și toamna trebuia să aducă zile negre.... Ursu nu era nici prea deștept, dar nici prost nu era, nu era leneș, nu era suflet rău, nu era urît; ia, și el un om ca toți oamenii!...» (cum s'ar zice, un țăran mijlociu). Are optzeci de prăjini de pământ, dar de doi ani nu s'a făcut nimic, așa că a sărăcit rău și e plin de datorii. In fața casei lui, se 'ntâlnește cu nașu-său, popa Tănase, care, rânjind, îi arată cu degetul casa mohorîtă: «știi, Ioane, strălucește de mândră ce-i, zău așa!» Ursu tace și trece înainte, nu vrea să mai intre: îi este greu de gura femeii. Popa se uită după dânsul și se furișează grăbit în ograda căsuții zbârlite. E văduv și trăește cu Domnica, nevasta lui Ursu. (Se știe că 'n toate povestirile d-lui Sa-

doveanu, preotul nu face alta decât bea și necinstește caselé oamenilor).

Când se 'ntoarce Ursu acasă, îl găsește pe popa Tănase uitându-se cu cuviosie la icoane, pe când Domnica mesteca mămăliguța. In loc să se simtă vinovată, Domnica începe să-l certe pe bărbatu-său, și numai popa îi împacă: «la lăsați acum», zice el cu ochii la icoane; «mare-i Dumnezeu!» Poftit la masă, părintele aduce vorba de târgul Pașcani, unde «multă lume câștigă parale». Ursu se hotărește îndată să plece și dânsul la târg, iar a doua zi popa îl și bagă la fabrică.

Acolo Ioan găsește un cârd de săteni pe cari tot biciul nevoii îi alungase de acasă. (Urmează o lungă descriere a fabricii, de o exasperantă banalitate, o imitație proastă, făcută cu mână de copil, după descrierile de acest fel, atât de frecvente în literatura europeană). Când es dela fabrică, lucrătorii se 'nfundă prin cârciumi. Femeile lor, «mari și grase, și totdeauna mai bătrâne decât dânșii» (de ce?) vin să-i ieie cu sila acasă, dar se potolesc și se pun și ele pe băut. Ursu

se 'mprietenește cu 'n lucrător polonez, Hleba, un beţiv care-l face să cadă şi el la beţie. (Lungă şi trivială descriere a trivialităţii cârciumelor). In două luni Ursu a fost de două ori acasă, şi a doua oară când a plecat din sat, i-a părut bine. Toamna trece, (descriere lungă şi obositoare). *Ursu bea mereu...*

La Crăciun întâlneşte prin târg pe popa cu Domnica. Făcuseră cumpărături de sărbători. Amândoi sunt foarte încurcaţi.... Ursu aşteaptă să-l poftească şi pe dânsul să vie acasă, dar ei nici nu gândesc. (Da fie că prost e!...) Atunci îi vin lui multe gânduri despre bunătatea părintelui şi despre cinstea Domnicăi, *dar le uită repede la cârciumă.* Iarna a fost grea şi el n'a putut merge acasă deloc, şi nici cu oameni din satul lui nu s'a întâlnit. *Ursu bea mereu.* (Iar o lungă descriere a vieţii de cârciumă).

Trece iarna, vine primăvara. Ursu se întâlneşte la cârciumă cu un om din sat, Chirilă, care, beat fiind, îi spune rîzând că Domnica are că nască după Paşti, dar că pe *copilul ăsta n'are să-l mai poată*

boteza popa.... Se 'nfurie el Ioan pentru o clipă, *dar bând, uită*. La Paşti porneşte acasă» fără bătaie de inimă şi fără bucurie». O găseşte pe Domnica, grasă şi greoaie, scoţând pască din cuptor. E însărcinată. Ursu o sărută (vă aşteptaţi la o dramă?) pe dânsa şi pe copii. „Pe urmă două zile au trecut ca un vârtej. Hristos a înviat! Adevărat c'a înviat! *Chef*, veselie. „Ursu se laudă la cârciumă de chefurile pe cari le face el în târg, dar după ce se *'mbată*, începe a răcni la oameni: «Tare m'am ticăloşit! Crezi că eu nu ştiu ce se petrece în lipsa mea? Domnica... he-he-he, crezi că nu ştiu eu? Of, cumetre, cumetre, unde eşti? of!...“

Se duce acasă şi o ia la bătaie pe Domnica până o lasă mai moartă; pe urmă adoarme. Popa e şi dânsul de faţă, şi cum Domnica îi face imputări că a nenorocit-o, el o mângâie: «Mare-i unul Dumnezeu!», şi se strecoară pe uşă afară.

Se 'ntoarce Ursu la târg şi *bea vârtos* (autorul înregistrează în mod conştiincios toate băiguelile, exclamaţiile şi sughiţurile lui...) Trece şi primăvara, vine vara.

Ursu bea. Într'o zi se duce să se scalde cu Hleba. (Ei și? E un motiv ca s'o descrii asta în câteva pagini?). Vine și toamna (descriere), *Ursu bea.* (Băgați de seamă! De câte ori scriu eu aceste două cuvinte: *Ursu bea,* autorul înșiră una sau mai multe pagini: câte pahare bea, ce bea, cum bea, ce zice el, ce zice Hleba, ce fac amândoi, cum se simt, cum arată, și așa mai departe). Ursu și cu Hleba se împrietenesc cu o prostituată, «Ana galanta», femeie bătrînă și urîtă, care nu știe decât «*să bea,* să se bocească și să se tăvălească prin tină, *încolo nu era în stare să fiarbă un ou, ori să facă o mămăligă*" (ași crede că n'ar fi chiar *ăsta* cusurul ei cel mai mare...). Toți trei trăesc de acuma împreună. *Beau cu frenezie.* După trei luni *beau și mai cumplit.* Ursu a îmbătrânit rău. In Ianuarie cade bolnav și zece zile e ca turbat. Un doctor Bunescu îl dă în îngrijire unei bătrâne poloneze și plătește pentru dânsul. (Doctorul acesta apare așa ca un truc copilăresc, și rămâne simplă ficțiune). Până în primăvară bolnavul se 'ntremează cu

încetul. Vine Martie. (Descriere). Se desparte Ursu plângând de Hleba şi porneşte acasă. (Descrierea călătoriei). Pe drum se gândeşte la Domnica pe care a bănuit-o, şi se căeşte: „Aşi, am fost nebun! Popa-i om cinstit şi încă mi-i şi cumătru!“ (Cum? Parcă anul trecut, în primăvară, de Paşti, s'a 'ncredinţat destul... Acuma iar nu e sigur? Nu mai înţeleg nimic...). Intrând în sat, întâlneşte pe băiatul lui, pe Mitruţ, cu ceilalţi mai mici: — „Ce face mămucă-ta?“ — „Şade“... — „Cum şade?“ — „Şade de vorbă cu nănaşu...“. „Pe Ion parcă-l păleşte cineva cu'n maiu în cap“. — „Bine, Mitruţ... Da vine des nănaşu popa?“ —„Des, că la noi doarme...“ „Ursu ar vrea să se repeadă, să dea foc, „să ucidă!... Intr'un târziu pieptul i-se „despovărează într'un muget adânc... Se „apleacă, îşi sărută pe rând copii, îşi mai „mână odată privirea rătăcită spre casa „cu ochii turburi — *şi se 'ntoarce...*“.

* * *

Tare mă tem c'am plictisit pe cititor cu acest rezumat. Din nefericire voiu fi nevoit să mai dau și altele.

In acest studiu de polemică literară, mă silesc să dovedesc un adevăr de mare însemnătate pentru literatura românească și un adevăr care e contestat cu înverșunare. E vorba să lămuresc o deosebire de păreri între d. Iorga și mine — și ce deosebire!... Pentru d. Iorga, *Ioan Ursu* este *„cea mai bună povestire din câte a scris d. Sadoveanu"*; pentru mine această nuvelă nu este cu mult mai bună decât cele pe cari le scriu la iuțeală unii gazetari după sfoara paginatorului, pentru a umple coloanele. D. Iorga e încântat de *„frumusețea și sănătatea"* întregului volum; eu sunt scârbit de trivialitatea și bestialitatea ce se degajă dintr'însul. D. Iorga crede că d. Sadoveanu e un *scriitor de mâna întâia* și că are înaintea sa „o strălucită carieră literară"; după părerea mea, d. Sadoveanu a arătat în primele sale *Povestiri* — indiferent de tendințî — oarecare îndemânare de a scrie; zăpăcit însă de laude nemeritate și ispitit — suflet co-

mun... — de câștigul bănesc, a degenerat repede într'un cârpaciu ordinar, care, vorba d-lui Iorga *„clădește jucându-se“* — jucăria asta are și un nume: se numește grafomanie. Pentru d. Iorga tendințele scriitoraşilor grupați în jurul *Sămănătorului* sunt *sănătoase* și *patriotice*; pentru mine ele sunt *o primejdie pentru morala publică* și *pentru popor o adevărată otravă*.

D. Iorga însă, prin prestigiul pe care-l are ori l-a avut în fața opiniei publice, și-a impus părerile d-sale; așa că sunt nevoit, — cum am spus — atunci când emit păreri cu totul contrare, să renunț la partea artistică pe care o comportă de obiceiu critica literară, și să stărui mai mult asupra părții științifice, asupra demonstrațiunii sprijinite pe documente.

Plicticos o fi fost rezumatul meu; dar însă-și nuvela autorului!... N'aș îndrăzni să sfătuesc pe nimenia s'o citească pentru a se convinge... Vă 'ntrebați de sigur: ce-a vrut să ne arate d. Sadoveanu în *Ioan Ursu?* E evident ca aici ca și 'n *Crâșma lui moș Precu*, realismul pesimist al lui Zola i-a servit de model. Zola e un

răsvrătit, un detractor al societății moderne; el urăște pe acei puțini cari se bucură de civilizație, lăsând mulțimea în mizerie, ignoranță și bestialitate. Ca și la Zola, și mai mult ca la Zola, țăranii și lucrătorii d-lui Sadoveanu sunt, nu *imorali*, ci, mai rău: *amorali*. Popa Tănase, Domnica, Hleba, Ursu, nu păcătuesc cu bună știință și nu din răutate, ci cu o seninătate de vită care-și urmează pornirile neînfrânate de nici o lege. Eu cred că autorul exagerează; *chiar așa* cum e Ursu nu este țăranul român mijlociu. Dar asta a învățat d. Sadoveanu în școala socialistă, dela alți literați de duzină: ori exagerație pesimistă, ori idealizare falșă.

D. Mehedinți, profesor universitar, a publicat anul trecut în ziarul *Epoca* un foileton intitulat *Primăvara literară;* în acest foileton d-sa se arăta încântat de noul curent literar — «sănătos, senin, patriotic» — și-și amintea cu desgust de literatura zolistă a socialiștilor, de nesfârșitele descrieri de „ofticoși și cerșetori"... E bine încredințat d. Mehedinți că literatura aceia *a fost când-va de mult*?.. D-sa n'o mai

recunoaște sub travestirea de acum!.. Nu vezi că-i tot aceia, domnule Mehedinți?.. Ce este *Ioan Ursu* — în care autorul ne povestește cum Ursu, Hleba și Ana trăesc în promiscuitate, dorm într'un singur pat — dacă nu zolism?!.. Și chiar oamenii sunt aceiași!.. Nu-l mai recunoști pe d. Sadoveanu? Este d. Cobuz «*al nostru*»! Dar d. Sandu? Este d. Aldea! Și d. Ciocârlan este tot «*al nostru*», și d. Ioan Adam și alții! Toți sunt „*ai noștri*", numai c'au schimbat boneta frigiană cu căciula turcănească... N'au născocit ei praful de pușcă nici altă dată, nici acum, dar cel puțin odinioară, tendințele lor și opera lor, erau de un fel. Azi, opera-i aceiași, iar tendințele sunt altele, *lipite în mod* artificial !... Despre operele lor se poate spune cu Horațiu: *desinit în piscem mulier formosa superne.*

Așa de pildă, în *Ioan Ursu*, cine credeți că e vinovat de mocirla în care zac personagiile, de nenorocirea eroului și a familiei sale? Să nu vă mirați: *străinii!..* Autorul, descriind starea în care a ajuns Ursu, exclamă cu durere: «Rău te-au mân-

cât și te-au zdrobit străinii, frate Ioane, căci ai uitat de pământul bătrânesc și ai întrat până la gât în ticăloșie!... Vă întrebați cu nedumerire: «care străini??» Ei! — Hleba!!.. De cât — eu tot nu m'am convins! Mă întreb: Domnica de ce trăește cu popa? Parcă mai degrabă *acesta* e toată pricina răului, că el l-a pornit de acasă pe Ursu... Să fie popimea de vină, domnule Sadoveanu? Cum o arăți d-ta, ea dă pilda tuturor păcatelor... Ori poate Ursu e bețiv fiind-că și tată-său nu ducea la ureche, cum ne-o spui chiar d-ta... Dar cei din *Moș Precu:* Tărăboiu, Manoil, Luca, Ifrimescu, Gherasim, Radu, Hotrocol și cei-lalți, de ce „beau de sting"? Tot străinii să fie de vină?..

Ce ți-e și cu tendințele! Și mă tem că d. Sadoveanu a înțeles greșit indicațiile maestrului. Ia-i dat d-ta ordin, domnule Iorga, să fie contra fabricilor? Dar asta-i o tendință «subversivă». Statul a cheltuit enorm cu încurajarea industriei naționale, și a făcut și o lege, ca în orice stabiliment industrial trei sferturi din personal

să fie români. Apoi de unde să-i ieĭ dacă nu de la țară?...

...Dar, va zice cine-va, tendința d-lui Sadoveanu, tocmai fiind-că e adausă mai târziu și n'are rădăcini în însă-și împletitura povestirii, se poate ușor lăsa la o parte — e deajuns să ștergi câte-va rânduri; trebue să vedem nuvela în sine, ce cusururi are.

Apoi, cel mai însemnat cusur al ei este că e scrisă fără talent... D. Sadoveanu are, cum am mai spus, memorie și imaginația plastică a lucrurilor; d-sa înregistrează exact și păstrează bine imaginile pe cari le primește din lumea reală — tot așa de exact și tot așa de bine ca un aparat fotografic. Ca 'ntr'o colecție de vederi fotografice luate la întâmplare, găsești în povestirile d-sale ici și colo câte-o trăsătură interesantă, înecată însă într'un noian de lucruri indiferente. D. Sadoveanu nu e destul de inteligent pentru a alege din viață întâmplările tipice, pentru a *compune sintetizând*, și nici destul de fin ca organizație nervoasă — cine-l cunoaște perso-

nal, o înțelege dintr'o privire — pentru a deosebi notele carecteristice de celelalte. Interesantă e de pildă scena când Ursu se 'ntâlnește de Crăciun prin târg cu Domnica și cu popa Tănase; și poate încă alte două trei scene; restul e în genere *real* — dar nu-i artistic. Și când mă gândesc că d. Iorga e junimist și admirator al d-lui Maiorescu, mă 'ntreb: ce-o fi zicând d. Maiorescu de d. Sadoveanu, când pe d-sa îl desgustă Zola?... Zola, cu larga lui putere de concepție și cu vibranta lui sensibilitate, și tot ne oboseşte cu nesfârșitele sale descrieri; dar minusculul d. Sadoveanu? D-sa, cum era și firesc, imită tocmai greșelile cele mai bătătoare la ochi ale marelui romancier francez. S'a spus de acesta că descrierile le lucrează deosebit, și le intercalează apoi unde i-se pare că se potrivesc. — Și mai rău încă procedează autorul *Durerilor înăbușite*. Se potrivește, nu se potrivește — episodul narațiunii e trist, vesel, comic — ne pomenim cu o descriere lirică a naturii!.. Lirică

în intenţiune — de fapt rece, fără sentiment. Şi toate după acelaşi calapod!...

Ioan Ursu este o operă «zolistă» — în cea mai rea accepţiune a cuvântului — cu tendinţi naţionaliste. *Desinit mulier in piscem!...*

Steagul d-lui Iorga

Mari desamăgiri ne-a procurat d. Iorga, de când a apărut *Curentul Nou!*.. Cine ar fi crezut că eruditul profesor are să bage pe mânecă, întocmai ca un scamator de balciu, steagul uriaș și falnic, pe care cu 'n braț vânjos l-a purtat atâta vreme înaintea mulțimii, rotind ochii fioros și răcnind cu turbare ?!... O timpuri, o moravuri!!..

Timp de trei patru ani d. Iorga ne-a vorbit cu atâta dispreț de oameni și de lucruri, a fost așa de sarcastic și așa de *aur* în sentințele d-sale, s'a prezentat cu atâta si-

guranță ca dictator literar, politic și social al României contemporane, încât nu e de mirare că ne-a apărut, nouă și altora, ca un Trepoff al criticei, sau, cel puțin, ca un Pobedonoszeff al țării românești!

„*Lărgirea libertăților publice? Socialismul? Capitalurile străine?* Păreri greșite, momeli, mofturi și fleacuri!!". «*Ne trebue o cultură românească, cărți pe rîndurile inspirate ale cărora să cadă deopotrivă lacrima înnaltei, bogatei doamne, și a sătencei...*» «*Jos nemernica băiguială străină din saloanele cosmopolite... Jos cărțuliile de simțire falșificată și de conrupție, cu care apusul otrăvește țări nepricepute, jos maimuțăria nelegiuită! O nouă epocă de cultură* trebue *să înceapă pentru noi...*» (Anul II No. 20) „*Jos tinerii moderni, din cale afară de moderni, cu mintea 'n plete, inima în toane și talentul în mofturi ciudate, naturile bolnave, nenorocite sau ticăloase care se pot ivi în aerul greu al orașelor mari, subt înrâurirea unor civilizații străine,* putred de bătrâne! *Nouă, cestor de azi, nu ne mai trebue băiețandri cu nevricale, băiețoii cu strâmbături, băieței*

cu visări goale ca experiența lor de lume și de viață; în lături urâtele figuri de carton spoit, **maimuțoii de mucava!** *Prin literatură voim să trăim în noi o adevărată viață și o viață scumpă nouă, și știm acum unde se găsește ea, și știm* **cine** *o culege și are puterea să ne-o înfățișeze».*

Văd cititorule, te uiți întrebător și curios: **cine?...**

Vasile Pop și Mihail Sadoveanu; iar articolul e intitulat *Doi povestitori* (anul III 34). Noi, înaintea d-lui Iorga, am dus campanie în contra literaturii pe care am numit-o romantică decadentă. Ce adaugă d-sa, este elocvența puternică dar vulgară a demagogului, patosul de poet neisbutit, și acea pornire instinctivă, lipsită de înțelegerea teoretică a lucrurilor, care-l face să confunde romantismul degenerat al decadenților de la sfârșitul veacului trecut, cu romantismul fruntașilor literaturii noastre, romantism care la vremea sa și-a avut rostul său. După d. Iorga, toată literatura „de pe la 1880-90 încoace», adică până la apariținea celor două mari genii, Vasile Pop și Mihail Sadoveanu, nu este de cât

imitație, contrafacere, variantă — iar *Dan*, romanul d-lui Vlăhuță, ca să nu citam de cât această operă literară, a apărut în 1893... D. Iorga este în contra romanticilor — deși nu întrebuințează această denumire pe care am dat-o noi curentului literar românesc din a doua jumătate a secolului trecut, ci preferă denumirea — originală, necunoscută în istoria literaturii — de *maimuțoi de mucava* [1]).

Ne-am fi așteptat ca d-sa, cu aceste credințe, să învingă sau să fie învins. Dar să le renege? — nici nu ni-ar fi trecut prin minte!..

Ei bine, ne-am înșelat.

După apariția primului număr al revistei noastre, merituosul culegător de documente, în loc să răspundă punct cu punct învinuirilor pe cari le aduceam curentului *d-sale*

---

[1]) Campania în contra romantismului decadent, pornită de mine în anii 1900 — 1902, cu sinceritate spontană, nereflectată, s'a prefăcut la pamfletarul Chendi în poza vieții sale întregi, poză susținută de un cioc a la Mefisto, de o pălărie calabreză, de aere de spadasin literar...

Intelectualul de rasă disprețuește astfel de schime, caracteristice diletantului, lipsit de ereditate intelectuală și vecinic *speriat* că știe să lege câteva fraze și câteva idei...

„poporanist",—*nu* ori cărui poporanism— se pornește în contra noastră cu violente atacuri personale; mai mult: *cu insulte*; și mai mult: cu *înjurături* — simple înjurături, cari mie-mi păreau a nu fi lipsite de... o oarecare vagă și îndepărtată asemănare cu acelea ale unor șoltici din orașul meu natal—este și al d-lui Iorga—șoltici de aceia cari fură porumbei, pradă grădinile oamenilor, și când nu pot face nici una nici alta, *bat jidanii*... [1]) (Îți aduci aminte, domnule Iorga, de băetul lui Năstase Spânul, cel cu căciula brumărie?... Iaca acu-i om de treabă, licențiat, avocat, și are niște maniere boerești... nici n'ai bănui că altădată săria gardurile... Vezi d-ta, el nu-i «poporanist»!! Încă n'a aflat că se poate făli cu obiceiurile de cari de atâția ani se silește să se desvețe — să nu păstreze nici urmă!... Să-l auzi, vorbește ca din carte; cam înțepat, nu-i vorbă, dar lasă că mult mai bine-mi place așa, de cât cum îl știam eu...)

---

[1]) Grosolănia introdusă de poporaniști în polemică e caracteristică pentru clasa necoaptă...

...Din cele patru articole *contra clevetitorilor*, unul singur cuprinde și considerațiuni teoretice. Intrânsul, d. Iorga se apără în contra învinuirii că d-sa ar fi *țărănit* literatura; citează pe d-nii Caragiale,[1]) Vlăhuță, Delavrancea, ca autori de opere cu subiecte din viața dela țară; și afirmă că toate clasele societății noastre merită și trebue să fie descrise, dar *mai mult* clasa țărănească.

„*Mai mult*“ este ceva foarte relativ și nu poate forma un program pentru un nou curent literar; și dacă-mi citezi ca modele de imitat, pe Vlăhuță, Caragiale, Delavrancea, atunci, înc'odată, în ce constă *noua epoca de cultură* pe care ne-ai anunțat-o cu atâta exuberanță de gesturi profetice?...

... Dar trebuia să se vadă în curând foarte limpede la ce rușinoase retractări se supunea acel dictator, care ani de zile ne asurzise propagând o literatură țărănească, poporanistă, ca aceia din Ardeal, o literatură *națională*, prin descrierea pă-

[1]) u ce dispreț vorbise d. Iorga de literatura lui Caragiale și cum o pusese în contrast cu literatura poporanistă!...

turilor rămase în simplicitatea țăranului și ferite de orice influență a culturii străine, o literatură care să stoarcă lacrimi „înnaltei, bogatei doamne și sătencii“...

In adevăr, după apariția celui de al doilea număr al *Curentului Nou*—care, o va recunoaște ori cine, a trezit în public și în presă o mișcare de atenție pentru literatură, cum n'am mai avut-o de cel puțin zece ani, și a făcut să răsară o mulțime de reviste, stârnind o vie discuție de idei—*Sămănătorul* se prezintă cu o serie de *noi* colaboratori pe cari nici nu voise să-i cunoască în cei patru ani ai lui de existență, și cari acuma fac în cadrul său o figură cel puțin ciudată: d-nii Radu Rosetti, Stavri, Nanu, Anghel, etc.

Să-i luăm pe rînd. — Când a apărut în revista d-lui Iorga sonetul d-lui Rosetti: *Lacrimile*, un ziar a publicat următoarea laconică notiță: „Felicităm pe d. Radu Rosetti de a fi reușit să-și publice o poezie în „*Sămănătorul*“. Asta e caracteristic, fiindcă arată că toată lumea înțelesese ironia lucrului... Gingașul nostru poet ar fi fost ori cînd fericit să se plece dictatorului; dic-

tatorul însă, s'ar fi aprins, nu mai departe de cât acum două luni, de o cumplită furie, la simpla ideie că vreunul din «*maimuțoii de mucava*", cum îi numește, ar cuteza să intre în rândurile *plăeșilor* săi... Și dacă la 'nceputul acestui articol aș fi întrebat pe cititori: cine să fie „tinerii prea moderni, cu mintea în plete, inima în toane și talentul în mofturi ciudate, naturile bolnave ce se pot ivi în aerul greu al orașelor mari, sub înrâurirea unor civilizații străine, putred de bătrîne — însfârșit, băețandrii, băețoii și băețeii cu nevricale, strâmbături și visări goale, figurile de carton spoit, maimuțoii de mucava» — cîți-va mi-ar fi răspuns: Haralamb Lecca; sau Mircea Demetriade; sau vreun alt romantic; dar dintr'o sută, nouăzeci ar fi ghicit: *Radu Rosetti.*

Nu voi cerceta cum se pot ivi naturile bolnave numai „sub influența unor civilizații străine, putred de bătrâne"; nici nu voi întreba pe d. Iorga întru cât civilizația franceză este putred de bătrână, și ce o fi aia: civilizație „putred de bătrână"; căci a confrunta cu adevărul filipicele, a

căror puternică și vulgară elocvență stă tocmai în lipsa de reflecțiune inhibitorie, ar fi tot așa de cuminte, ca și când ai întreba pe un cal care a luat vînt: „încotro a pornit cu așa mare grabă?“... Ci voi constata numai cît de mult seamănă această demagogie literară, — — de a băga steagul pe mâneçă parc'ar fi o simplă batistă, și de a te alia azi cu adversarii pe cari i-ai combătut eri — cu o anumită demagogie politică pe care cetitorii o cunosc în de ajuns...

Neprihănitul d. Iorga!

Iată și poezia:

Lacrimile

O jale-amară sufletu-mi frământă
Eu n'o pot spune, și alt-fel nu se vede... (nu?...)
Pe mine nimenea nu mă mai crede...
Din ce în ce, tot mai adînc se'mplîntă (i-auzi vers!)

Zadarnic rog uitata liră: «Cântă,
In tine numai dorul meu se'ncrede!»
Ah! cine, cine ar fi putut prevede
Că m'o lăsa 'ntr'o zi și muza sfântă. (ingrata!)

Zadarnic rog: «Hai, lacrămile mele, («Hai» ?!...)
In voi de-acum mi-e toată mîngâerea»
Nu mai m'ascultă albele mărgele,

Scăpare nu mai este nicăerea.
Am plâns, ca un naiv, dureri nălânge,
Și lacrimi nu mai am — cînd am ce plânge.

Radu D. Rosetti

Vorba aia: cînd ai ce, n'ai *cu ce*, cînd ai *cu ce*, n'ai *în ce*; cînd dai de cîini, n'ai piatră, și cînd ai piatră, nu-ți iese înainte nici un cîine... Cîte de astea n'am văzut! — n'am păr în cap!...

Cred că nimeni nu va îndrăzni să afirme că a citit unde-va o mai prozaică poezie decât aceasta, căreia d. Iorga îi dă aprobarea d-sale; e drept însă că și d. Rosetti se silește să placă d-lui Iorga: într'o poezie din *Viața literară*, făgăduește să facă vilegiatura *țărănește*, numai să găsească o casă cu două odăi, o tindă, o barză, un nuc, un dulău, etc.

Să trecem la altul.

D. Nanu, ca și d. Rosetti, este un minuscul scriitor romantic, din a treia sau a patra generație de epigoni ai marelui

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ CLUJ-NAPOCA

Eminescu — puțin cam decadent chiar, — care văzând că după întemeierea *Sămănătorului*, d. Iorga a pus stăpânire pe templul artei și se aține la intrare să nu pătrundă nimeni cu joben sau cu pălărie calabreză, s'a repezit până acasă și s'a întors travestit în cioban. D. Iorga n'a băgat de seamă travestirea — ți-ai găsit cine să bage de seamă!... — și i-a dat drumul. Totuși d. Nanu a stat puțin la *Sămănătorul*; pentru un om subțire ca d-lui, căciula de oaie era prea grea și cojocul ținea prea cald. A trebuit să vie pentru literatură, după ani de zile, timpurile grele de acum, timpuri de alianță... *liberal-conservatoare*, pentru ca fără travestire să-i se deschidă iarăși—fiului pierdut,—porțile templului câmpenesc. *In Sămănătorul* din 15 Ianuarie, D. Nanu ne spune câte ceva despre iubita d-sale, pe care o compară cu o «madonă mult duioasă într'o biserică pustie», despre sărutarea ei divină, despre îngerii cari sună din harfe, etc. — tot lucruri menite să stoarcă *„lacrima sătencii"*...

Mai romantic și *mai* subiectiv decât d. Nanu, este d. Anghel, un scriitor, nu

427.689

fără talent, din școala sensitivilor de acum zece cincisprezece ani, — a unui Ioan Păun, Traian Demetrescu, Artur Stavri, etc. D-sa mai este încă și sub înrâurirea poeziei franceze contemporane, — acea poezie a unei „civilizațiuni putred de bătrâne". Dacă l-am întreba pe d. Iorga, la cine se gândea când cu atâta indignare ne vorbea de „cărțuliile de simțire falșificată și de conrupție cu care Apusul otrăvește țări nepricepute", d-sa ne-ar numi desigur pe Verlaine, căci pe alții mai mici nu cred să-i cunoască. In întreaga literatură universală n'am putea găsi un scriitor mai bolnav, mai decăzut, mai putred... Ei bine, în *Sămănătorul*, pe vremea direcției d-lor Vlăhuță și Coșbuc, —Ce *coq à l'âne!* Așa era și revista, jumătate sensitiv-romantică, jumătate „poporanistă:" astfel de minuni știe să realizeze Casa școalelor!.... — D. Anghel a tradus, în colaborare cu *ardeleanul* Iosif, o serie de poezii de Verlaine, între cari una chiar cam „conruptă", după cât îmi aduc aminte. Poeziile au apărut și în volum. Pentru această șolticărie, d. Iosif ar merita să fie pus la colț de către d. Iorga. Ce-i

drept însă, după ce marele dictator a luat direcția *Sămănătorului*, d. Anghel s'a și grăbit să plece, fie că nu i-a priit dumnealui atmosfera haiducească, fie că l-a concediat d. Iorga. Și acum, după ani, iată-l din nou pe d. Anghel la *Sămănătorul*, dizertând, *după H. de Regnier*, despre *rozele mistice ale amorului*... Mi se rupe inima când mă gândesc ce șiroaie de lacrămi vor stoarce sătencii rozele mistice ale amorului!...

Alături de d-nii Radu Rosetti, Nanu și Anghel, zăresc în noua suită a d-lui Iorga o figură pe care... parc' așĭ cunoaște-o... Cine să fie?... A!!... E d. Artur Stavri!... Un vechiu cunoscut, așĭ zice prieten al nostru, de care de mulți ani n'am mai cetit nimic... Nu-l recunoșteam, dar cum să-l recunosc, dacă dumnealui se deghizează în păstor!...

Altfel, costumu-i elegant în rusticitatea lui—e dela „Furnica". O căciuliță de astrahan, ca aceia de mare ținută a ofițerilor de dorobanți, poetul o poartă cu o grație de salon... Dacă-i omul subțire îĭ șade bine și cu căciulă... D. Stavri ne desfătează cu *Doina*, pe care o cântă din fluer de trestie.

Ce note fine și armonioase!... Vezi îndată că dumnealui are înalte studii muzicale, că posdă *à fond* armonia și contrapunctul. E atâta melancolie și vibrantă sensibilitate în această frumoasă doină!...

* * *

Dar nu numai prin înregimentarea unor noi colaboratori se manifestă mișcarea de *concentrare* și prefacere pe care o observăm la *Semănătorul* de la apariția celui al doilea număr al revistei noastre. Colaboratorii cei vechi se silesc și dânșii să — năpârlească, întocmai ca păsările și ca reptilele...

Intr'unul din articolele d-sale contra clevetitorilor, d. Iorga își apăra discipolii de învinuirea ce li s'ar putea aduce că nu descriu pătura intelectualilor. E lucru prea greu, zicea d. Iorga. Ei bine d. Sadoveanu a vrut să facă acest *tour de force* în *Povestire de Crăciun*, și a încercat să descrie un intelectual. Dar psihologia pe care d. Sadoveanu o atribue intelectualului ne-a facut să roșim de indignare. De geaba ne spune d-lui că scriitorul acela are talent. Noi nu credem. Sentimentele

lui josnice, sau cel puțin triviale, ni-l arată ca pe un ordinar cârpaciu literar. D. Sadoveanu nu va reuși nici odată să ne descrie pe un adevărat intelectual—*pour le bon motif*. Un scriitor de talent nu se compară cu «un câine jigărit, pe care toată lumea-l alungă și care din când în când se întoarce arătându-și colții...» Și apoi, nuvela aceasta este jumătate după Gorki, cum se poate vedea dintr'o traducere apărută ceva mai înainte în *Comoara tinerimii*; iar jumătatea cealaltă, o fi după altcineva, căci, o vom dovedi într'un articol special, mai tot ce scrie d. Sadoveanu este *pastișat*.

Mai bine reușește să-și schimbe părul d. Zaharia Bârsan. Pe dumnealui noi îl cam cunoaștem sub forma următoare (am ajuns să-i știu pe de rost, bată-i norocul de cârpaci!...):

Uite măi mi-e dragă lumea
Și-mi ești drag și tu crâșmare
Ș'apoi vinul ăsta-i dulce
Ca un sân de fată mare;

Ia mai adă-mi o ulcică
Să mi-o beau colea la soare
Dar din pivniță mi-l scoate
Chiar din fund de la răcoare!...

Se coboară'n beciu crâșmarul
Crâșmăriței nu-i a bine
Șade singură și cântă
Și se uită lung la mine!

Și năprasnic gând, o Doamne
Ne trecu prin cap deodată!
Să se prăbușească crâșma
Peste soțul ei, mai tată.

Frumos plan! S'a gândit mult d. Bârsan? In tabloul meu sinoptic poezia asta ar fi: *beție, adulter, omor,* (Că *tabloul sinoptic* a fost puțin cam silit, o știu; cum însă de patru ani lumea literară se bălăcea într'o morcirlă, cu credința că se scaldă într'un basin răcoritor, era nevoe de această schemă strigătoare pentru a face pe oameni să-și vie odată în fire!... Și 'n adevăr, s'a și văzut că *acest* mijloc a avut un efect mult mai mare și mai repede decât l-ar fi avut un întreg volum de considerații teoretice).

Ei bine, d. Bârsan, pe care eu mi-l închipuiam sub înfățișarea unui logofăt de moșie, ne apare acuma elegant și melancolic, într'o poezie eminesciană, solemn sentimentală, «cu Venus ce naște din spumele mării» (Săteanco, știi cine e Venus?). Repede deschid calendarul «Minervei», să văd cum arată d. Bârsan? Un tânăr *très soigné*, îmbrăcat după ultima modă, frumos pieptănat și cu mustățile proaspăt eșite de sub bandaj, se uită drept la mine, zâmbind isteț, parc'ar spune: «Am glumit... eu nu umblu prin cârciumi...» Cum așa?!.. Ei!.. Mucalit mai ești, Bârsane!...

In același număr al *Sămănătorului*, d. Iosif publică o admirabilă traducere din Goethe. Este cuvântul de ordine dat de d. Iorga: «să arătăm că nu suntem țărani cum ne crede lumea, și cunoaștem și noi înălțimile artei străine». D. Iosif a scris două trei poezii în adevăr clasice, cari vor rămâne prin cărți de citire și antologii. D-sa are puține calități literare, dar le are într'un grad înalt; totuși nu prea credem să ajungă unul din fruntașii literaturii române. Nu e destul gânditor,

și pe lângă cultură, îi mai lipsesc poate și alte însușiri, pentru ca evoluând, să atingă culmile artei. I-aşi da însă un sfat şi nădăjduiesc c'are să-l urmeze. Să traducă în românește *Hermann și Dorothea*. O astfel de lucrare menită *să rămână* viitorimii, nu întrece puterile d-sale și ar fi pentru literatura noastră, de o hotărâtoare însemnătate.

* * *

Schimbările la față ale *Sămănătorului* și ale tinerilor scriitori din școala d-lui Iorga, sunt interesante și din punctul de vedere teoretic. Ele ne arată că e de ajuns să sgârii puțin pe unii din romanticii «țărăniști» și «poporaniști», ca să dai de vechii noștri romantici, pe care d. Iorga, cu o expresie brutală, nedreaptă, vulgară și absurdă, i-a numit *maimuțoi de mucava*. In articolul nostru program am și designat școala «poporanistă» cu numele de *romantism țărănesc*.

Dela criză încoace, literatura românească îndreptată și călăuzită de d. Iorga, părea a fi făcut câțiva pași înainte. De fapt îi

făcuse *în lături* şi intrase într'o mocirlă, în care noul şef al criticii şi şcolarii săi se scăldau cu deliciu, ca în cea mai curată apă curgătoare. Abia la strigătul nostru de alarmă şi-au venit în fire şi acum sunt pe cale de a se 'ntoarce de unde au plecat. Bine şi atât!... E vorba însă de a merge *înainte* pe drumul cel drept, de a arăta calea cea adevărată.

NOTĂ.— Într'un alt articol d. Iorga imploră pe cititori să ieie în seamă *fondul* discuţiei dintre d-sa şi adversarii d-sale — nu tactica de luptă, care poate fi mai bună la adversari... Citind acest articol, mă aşteptam din moment în moment ca d. Iorga să ceară ajutorul statului... ...„polemistica românească fiind o industrie tânără"..

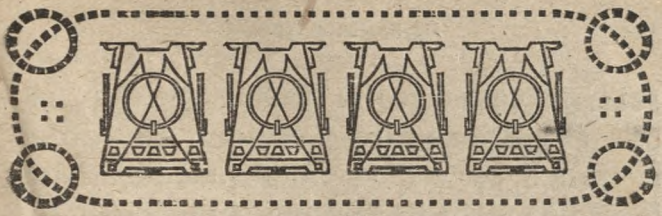

Romanul istoric

— „Șoimii" de Mihail Sadoveanu —

Un prieten, poet, îmi spunea dăunăzi că în opera d-lui Sadoveanu descrierile naturii nu sunt lipsite de poezie. Cred; de cât poezia aceia este mai mult a naturii decât a d-lui Sadoveanu. Închipuiți-vă că cineva ar lua cu un bun aparat fotografic, câteva din acele peisagii ale țării cari sunt în deobște cunoscute ca foarte frumoase. Privind fotografiile, veți simți o plăcere estetică, dar mai mică decât aceia pe care ați simți-o dacă v'ați afla chiar în fața peisagiului real. Pictorul, însă, care va întrebuința pentru un tablou aceleași

peisagii, va concentra frumusețea lor, și prin alegerea pe care o va face, ne va da indirect o parte din sufletul său de artist. Peisagiile d-lui Sadoveanu sunt lipsite de suflet — și asta se poate spune despre descrierile d-sale de orice fel.

Dacă însă cu reproduceri mecanice din lumea cunoscută nouă, autorul a putut să ne 'nșele, cu atât mai mult va iluziona el pe necunoscători când își va strămuta câmpul de operație într'o lume care le este străină, și către care-i atrage, pe de-o parte interesul pitoresc, iar pe de altă parte sentimentul național.

Mărturisesc că am citit cu oarecare emoțiune începutul romanului *Șoimii*, fiindcă mă gândeam: cu puterea de memorizare și reproducere pe care o are, și dacă va fi studiat tot ce s'a scris ca știință și literatură asupra epocii de care se ocupă, d. Sadoveanu ne va da o descriere interesantă a acestei epoci, — descriere, ce-i drept, numai exterioară, căci fără intuițiunea trebuitoare n'are cum să pătrundă în sufletele oamenilor de pe vremea aceia, mai ales că n'a putut pătrunde nici per-

sonagiile d-sale din vremea noastră, din lipsă de inteligență, de sensibilitate și de spirit de observație.

Mare mi-a fost însă decepția!...

Romanul *Șoimii* este o imitație — după o metodă specială a d-sale despre care vom vorbi — a romanului *Prin foc și sabie* de Syenkiewitz, o transcriere făcută parte cu frânturi din Tolstoi și din vreo doi scriitori români (mai ales N. D. Popescu, cel cu haiducii), și parte cu imagini fotografice de ale autorului. Nu voi întreprinde aici dovada amănunțită a acestei afirmări, ci voi lăsa s'o facă alții, de va mai fi nevoe.

Intriga istorică a romanului ne este povestită în câteva pagini, la începutul și la sfârșitul cărții, și ne este povestită *așa* cum am fi putut-o găsi în orice cronică. Incolo decorul istoric al operei se reduce la câteva vorbe: săneață, tunică scurtă căzăcească, cizme de marochin, porți de fier, etc. Fiindcă autorul s'a ferit de a studia epoca, a avut grija să aleagă dintr'ânsa tocmai acele parți cari sunt mai puțin caracteristice și cari se pot înlocui

cu fotografii din timpurile noastre!... Iar o parte din roman, și nu partea cea mai puțin însemnată, se petrece la cazaci — la cazacii lui Tolstoi și ai lui Syenkiewicz.

Dar, îmi va obiecta cineva, d. Sadoveanu nici n'a avut de gând să facă realism istoric, să ne redea cu nepărtinire ca pictor și psiholog moravurile unei alte vremi. Opera d-sale are intențiuni patriotice; este un tablou, jumătate epic, jumătate idilic, al vieții strămoșilor, ale căror virtuți ne sunt date spre pildă și învățătură.

Obiecțiunea e dreaptă; am ținut numai să stabilesc că d. Sadoveanu nu face realism istoric ci idealizare patriotică.

Să mi se permită însă o întrebare care va părea unora ciudată: un om cinstit,— mai mult: un om care nu trăește decât pentru binele țării sale, este el dator să-și admire necondiționat strămoșii? Eu cred că orice om care are o cultură generală, care a citit și gândit asupra problemelor morale, și care nu-și lasă judecata întunecată de vorbe menite să măgulească mulțimea, știe că omenirea merge mereu

înainte, dela rău spre bine; că din punctul de vedere al moralității, oamenii lasă încă mult de dorit, în țările cele mai înaintate, și cu atât mai mult la noi; că filosofii și moraliștii și-au pus toată speranța în progresul științei și în întinderea culturii în straturi sociale din ce în ce mai adânci... Apoi dacă astăzi oamenii, în marea lor majoritate, sunt departe de a merita admirație, o să ne căutăm noi idealul în trecut? Oare Taine, cel mai mare cugetător al veacului al nouăsprezecelea, nu și-a iubit el țara? Și totuși acest om de geniu, care nu-și pleacă niciodată fruntea lui curată de gânditor în fața convențiilor sociale și a prejudecăților plebii, vorbind, în *Incercările* sale *critice,* de sălbăticia feudalilor francezi și în genere de moravurile evului mediu, își încheie astfel studiul său: *„cântărind bine părțile bune și rele ale acelor timpuri, declar că mi-ar plăcea mai bine să trăesc într'o* **haită de lupi** *decât în mijlocul acelei mult cântate societăți"!...*

Cât de puțin demnă de admirație este și lumea din *Șoimii,* se poate vedea din chiar descrierea autorului, descriere care

însă, ce-i drept, e mai caracteristică pentru nobila personalitate a d-lui Sadoveanu decât pentru eroii d-sale.

* * *

După ce Ioan-Vodă-cel-Cumplit, trădat fiind de boeri, se predase Turcilor și fusese omorât, cei doi frați ai săi, Nicoară și Alexandru Potcoavă, cu câțiva buni tovarăși, se refugiară la gurile Niprului și acolo ajunseră vestiți, prădând, în fruntea cazacilor, Crâmul și cuprinsurile otomane.

«In curând se răspândi vestea că Pot-«coavă va veni să cucerească tronul fra-«telui său și să răzbune moartea celui «mai iubit erou al norodului... Petru Șchio-«pul sta pe un vulcan... Irimia Golia, capul «trădătorilor, era nepedepsit. Aceasta n'o «puteau uita frații lui Ioan Vodă și tova-«rășii lor... De aceia doi ani trecură în «necontenite sbuciumări și dorul de a călca «pământul Moldovei creștea. In sbuciuma-«rea și în dorurile acestea, se făcu o în-«țelegere: Țopa, boer de neam vechi și «viteaz, fost pârcălab de Roman, și Ko-«pycki, fost căpitan al lui Ioan Vodă, se

«jurară să întroneze pe Potcoavă. Dar «înainte de a strânge banii şi oastea tre-«buitoare, Potcoavă, împins de nemărgi-«nita lui îndrăzneală, numai cu frate-său «şi cu puţini tovarăşi, trecu pe furiş Nistrul «şi ca fulgerul se 'ndreptă spre Iaşi. Acolo «într'o noapte straja palatului fu isbită şi «tăiată, şi Petru Şchiopul, printr'o minune «scăpă cu fuga. Dar tocmai acel pe care «tovarăşii îl căutau, tocmai Irimia Golia «nu era la Iaşi. După o nouă şi cruntă «încăerare, vitejii respinşi se repeziră spre «asfinţit, tocmai în direcţiunea contrară Nis-«trului, ca să li se piardă urma»

Aceşti fugari, în număr de zece, şi în deosebi fraţii Potcoavă şi bătrânul Petrea Gânj, căpitan oţelit din pedestrimea lui Ioan Vodă, sunt eroii romanului,—«şoimii», pe cari autorul îi înconjoară de un *respect mistic* şi de o dragoste pasionată.

Bătrânul Gânj,— *„un stejar de român, cum rar se găseşte: îi plăcea să bea,* dar mai mult îi plăcea să se bată" — este chiar tatăl lui Ioan Vodă şi al celor doi fraţi Potcoavă, fără însă ca ei s'o ştie; o aflăm tocmai la urmă dela Pokotilo: „Era

„odată un viteaz, și viteazul acela a tre-
„cut într'o seară cu tovarășii printr'un târg;
„și a ars târgul în urma lui și a tovară-
„șilor... Numai o casă n'a ars, și în casa
„aceia era o nevastă frumoasă... și în seara
„aceia *bărbatul a dormit afară*. Și după
„aceia viteazul se ducea des prin târgul
„acela, pe la casa care nu arsese atunci...
„și nevasta era frumoasă, *iar bărbatul se*
„*culca afară*... Și de unde nevasta cea fru-
„moasă până atunci nu avusese nici un
„prunc, deodată făcu unul după altul trei
feciori"... (Cum vedeți, origina eroilor nu
este tocmai nobilă...)

Dupăce fugarii umblă multă vreme prin păduri — 30 de pagini de descrieri — dau de satul Dăvideni, unde boerul Andrei Dăvideanu îi găzduește împărătește, până să se vindece o rană pe care a primit-o Nicoară în lupta din urmă.

Timpul cât îl petrec la Dăvideni, ține în roman *o sută* de pagini. Cu ce umple autorul aceste o sută de pagini? Intrebarea e aproape de prisos: cu beția, în primul rând. In fruntea beților este firește un popă.

«Părintele sorbea de nădejde parcă turna «pe leică. Ședea crăcănat cu stânga în bu-«zunarul anteriului, cu dreapta pe oală, «cu oala la gură și cu capul răsturnat pe «spate; fundul potcapului părea fund de «oală și fundul oalei părea fund de pot-«cap. Imprejur oamenii cinsteau cu toții «ca creștini buni și pravoslavnici ce erau «și vinul se ducea repede-repede. Pome-«neau și se cinsteau, alții se pupau, dar «așa în treacăt — numai sărutatul oalei, «acela era ce era.

In romanul *Șoimii* am numărat peste o sută de fraze referitoare la beție. Autorul ridică acest năravp până la înălțimea unui principiu, când zice că «oșteanul n'are nici o clipă de odihnă; totdeauna trebue să se lupte: ori cu dușmanul, ori cu paharul, ori cu dragostea».

Ei, dar popa? Dar țăranii? Dar «golanii» din Iași? Bei când ți-e cald, ca să te răcorești, și când ți-e frig, ca să te 'ncălzești; oșteanul bea că-i oștean, popa bea că-i popă și țăranul bea că-i țăran!... Și autorul ia parte din toată inima la bucuria tuturor...

Altă petrecere a eroilor la Dăvideni este dragostea, — platonică la frații Potcoavă și mai simplă la tovarășii lor.

„Caraiman era nedespărțit de bucătarul „Timofte cât îi era foame, iar vremea cea- „laltă și-o petrecea dând iama în țigăncile „oacheșe... Dar când era vorba de-așa „ceva, mai nici unul nu se da îndărăt. Se „făcea cale bătută pe unde erau catrințe „înflorite..."

Ghiță Botgros—a se compara acest om înalt, naiv și viteaz, cu *lituanianul* din romanul lui Syenkiewitz—se duce cu sulița de surprinde pe popa Ciotică la cumătra Marghioala. Popa se ascunde sub laviță, Ghiță se face că-l ia drept câine — ca în anecdota d-lui Speranță—și dă într'ânsul cu ciomagul; iar după ce ese sfinția sa din ascunzătoare, începe să-l isbească cu toată puterea în cap și-l petrece afară în huiduituri. Interesant este că d. Sadoveanu, pe deoparte face mare haz de întâmplarea asta și-o întinde pe vreo 12 pagini, ca o trăsătură esențială a tabloului idilic dela Dăvideni, iar pe de altă parte o însoțește

de *descrierea lirică* (!!) a odăii în care se petrece bătaia....

Nu trece mult şi aflăm că acuma Ghiţă e prieten cu Marghioala. Fie-le cerul propice !...[1])

....Eroii fac dragoste platonică.

Boerul Dăvideanu are o nepoată, Ilinca — fata frădătorului Golia — de care se îndrăgostesc amândoi fraţii Potcoavă, şi dânsa tot pe amândoi îi iubeşte. Scena culminantă între Ilinca şi Alexandru se petrece firește pe apă. Dragostea e redată cât se poate de searbăd: ai impresiunea că autorul n'a cunoscut niciodată acest sentiment.

Insfârşit, după vreo două vânători, amănunţit descrise, pleacă vitejii dela curte şi o pornesc spre Nistru.

Deacum încolo d. Sadoveanu îşi ia ca model pe *Iancu Jianu fugind de poteră*

---

1) Cu acel sentimentalism rânced, ipocrit — o formă a brutalităţii — caracteristic micii burghezii rurale, d. Ibrăileanu, minţind în mod conştient, a căutat să prezinte beţiile şi promiscuitatea din *Crâşma lui Moş Precu*, ca tablouri realiste cu intenţiuni satirice. Oare beţiile şi mai grozave, şi promiscuitatea din *Şoimii*, nu sânt descrise de autor c'o puturoasă înduioşare ?....

și hărțuindu-se cu dânsa. Din senin apar niște iscoade de ale lui Petru Șchiopul, cari urmăresc de departe pe viteji. Aceștia beau la toate hanurile, iar Gânj «îi bagă în boale pe hangii, amenințându-i că-i spintecă»; la fiecare han aflăm cu deamănuntul, noi cititorii, cum e vinul și cât au băut cei zece tovarăși. Se mai opresc pe Runc, la sălașul lui Fedeleș, — tatăl lui Caraiman țiganul — și acolo Totârnac *„dispare pentru câtva timp în desișuri cu o fată de a moșneagului"*, (idilă țigănească ?)

Cu cât s'apropie de Nistru, fugarii bagă de seamă că hangii se uită tot mai ciudat la dânșii, deși bătrânul Gânj nu lipsește «să-i bage în boale». Pe unul, un armean urît, îl surprind că umblă «să-i trădeze și atunci moș Petrea «îi tae beregata ca unui berbece» (descrierea e înfiorătoare). Vitejii au câteva lupte straşnice cu urmăritorii, apoi trec Nistrul și în curând ajung în tabăra Cazacilor.

* * *

Aici autorul a ajuns în elementul lui și e plin de vervă. *Vre-o treizeci de pagini o ducem într'o beție* — beție muscălească față de care cele pe care le-am întâlnit până acum la d. Sadoveanu, sunt numai petreceri nevinovate... Simeon Maxim, un cazac uriaș care le ese înainte, și-a băut hainele și căciula, și a rămas numai în cămașă, cu botforii în picioare și încins cu paloșul. De bucurie că-l revede pe Potcoavă, începe să strige, alergând pe uliță: „Uraaa! fraților! Potcoavă, fraților! Dau cismele și bem! Omorâm jidovii! ura!". Gânj și Șah propun o beție de o săptămână, iar Potcoavă și mezinul, amețiți de bucurie, înfierbântați și fericiți, exclamă: „Dacă-i pe aceia, bem! bem până mâni!.."

Cazacii sfarmă bărătcile și se pun pe chef.

„Pretutindeni zăceau flăcăi cât bradul, căzuți la pământ, cu cănile în mâni, răstigniți și cu ochii sticloși asupra cerului întunecos". Potcoava — bănuiați că are să se desguste? Ei ași! — „se uită cu ochii scânteetori la vechii lui tovarăși de petreceri și de lupte, cari nu înțelegeau

viața de cât *luptând și jefuind*, și *nedomolitul lui suflet se înfierbânta, sorbind puteri uriașe.*" De odată apare Maxim, „tîrînd legat de gât, cu 'n căpăstru, pe un jidov aproape mort de groază... „Fraților vreau să fac dreptate!"... Apoi cu stânga smunci căpăstrul: „nu te trage înapoi, dihanie"! Ovreiul tremura în caftanul lui soios; fața lui pistruiată, cu ochii holbați, era răvășită de moarte. Picioarele lui slăbite și îndoite de la genunchi și mâinile întinse puțin în lături, cu degetele răschirate, erau sguduite de un fior puternic. Cazacul îl amenința cu paloșul, iar ovreiul se svârcolea în spasmuri de moarte, cu spume la gură, în hohotele mulțimii adunate."

Potcoavă, „foarte fericit în amețeala care-l învăluia în negura ei de vis, *își mai umplu o oală* și gândi: **cu voinici de aceștia fac eu dreptate în țară!**" (ar fi mai buni de hingheri, voinicii ăștia).

Syenkievicz vorbește de cazaci în sute de pagini, — se 'nțelege, nu cu entusiasmul d-lui Sadoveanu, ci cu indulgența nepărtinitoare a istoricului. De ovrei însă nu

pomenește; pe ovrei i-a pus d-l Sadoveanu, de la dumnealui, cu puțin nobila intențiune de a flata instincte și mai puțin nobile...

...Potcoavă nu poate pleca îndată în țară „să facă dreptate". Drăguții ăștia de cazaci nu-și arată „vrednicia" de cât în schimbul unei sume fixe. Țopa și Kopycki au plecat la Nimirow după bani. In așteptare, cazacii *„pradă târgurile leșești și tătărești, tae, dau foc la case și se 'ntorc cu prăzi și cu gust de băutură."* Bețiile se țin lanț. «Potcoavă și mezinul petreceau și ei, *ca niște tineri viteji ce erau.* Dar ori cât de strașnic petrecură, nu-și dădură crâșmarilor jidovi nici hainele, nici armele» (tot e bine!...)

In treacăt, nu mă pot opri de a atrage atenția cititorilor asupra perversității crâșmarilor jidovi. Că *„voinicii"*, flăcăii, drăguții de cazaci, ca să se mai desmorțească, și până să pornească războiul în Moldova, — în schimbul unei taxe fixe de atâta pe căciulă, plus o primă în lucruri de pradă, pentru fie-care dușman spintecat — pradă târgurile leșești ori tătărești (care se ni-

mereşte), tae, dau foc la case şi se întorc cu prăzi şi cu gust de băutură — asta înţeleg. Dar ca aceşti mizerabili de jidovi să le ieie pe eftin, ori amanet pentru băutură, lucruri de pradă, câştigate cu sudoarea frunţii şi primejdia vieţii, — asta e din cale afară de revoltător!... Jidovii aceştia trebuiau spânzuraţi. Autorul îi înfierează cu drept cuvânt. -

Insfârşit sosesc banii şi vitejii pleacă în fruntea cazacilor spre Moşie, împrăştiind groază prin târguri şi sate. In faţa Iaşului dau de armata lui Petru Schiopul: „mulţimea de Turci în primul rând şi oştenii de strânsură ca sprijin dindărăt.“ (Aceştia sunt *români* — oastea obicinuită de care putea dispune domnul ţării; autorul ne spune *că's de strânsură*, ca să atenueze faptul că Potcoavă se luptă *cu Cazacii în contra Românilor*). Oastea lui Petru e învinsă, Potcoavă ocupă Iaşul, şi e proclamat domn de norod şi de boerii cari au îndrăznit să rămâie în oraş. In timpul nopţii, „golanii“, scursoarea oraşului, pradă şi aprind casele boerilor fugiţi, până când oştenii, văzând că prea mult îşi făceau

de cap și că *vinul mai mult îl părăduiau în loc să-l bea*" (asta era toată pricina?), îi împrăștie. „Totuși prin dosuri, slabe rămășiți se mai apucară de vitejii; intrară prin crîșme, sfărmând și înghițind băuturile ce le cădeau sub mână. Începură a urla și a cânta, se 'ntoarseră iar spre curțile boerești, unde oștenii, *mâniați că nu sunt lăsați în pace să cinstească la gurile gârliciurilor,* prinseră a da în turburători. Cum au dat nu se știe, dar sânge a curs.

«Șahân, capul golanilor, se urcă deaîndăratelea pe calul unui cazac și pornește în goană prin oraș, ținându-se de coadă; dar în curând «cade cu un glonte în cap și rămâne în mijlocul drumului, cu mâinile întinse în lături, cu ochii holbați și sticloși, cu nasul vânăt, cu gura mare căscată și plină de sânge».

Credeți că autorul e îngrozit de barbaria timpului și mâhnit de zădărnicia lucrurilor omenești? De unde! El a găsit momentul să devie *liric și entusiast.*

«A doua zi boeri, cler, norod, toată su-«flarea înălța glasuri de bucurie, slăvind

«pe noul Ioan Vodă, prin vesela lumină a
«acelei dimineți. Și când mitropolitul unse
«pe oștean și-i puse coroana de voevod
«pe pletele crețe, când clopotele cântară
«mai adânc și tunurile, bubuind, zguduiră
«pământul, când poporul înalță glasul lui,
«de tunet — prin toate sufletele trecu ace-
«laș fior de înălțare, și avântul cutremură
«mulțimea cu suflarea lui înflăcărată».

* * *

Dacă cel puțin d. Sadoveanu și-ar fi încheiat romanul cu acest solemn moment, poate că cititorul, imputându-mi mie învinovățirile pe cari le-am adus lui Potcoavă și celorlalți eroi, și-ar fi zis că e o greșală să judeci după morala noastră de azi pe oamenii din vremea lui Ion Vodă; că dacă frații Potcoavă au avut multe cusururi, au avut însă și două mari calități: vitejia și iubirea de patrie; că o schimbare așa de fericită în soarta țării românești ca aceia a înlocuirii lui Petre Șchiopul, „păpușa turcească", cu un nou Ion Vodă, viteaz apărător al neatârnării naționale, trebuia realizată cu orice preț

— chiar cu tristul mijloc de a aduce pe cazaci în contra oastei moldovenești....

Pe mine argumentarea asta nu m'ar fi convins decât pe jumătate; aș fi urmat să-l pun pe autor în următoarea dilemă: Ori a vrut să scrie un roman istoric realist, ca Flaubert în *Salambô*, Eliot în *Romola*, Dickens în *Două orașe*, Georg Ebers în *Homo sum*, Thackeray în *Henry Esmond*, Manzoni în *Logodiții*, etc., și atunci trebuia să studieze profund epoca pe care o descrie, — ceiace n'a făcut de loc, — și s'o priceapă, — ceiace întrece cu mult puterile sale; apoi să rămâie observator imparțial, adică să nu admire, — și încă ce nu trebue, — și să nu se entusiasmeze, — mai ales acolo unde entusiasmul nu e la locul lui....

Ori a vrut să scrie o operă de idealizare patriotică, în genul romanelor istorice ale unui Walter Scott, De la Motte-Fouqué, Novalis, etc., — gen fără îndoială inferior celui dintâi; dar atunci trebuia să aleagă numai părțile frumoase ale timpului și să șteargă sau să micșoreze acelea cari jignesc prea mult morala noastră

de azi; cu atât mai mult, că opera este destinată poporului și că așa cum este ea alcătuită, va avea ca urmare să-l înfunde mai rău tocmai în acele năravuri către cari este din fire înclinat—beție, violență, libertate sexuală—și 'ncontra cărora se caută a se lupta prin tablouri antialcoolice și printr'o literatură specială. Căci ce vrei să 'nțeleagă țăranul, când pe deoparte îi spui *tu* și-i arăți cu icoane, că cine bea, ajunge o stârpitură desgustătoare, iar pe dealtă parte, citește *el* în „Șoimii", că „Petrea Gânj era un stejar de român: îi plăcea să bea"?.... Stejar ori stârpitură, care din două?...

...Dar d. Sadoveanu n'a avut nici bunul simț de a se opri la încoronarea lui Potcoavă; ci analizând starea lui sufletească după urcarea pe tron și în ajunul unei lupte cu armata lui Petru Șchiopul, ne răpește cele din urmă iluziuni despre eroul pe care și până acum l-am urmat cu scârbă:

„Coroana de Voevod îi apăsa fruntea.— „Altă dată, liber în nemărginire, cu pletele „în vânt, călare între tovarăși, se simțea „*al său.* O putere uriașă se deslănțuise „deodată în el și puterea aceia, vibrând

„în toate încheieturile lui, îl purta ca într'un „vârtej de flacără; calul, tovarășii, luptele, „sângele (!!!), altceva nu cunoștea. Ba a-„cum mai cunoștea ura schimbată într'un „aprig dor de răzbunare. In uraganul de „la Cahul, după moartea marelui Ioan Vodă, „a simțit că puterea uriașă care-l purta „la întâmplare trebue să aibă un țel. Și „iată, din pribeagul care vântura țară după „țară, a răsărit un Potcoavă nou, care într'o „furtună grabnică a ajuns aproape de țel. „E mulțumit?— Poate o să fie mulțumit „când va face dreptate... dar atunci, mai „mult de cât acum, coroana îl va apăsa... „Dorul, aprigul dor de stepă fără hotară, „dorul șoimului de nemărginire, uriașa pu-„tere înlănțuită de un scop, dintr'o dată „izbucnind la libertate; toate, toate îl vor chema la viața de altădată!"

Așa dar e clar: Potcoavă este un „*șoim* însetat de nemărginire". Asta o știam de la 'nceput, după titlul romanului; dar noi luam cuvântul într'un înțeles simbolic, pe când acuma vedem că asemănarea e mult mai apropiată: eroul nostru este într'adevăr un șoim — adică un *animal*, care

nu trăiește decât pentru mulțumirea trebuințelor sale trupești; iar una din cele dintâi și mai violente trebuinți ale animalului este *mișcarea,* descărcarea energiei grămădite într'însul. Pentru Potcoavă, războiul cu Tătarii, cu Leșii, cu oricine ar fi, este o *plăcere în sine,* care se micșorează în momentul când intervine creerul pentru a înfrâna pornirea animalică și a o îndrepta spre o țintă anumită. Dorința de răzbunare a înlănțuit de un scop puterea ei uriașă, care izbucnește la libertate, acuma când momentul mulțumirii acestei dorinți se apropie.

Și pentru asta a adus Potcoavă pe Cazaci în contra armatei române, pentru asta a aprins în țară războiul civil?!... Doamne, câtă bestialitate!...

Nicoară învinge oastea lui Petru Șchiopul, alcătuită din Munteni, Tătari și Moldoveni cu boerii hainiți, — și urmărind cu Gânj și Mezinul pe fugari, dă peste trădătorul Golia. Potcoavă se repede îndată să-l ucidă, dar Mezinul apucă brațul fratelui său, strigând: «Frate, stăi! Gândește-te: e tatăl Ilincăi!».

Petrea Gânj stătu o clipă încremenit, apoi răcni; „Vai de voinicul cu inimă de muiere“, și despică în două capul lui Golia; dar în acelaș moment *mezinul pătrunse cu paloșul pieptul moșneagului....*

Uciderea lui Golia—asta-i ținta pe care au urmărit-o eroii prin atâtea greutăți, descrise de autor în 400 de pagini! Ei bine, când Gânj îndeplinește însfârșit fapta cea mare, Alexandru, care e îndrăgostit de Ilinca, nu numai că renunță la îndelung plănuita răzbunare, dar îl omoară chiar pe Gânj, tovarășul credincios care «i-a fost ca un tată» și care de fapt îi și este tată!... Ce fiare turbate!

A doua zi Potcoavă a adunat divanul, i-a spus că lasă domnia și a plecat cu cazacii și cu vechii lui tovarăși. In drumul spre Nistru, mezinul se abate pe la Dăvideni și ajunge la Curte tocmai când o scoteau pe Ilinca moartă — murise de dorul celor doi frați.

Potcoavă ajunge iar căpitenia cazacilor dela gurile Niprului, dar Polonii, amenințați de Turci cu fier și flacără dacă vor mai sălășlui pe viteaz în cuprinsurile lor,

îl chemară cu mare pompă la Curte și-l aruncară în închisoare. Cum însă cetele de cazaci din Ucraina începură a se ridica în numele lui, Nicoară fu scos în piața cea mare și decapitat. Înainte de a muri, Potcoavă vorbește poporului, învinovățind pe Craiu și pe nobilii Leși că-l răsplătesc cu moartea pe dânsul, care toată viața s'a războit cu păgânul pentru cruce și lege. *(Autorul a uitat că eroul cultiva sportul primejdios de a prăda târgurile leșești).*

....Și acum când fabricatul e gata, autorul îi lipește și eticheta: *„Iar Potcoavă dormia somn greu în pământ străin și „aștepta.... Ci viteazul aștepta, cum aș- „teptau toți bătrânii și nedomoliții viteji în „mormintele lor; așteptau să sune buciumul „redeșteptării în pământul strămoșesc !“*

* * *

....Aștia sunt strămoșii pe cari ni-i zugrăvește d. Sadoveanu spre pildă și învățătură? Pe cari din ei să-i admirăm? Pe Nicoară Potcoavă, care după ce aduce pe cazaci contra românilor și aprinde în

țară războiul civil, nici nu bănuiește măcar că are datorii față de patrie, ci lasă lucrurile încurcate și se duce să petreacă la gurile Niprului, prădând târgurile leșești? Pe Alexandru Potcoavă, pe care frageda simțire a dragostei îl face să străpungă fără milă pieptul unui bătrân și credincios tovarăș ce i-a fost ca și un tată? Pe Gânj, siluitorul de femei?...

Să admirăm boerimea, care pentru „a nu ședea în divan, alături de cei cu mâinile ciotoroase", nu stă la îndoială să-și trădeze patria?

Să admirăm țărănimea, reprezentată prin Totârnac, Botgros, cumătra Marghioala? Ori clerul, adică pe popa Ciotică? Să admirăm „golanii" din Iași?....

Prevăd o obiecțiune: „dar oamenii din vremea aceia nu vor fi fost ei așa de răi cum ni-i arată, fără voia lui, autorul, care-i trece prin prizma nobilei sale personalități „ca printr'un ciob prost de oglindă".

E adevărat că d. Sadoveanu alege parcă într'adins părțile urîte ale timpurilor trecute. Nu ne cere d-sa să ne extaziăm

— în *Răsbunarea lui Nour*—pentru groaznicele măceluri dintre Moldoveni și Leși, pricinuite numai de aceia că lui Bogdan-Vodă i s'a refuzat mâna unei prințese polone ?!...

Dar de fapt, contemporanii lui Ioan Vodă, dacă nu vor fi fost mai răi decât suntem noi cei de azi, apoi mai buni desigur că nu. D. Iorga, care găsește accente juvenalice când vorbește de *„boerimea decăzută* și de *funcționărimea destrăbălată"* de azi sau de acum câțiva ani, s'a entusiasmat de trecut, pentrucă neavând o serioasă cultură generală și nici putere de gândire logică, a fost ademenit de vigoarea și simplicitatea stilului din cronici, de morala oficială care, atunci ca și astăzi, era impusă în cărți, dar se deosebia cu totul de morala practică, și însfârșit de acele fapte și sentimente înălțătoare, cari n'au lipsit niciunei epoci și pe cari cronicarii, oamenii cei mai cultivați ai timpului, s'au priceput firește să le pună în adevărata lor lumină.

O operă de patriotică idealizare a trecutului este pentru vremea noastră o lu-

crare ingrată. Avem prea mult simț critic și prea multe cunoștinți, ca să ne încălzim pentru *romantismul istoric*, sau pentru oricare alt romantism: în momentul când autorul ne afirmă un lucru pe care nu-l putem crede, sau ne cere să admirăm ceiace nouă nu ni se pare demn de admirat, firul de legătură dintre noi și dânsul se taie, farmecul estetic se rupe, iluzia dispare.

Dar dacă ții să faci o astfel de operă, trebue să știi cel puțin să alegi părțile frumoase ale trecutului și să compui un tablou idealizat în care nicio trăsătură să nu ne jignească.

Romanul „Șoimii" este un amestec hibrid de realism istoric neîndestulător și de grosieră idealizare.

* * *

Până aici am judecat romanul istoric al d-lui Sadoveanu; să vedem acum ce învățăminte ne poate da istoria literaturii universale, asupra romanului istoric în genere, și în deosebi asupra operelor de poetizare a trecutului.

Am arătat că d. Sadoveanu, vrând să creeze o operă de patriotică idealizare a trecutului românesc, a ales tocmai părțile cele mai urâte ale acestui trecut, păcătuind deopotrivă contra *eticei* ca și în contra *esteticei*. In *acest* înțeles m'am ridicat în contra „idealizării trecutului barbar".

Afară de calea cea rea — ziceam — pe care d. Sadoveanu a făcut greșala de a o alege, i-se ofereau două căi bune pentru întrebuințarea trecutului ca material artistic: ori să ne descrie acest trecut cu nepărtinire, adică din punct de vedere științific și pitoresc; ori să-l idealizeze și să-l poetizeze, *„ceia ce însă ar fi fost mai puțin bine"*.

Când zic: *mai puțin bine*, mă gândesc la faptul foarte caracteristic și interesant, că fruntașii literaturii sănătoase realiste, adică cei mai însemnați scriitori europeni din a doua jumătate a secolului al nouă-spre-zecelea: Maupassant, Daudet, Zola, Dickens, Thackeray, Eliot, Tolstoi, Turghenieff, Gogol, Dostojewski, Hauptmann, Sudermann, etc., lasă că nici nu prea descriu trecutul, — viața contemporană îi

absoarbe prea mult, — dar în nici un caz nu-l poetizează! Iată-i dar pe toți acești scriitori, intrați în conflict cu d. Ibrăileanu, care nu le va ierta de a fi lipsiți de un sentiment așa de „*important*" ca iubirea trecutului neamului și limbei, sentiment care fără îndoială ar fi trebuit să le inspire capodopere nemuritoare.

D. Ibrăileanu îmi va răspunde de sigur, și cu oare-care aparență de dreptate: ce-mi pasă mie de literatura universală?! Noi facem cum știm *noi;* și oare școala realistă este singura școală bună? și cine ne silește să fim numai decât realiști?.."

Cu toate astea, în conflictul dintre literatura universală și d. Ibrăileanu, eu sunt de partea literaturii universale. Și am cuvintele mele. Sunt adică de părere, că dacă școala realistă are și unele părți ursite pieirii, cum ar fi de pildă pesimismul exagerat, ori descrierea prea amănunțită, are însă și o parte menită *să rămâie,* întru cât această parte nu este decât rezultatul înaintării și răspândirii științelor pozitive în decursul veacului al nouăsprezecelea: este *iubirea de adevăr.* Și dacă d. Ibrăileanu recu-

noaşte că o operă de artă care ne jigneşte sentimentul moral, este prin chiar aceasta mai puţin bună din punctul de vedere estetic, de ce nu ar recunoaşte acelaşi lucru despre o operă de artă care ne jigneşte sentimentul adevărului? Or, noi toţi aceia care ne simţim la înălţimea culturii europene; care avem credinţă deplină în legea propăşirii societăţii omeneşti; cari ne dăm seamă ce râuri de sânge a costat fie-care pas înainte pe care l-a făcut omenirea; care avem sufletul mereu sfâşiat de contrastul isbitor dintre morala oficială şi morala reală — una corespunzând acelei concepţiuni ideale despre societate care elaborată de minţile cele mai înalte şi mai generoase ale omenirii din toate vremurile, a ajuns curând la desăvârşire, cealaltă corespunzând stării reale a societăţii omeneşti; cari ne adormim adânca nemulţumire a minţii şi inimii noastre — hrănite şi formate nu cu exemplele urâte din viaţă, ci cu cele frumoase din cărţi — numai luptând şi sperând într'un viitor mai bun — cum vom putea noi să ne emoţionăm şi să urmărim cu toată căl-

dura sufletului nostru, pe scriitorul care ne va zugrăvi trecutul în culori așa de frumoase, în cât să ni se pară că am scăpa de toate neajunsurile vremii de azi, și de orice fel de neajunsuri, dacă ne-am putea întoarce la timpurile acelea de mult apuse și cu desăvârșire fericite?!...

Iată de ce, acei scriitori realiști care, parcă de încercare, au scris și câte un roman istoric: de pildă George Eliot, în *Romola*, despre Florența din secolul al cincisprezecelea; Dickens, în *Două orașe*, despre revoluția franceză; Thackeray, în *Henry Esmond*, despre Anglia din secolul al optsprezecelea, Alexandru Manzoni, în *Logodiții credincioși*, despre Italia din secolul al șaptesprezecelea, Ouida, în nuvelele sale, despre Franța din secolul al optsprezecelea, Flaubert, în *Salambô*, despre Cartagina din secolul al treilea înaintea erei noastre, etc... — și-au pus de gând să ne încânte și să ne intereseze, nu printr'o eftină idealizare a trecutului, ci prin reconstruirea, pe baze științifice, dar și cu ajutorul intuițiunii de artist, — a unei epoci dispărute, în care sub alte forme și alte obi-

ceiuri, se ascund eternele sentimente omeneşti, ici alterate, colo exagerate sau închircite de împrejurări. Ca toate operele literare, romanele acestea istorice nu urmăresc şi ele altceva decât să ne desvălue tainele sufletului omenesc. Şi la drept vorbind, ceiace am spus despre operele istorice ale realiştilor, se poate spune despre toate operele *mari* istorice. Nici *Götz von Berlichingen* al lui Goethe, nici *Wallenstein* al lui Schiller, nu poetizează trecutul. Din contra, sentimentul pe care ni-l lasă şi aceste opere, ca şi cele realiste, este sentimentul de mulţumire că nu mai trăim în vremurile acelea...

Cred dar că am justificat în deajuns afirmarea pe care am făcut-o, că pentru întrebuinţarea trecutului ca material de artă, idealizarea este o cale mai puţin bună. *Mai puţin bună*, nu *rea;* căci o operă care descrie trecutul, nu aşa cum a fost, ci aşa cum şi-l închipue fantazia noastră, nu este altceva decât o operă *romantică;* şi nu putem osândi o întreagă şcoală literară. E adevărat însă că noi toţi aceia cari iubim adevărul cu patimă şi ne-am înte-

meiat viața pe adevăr; cari ne înfrânăm cu mintea chiar sentimentele ce nu ne par îndeajuns îndreptățite, și cu atât mai mult instinctele, impresiunile și închipuirea; cari ne mândrim cu perfecta unitate a sufletului și cu desăvârșita neatârnare, în idealurile noastre, de orice împrejurări din afară; cari într'un cuvânt, considerăm rațiunea ca cea mai nobilă și mai *omenească* facultate a omului, — noi vom opune unei frumoase creațiuni romantice o rezistență neasemănat mai mare decât aristocrații și aristocratele cari n'au avut nevoe să lupte și prin urmare nici să cunoască viața; cari printr'o ereditară existență parazitară și-au rafinat simțurile, slăbindu-și creerul, și al căror suflet e numai imaginație, fantazie, capriciu, sensualitate și impresionabilitate nervoasă, mintea lor fiind cu totul neputincioasă de a stăpâni și coordona sensațiile primite din lumea înconjurătoare.

Cântărește mult, firește, și talentul autorului. Și pe noi ne vor îmbăta pentru moment virtuozitățile aproape geniale ale unei creațiuni ca *Cyrano de Bergerac*, operă în întregime întemeiată pe neade-

văr, — pe neadevăruri istorice, psihologice, morale. Dar curând ne vom reculege și, fără voia noastră, reflecțiunea va împiedeca această primă impresiune de a prinde în noi rădăcini adânci, de a se lega în mod durabil cu ideile și sentimentele nostre.

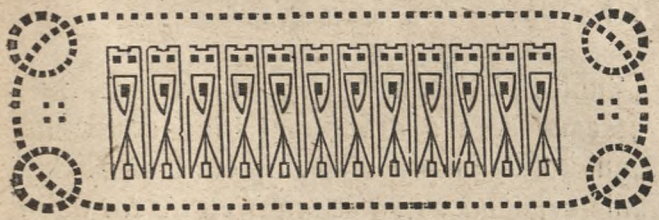

Răspuns d-lui Ibrăileanu

In articolul d-sale *Doi critici și mai mulți scriitori*, publicat în No. 2 al *Curentului nou*, d. Ibrăileanu îmi aduce mai multe învinuiri.

Cu *tabloul sinoptic*, spune d sa, n'am dovedit cîtuși de puțin imoralitatea d-lui Sadoveanu. Fapte imorale au descris și alți scriitori, chiar dintre cei mai mari; și în această privință s'ar putea pune la contribuție mai toată literatura universală. D. Ibrăileanu desvoltă foarte *pe larg* ideia că nu trebue să judecăm moralitatea scriitorului după subiectele lui, ci după atitudinea pe care o are față de aceste subiecte.

„Subiectul desgustător poate fi bine ales „tocmai spre a arăta mai bine concepția „autorului asupra vieții. Și cred că d. Sa- „nielevici *nu se va scandaliza de tot* dacă „vom spune că cu cât subiectul este mai „mîrșav, dar atitudinea autorului mai *mo- „rală*, cu atîta opera are mai mare va- „loare morală, cu atîta ea îndeplinește „mai mult cerința filosofului stoic de a „îndepărta de la rău prin zugrăvirea cît „mai grozavă a răului. Că asemenea opere „poate nu vor fi tocmai cele mai potrivite „pentru domnișoarele de pension, pe cari, „vorba lui Taine, părinții le învelesc seara „cu îngrijire și le hrănesc cu biftece ca „să le păstreze frăgezimea obrazului, con- „venim".

D. Ibrăileanu pare a fi avut credința că a enunțat o idee *cu desăvîrșire nouă*, așa de nouă, în cît la prima vedere trebuie să pară chiar *paradoxală*; și în propozi- țiunea pe care am subliniat-o, se vede un zîmbet de triumf și de amor propriu mul- țumit, că poate afirma cu hotărîre ceva așa de paradoxal și așa de contrar celor expuse de mine!...

Asta mi-a adus aminte de următoarea întîmplare: Acum vre-o zece ani, Delavrancea, deputat fiind, luase rău obiceiu de a vorbi la fie-care ședință a camerei, adesea ceasuri întregi, în lungi perioade oratorice și poetice, asupra unor chestiuni cari erau mai mult de domeniul științelor pozitive. Deputații, și mai ales colegii mei din tribuna presei, erau desnădăjduiți. Intr'o zi Delavrancea vorbește două ceasuri, pentru a convinge pe d. Olănescu, ministrul lucrărilor publice, că ar fi bine să se întrebuințeze ca combustibil la căile ferate țițeiul în locul cărbunilor. Ministrul era foarte atent, ba lua chiar și note, ceia-ce înflăcăra și mai mult pe orator. La urmă, pe cînd talentatul nostru nuvelist se așeza mulțumit ștergându-se de sudoare, d. Olănescu ia cuvîntul și spune că a ascultat cu mare interes frumoasa și documentata cuvîntare, că *e convins* de superioritatea țițeiului, — dar atât de convins, încît deja de șase luni întrebuințează la căile ferate țițeiul în locul cărbunilor...

Tablou!.. Deputații, și mai ales ziariștii, erau răzbunați.

Cazul d-lui Ibrăileanu seamănă întru cîtva cu cazul lui Delavrancea.

Sînt şi eu convins că arta are dreptul să zugrăvească şi lucruri urâte. Această libertate a artei a fost stabilită în mod definitiv de către Victor Hugo pe la 1830, adică acum 80 de ani. Trei-zeci de ani după aceia, şcoala naturalistă... ducea *naturalismul* la extrem. De vre-o jumătate de veac, şcoala realistă sau naturalistă, stăpîneşte literatură europeană. *Prin urmare dacă aşi fi vrut să mă ridic contra realismului ori a naturalismului, aşi fi discutat opera lui Zola, nu a d-lui Sadoveanu.* In ori-ce caz *paradoxul* d-lui Ibrăileanu era paradox numai pe vremea cînd nu eşise încă în literatură cuvîntul de *naturalism* — şi e mult, foarte mult de atuncia !...

Dar eu nu sînt contra naturalismului, întru cît e vorba de descrierea lucrurilor urîte şi a faptelor imorale. Acum vre-o şase ani am publicat chiar un articol în *Noua revistă română* („Căsătorie din dragoste" de Bamberg; vezi „*Studii critice*") în care satirizam idealismul aristocratic,

idealismul lui Nerone care aprinde Roma pentru a face o poezie, şi-l puneam în contrast cu adevăratul idealism, idealismul lui Isus care strânge leproşii de pe drumuri. Şi am apărat adesea idealismul acesta, cum îl vor mai fi apărat încă cine ştie cîţi alţi critici...

In ziarele şi revistele socialiste de acum zece, cinci-spre-zece, două-zeci de ani, s'au făcut de mii de ori ironii de acestea pe cari le face acum d. Ibrăileanu la adresa idealismului burghez; şi am avut o impresie penibilă cînd am văzut că pentru probleme noi, d. Ibrăileanu scoate la iveală reţete atît de vechi... Reţeta asta am cunoscut-o în prima adolescenţă, o cunoşteau la *club* şi lucrătorii autodidacţi, o cunosc acum de sigur şi elevii din cursul inferior!...

...„Dar atunci, — mă va întreba d. Ibrăileanu, — ce-ai vrut să arăţi cu tabloul sinoptic?

Probabil că *alt-ceva*; fiindcă dacă aşi fi vrut să arăt ce crede d. Ibrăileanu, aşi fi fost cu desăvîrşire incompetent în chestiuni literare, şi nici de cum „cel mai competent dintre criticii tineri", adică mai

competent chiar de cît d-sa (fiindcă nu cred să se numere d-sa între criticii bătrîni). Mai bine era dacă-mi punea această întrebare înainte de a scrie articolul de două-zeci și două de pagini.

Dar nici n'avea nevoe să mai întrebe, fiind-că mă explic eu însu-mi ceva mai departe, cînd spun: „Cititorul îmi va „obiecta de sigur că d. Sadoveanu nu e „de cît naturalist: descrie lumea cum este. „Dar naturalism este cînd autorul laudă „pe Moș Precu, c'a fost hoț în tinerețe și „ar fi și acum dar nu mai poate?... Na„turalism este cînd... etc. etc." (adică arăt tocmai *atitudinea imorală a d-lui Sadoveanu față de subiectele d-sale).*

Și atunci vine d. Ibrăileanu și-mi impută alt-ceva: Arta nu-i o fotografiare, și din „acest punct de vedere „naturalismul" e „o cerință absurdă — prin care fie zis în „treacăt, de sigur că n'ar putea fi apărat „d. Sadoveanu".

Acum m'am zăpăcit de tot!...

In adevăr: să zicem că eu ași fi fost atît de prost să admit naturalismul ca o fotografiare a vieții, și nu cum îl admite

toată lumea, ca *o descriere a realității urîte, descriere făcută de un artist însuflețit de un înalt idealism revoluționar.* Atunci, de sigur, aşi fi greşit afirmînd că dacă d. Sadoveanu n'ar avea o atitudine imorală în faţa vieţii şi dacă d-sa n'ar face de cît să descrie lumea cum este, ar fi perfect îndreptăţit. Dar în acest caz nu mai puteam să fac şi *cealaltă greşală*, adică să osîndesc pe un autor numai pentru că descrie lucruri urîte — cînd eu singur admit că are voe să descrie lumea aşa cum este. E cazul să întreb cu răposatul Beldiman: „cînd a minţit d. Lascăr Catargiu?...“

Adevărul este că n'am greşit nici ici, nici colo. L-am învinuit pe d. Sadoveanu de atitudinea d-sale imorală (e ciudat cum n'a băgat de seamă d. Ibrăileanu acest pasaj, că doară ţine o jumătate de pagină...); l-am învinuit apoi de faptul că materialul d-sale aperceptiv e format aproape exclusiv din trivialităţi, — fie că întrebuinţează acest material pentru o idilă, fie că-l întrebuinţează pentru un tablou pesimist — ceia ce nu e cazul la naturaliştii

de talent; și am adăugat apoi că ar fi fost periect îndreptățit dacă ar fi descris realitatea ca naturalist, adică animat de un sentiment de revoltă, tristețe, etc. Am spus și în articolul program că „scriitorii de la *Să-*
„*mănătorul*, vrînd să descrie țărănimea,
„aveau două căi bune de ales: ori s'o
„arate *așa cum este*, dar cu o milă adîncă
„pentru starea ei nenorocită și scoțînd
„mereu la iveală *sentimentele omenești*
„cari se ascund, sub toate rătăcirile, în
„fundul acestor suflete întunecate — așa
„fac romancierii ruși pentru a trezi în
„clasele suprapuse sentimentul răspunderii
„față de popor; ori să filtreze realitatea
„printr'o ideologie morală și să dea ast-fel
„țărănimii un ideal de viață. Ei însă au
„ales o a treia cale, cea rea: să exalteze
„tot ce este, sau li se pare lor că este,
„o însușire caracteristică a romînului, in-
„diferent dacă aceasta poate fi sau nu
„în folosul societății, și indiferent dacă se
„potrivește sau nu cu morala cea mai
„elementară...; ... *cu elementele unui trist*
„*tablou naturalist, ei au ținut cu ori-ce*
„*preț să compuie o idilă patriarhală*".

E clar, nu-i așa?

De astfel de contraziceri copilărești e plin articolul d-lui Ibrăileanu. Să mai citez una.

In articolul-program al revistei, spuneam că cea mai bună cale pentru a întrebuința trecutul ca material de artă, este de a-l descrie „cu nepărtinire, adică din punct de vedere *științific* și pitoresc".

Ei bine, d. Ibrăileanu mă învinuește că „neg importanța *cunoașterii* și iubirii trecutului neamului și limbei, și că prin urmare n'am *spiritul științific*". Înțeleg să-mi fi spus că neg importanța *iubirii trecutului*[1]), dar a *cunoașterii*?! De când trăiește d. Ibrăileanu a dat de vreun om care să nege importanța cunoașterii tre-

[1]) Pentru trecut avem interes; iubirea însă trebue să fie extrem de circonspectă.... Numai bufnița care prădă bine la întuneric vietăți slabe și se simte rău la lumina zilei, se ascunde în biserici și castele ruinate.... Romanul istoric a fost creat și adus la înflorire, la noi ca pretutindenea, de aristocrația lovită, sau și numai amenințată în privilegiile ei, și temătoare de lumina progresului și a democrației. În Iașul boerilor scăpătați și decăzuți moralmente, clienți ai d-lui Bădărău, dragostea de trecut bântue în mod grav! Micul burghez rural Ibrăileanu face cor cu cioclovinele, le ține isonul, oleacă din șiretenie, oleacă din snobism, dar și din spaima de agitația vieții burgheze.

cutului și să ceară ștergerea istoriei, geologiei, arheologiei, etc., etc., din domeniul activității intelectuale a omenirii ? Eu n'am dat încă peste un astfel de om!

Nu-i voi aduce d-lui Ibrăileanu ofensa de a compara logica d-sale cu aceia a d-lui Iorga, la care ideile se asociază după apropieri întâmplătoare, *într'un dans fantastic și amețitor*... Trebue să-i spun însă că nu are spirit dialectic, nici vigoare logică și nici putere de sinteză. A citit articolul meu cu creionul în mână. Cutare rând i-a deșteptat în minte o serie de obiecțiuni; pe altă pagină, alt rând, i-a deșteptat o serie de obiecțiuni tocmai contrare; dar d-lui le uitase pe cele dintâi *și așa le-a înșirat pe toate la rând.* Mintea d-sale e deprinsă să privească amănuntul și nedeprinsă să cuprindă întregul dintr'o dată...

Avem nevoe de largi coridoare de trecere între diferitele noastre compartimente cerebrale....

* * *

Pentru a dovedi că d. Sadoveanu are o atitudine morală față de subiectele d-sale, d. Ibrăileanu analizează toate povestirile înșirate în *tabloul sinoptic*. Ceiace m'a impresionat neplăcut în aceste analize, este că d. Ibrăileanu vorbește de niște nuvelete *absolut nule* — niște fleacuri! — cu acelaș aer de sentimentalism solemn cu care a vorbit Gherea de lucrări de talent. Întrucâtva mi-a adus aminte — de, să mă ierte — de unul din șefii *noștri*, care discuta romanele după cele ce spune autorul, nu după *cine* și *cum* le spune, și-mi făcea impresia unui om, care având mereu guturaiu, apreciază parfumurile după forma sticlei. Povestirile d-lui Sadoveanu, d. Ibrăileanu le interpretează greșit, dar ca să-i dovedesc aceasta, ar trebui să răspund în 44 de pagini, la cele 22 ale d-sale, ceiace ar fi inutil, fiindcă atitudinea imorală și amorală a d-lui Sadoveanu am arătat-o într'o serie întreagă de articole.

D. Ibrăileanu afirmă că d. Sadoveanu face operă revoluționară descriind cu desgust lipitorile satelor. Or, cea mai lipitoare dintre lipitori este Moș Precu, căr-

ciumarul care exploatează pe țărani, își înșală nevasta, la imputările ei o maltratează, etc. Pe Moș Precu autorul ni-l descrie cu lirism, cu tandrețe, cu mândrie, cu admirație, cu lacrimile în ochi!... E înalt, e voinic, e chipeș și-și face toate chefurile — atâta e de ajuns pentru a provoca admirația d-lui Sadoveanu.

La urmă d. Ibrăileanu mă învinuește că vreau să ridic în cod „preferințele mele pentru o anumită literatură, ori care ar fi ea".

Literatura clasică-realistă este cea mai bună literatură, literatura omului sănătos, normal, cultivat. Taine și Brunetière — care o fi slab teoretician, dar e un foarte priceput judecător literar — au spus despre literatura engleză, care este o astfel de literatură, că este *literatura viitorului*.

In locul *realismului clasic* pe care eu îl prevăd și vreau să-l propag lămurindu-l, d. Ibrăileanu cere *comprehensiunea*. Să pornim un curent literar pe tema comprehensiunii!... Ce este comprehensiunea? Este... un *sfârâiac*. Este: *nimic*.

* * *

Notă.—Intr'o notiță din *Viața literară* asupra calendarului d-lui N. D. Popescu, se contestă aserțiunea acestui scriitor popular că ar fi el premergătorul actualului curent în literatură. Că d. Popescu are perfectă dreptate, e lucru vădit pentru ori-cine; dar între haiducii d-sale și aceia ai d-lui Sadoveanu, noi încă preferim pe cei dintâi. Aceștia jefuesc pe Greci, să zicem ca-o protestare în contra exploatării străine; pe când Cosma Răcoare se tocmește pentru bani să fure o romîncă pentru a o preda unui arendaș grec.

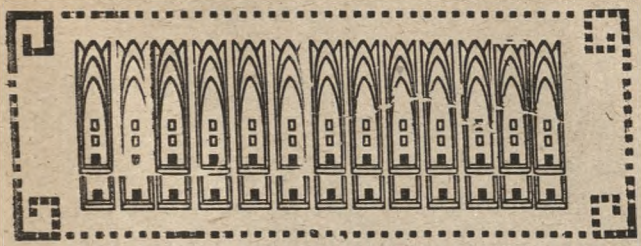

Cum imită d. Sadoveanu

Din amănunțita cercetare a operelor d-lui Sadoveanu, mi-am format convingerea hotărâtă că d-sa nu aduce în literatură o personalitate originală, ci numai preface și prelucrează frînturi din alți scriitori, romîni și străini. D. Sadoveanu este un *pasticheur*, în cel mai exact înțeles al cuvîntului. Nu însă un plagiator. Plagiatorul se folosește deadreptul de munca altuia, fără a pune nimic dintr'a lui. Pastișorul din contra, depune multă muncă în prefacerea materialului străin,—dar firește, nu muncă creatoare, ci «muncă-exercițiu».

Insuşirea cea mai de seamă a d-lui Sadoveanu este *memoria*, sub toate formele. D-sa ţine foarte bine minte tot ce-a citit; şi în literatură a citit pe scriitorii cei mai cunoscuţi. Are apoi într'un grad înalt imaginaţia plastică a lucrurilor. In privinţa asta — dar numai în această privinţă — poate fi pus alături de cei mai mari scriitori. La d-sa sensaţiile sînt puternice, simple şi clare, iar creerul le înregistrează, le păstrează şi le reproduce cît se poate de bine. Dacă vom mai adăuga că uşurinţa de a povesti nesilit este în legătură cu o altă formă a memoriei, cu memoria verbală, vom înţelege lesne cum d. Sadoveanu poate întrebuinţa cu folos tot ce a citit şi văzut vre-o dată în viaţa d-sale.

Cu aceasta însă, el nu posedă încă decât *materialul* artei; şi după cum erudiţia singură nu face pe gînditor, tot aşa numai viziunea plastică nu face pe artist. Trebue alte însuşiri, pe cari d. Sadoveanu nu le are.

N'are acea rafinare a creerului, care sub o formă este puterea de gîndire logică —

asociația repede a ideilor după regulele pe cari le impune căutarea adevărului — iar sub altă formă — sub forma asociațiunii libere în vederea creațiunii estetice — este fantazia ; n'are finețe și impresionabilitate nervoasă—prin urmare nu se frămîntă în fața vieții, n'are personalitate, n'are un suflet în care lumea să se oglindească altfel de cît în celelalte ; n'are sentiment adevărat—fiind-că *fără un grad oare-care de sensibilitate, sentimentul nu este de cît o vulgară și egoistă jovialitate,* — pe aceasta *o are* d. Sadoveanu ; n'are cultura generală trebuitoare pentru a înțelege viața, — n'are nimic!... Atîta știe : să descrie. Și văzînd că în literatura modernă se descrie foarte mult, și-a închipuit că are însușiri pentru a deveni un mare scriitor.

D. Sadoveanu posedă mult material brut ; aș putea zice : infinit de mult, avînd în vedere extraordinara d-sale putere de memorizare. Acest material îi servește ca să *transpuie,* să îmbrace în alte forme, subiecte străine, pe cari le împrumută de la scriitori romîni și străini, modificînd,

amestecînd și contopind, pentru a șterge asămănarea.

De sigur, faptul că d-sa pastișează, nu ne-ar îndreptăți încă să afirmăm că n'are talent. Pastișarea are o mulțime de gradații, de la simpla inspirație pînă aproape de plagiat. Oare Daudet în *Jack* n'a imitat pe *David Kopperfield?* Și genialul Shakespeare el însuși nu s'a folosit de nuvele italiene? Nimic nu l-ar împiedica dar pe d. Sadoveanu să aibă talent. Ei, dacă n'are!

La d-sa avem această alternativă: ori lucrarea originală de care s'a servit este așa de mult întunecată de schimbările făcute de d-sa cu frînturi din alți autori și cu bagajul propriu de reproduceri fotografice, în cît asămănarea a devenit foarte ștearsă și îndepărtată — și atunci povestirea d-sale abia se poate citi de către un om răbdător; ori această povestire are încă destule licăriri ca să ne mulțumească pînă la un punct oarecare, și atunci licăririle acestea nu sunt de cît urmele poeziei originalului, care răzbate prin greaua travestire ca soarele de vară prin norii alburii...

Pe adevăraţii cunoscători în materie literară, cari vor citi cu răbdare şi atenţie povestirile d-lui Sadoveanu, d-sa, ori câte schimbări ar face, îi va putea cu greu înşela... Şi iată de ce:

Presupun că a luat de la un alt scriitor subiectul unei povestiri; că a schimbat acest subiect în părţile lui neesenţiale, cu frânturi din acţiunea altor povestiri; că a înlocuit persoanele şi împrejurările, cu persoane şi împrejurări analoage, pe cari le descrie aşa cum ştie d-sa să descrie, adică fără a alege notele caracteristice, fără a concentra şi sintetiza, într'un stil care nu-i transparent şi nu scânteiază, fiindcă reproduce realitatea aşa cum este, ca un aparat fotografic...

Ei bine, deasupra tuturor acestor schimbări va pluti încă *atmosfera,* ori cât de atenuată, a originalului. Această atmosferă nu este altceva de cât concepţia despre viaţă a scriitorului, sau, mai exact — fiindcă nu totdeauna concepţia *conştientă* despre viaţă — *culoarea pe care o imprimă realităţii prizma temperamentului artistic.*

Rog pe criticii cari se erijează ca arbitri între mine și d. Sadoveanu și cari scriu cu mult spirit articole în doi peri, din cari nu înțelegem bine dacă d. Sadoveanu este un geniu ori un mâzgălitor de hârtie — să recitească încă odată operele d-sale și să nu lase să le scape acest fenomen ciudat: fiecare povestire are o atmosferă cu totul deosebită, parcă n'ar fi scrise toate de acelaș autor. Ba în opera d-sale se ciocnesc chiar, cele mai contrare tendințe și sentimente. Ici d. Sadoveanu e democrat — ca în *Sluga;* colo e aristocrat, ca în *Manuscript străin;* ici e realist și pesimist — ca în *Ioan Ursu;* colo e idilic și patriarhal, cum s'ar zice: clasic — ca în *Crâșma lui Moș Preca;* dincolo e romantic — ca în *Cei trei;* și așa mai departe. E o cacofonie care te zăpăcește!..

Se 'nțelege: pictorul alege din realitate ceia ce se potrivește cu personalitatea lui și prin urmare toate tablourile sale vor avea un aer de inrudire; imitatorul însă, și aparatul fotografic, n'au personalitate; ei imită și înregistrează ori ce...

Pe d. Sadoveanu nu l-au frământat problemele vieții ca pe un adevărat artist, pentru ca la un moment dat să simtă pornirea neînfrânată de a spune ce crede despre lume; d-sa n'are mai nimic de spus, și dacă s'a apucat de literatură, este ca de ori ce meșteșug care cere muncă și îndemânare, nu suflet.

Închipuiți-vă că un pictor, care-i cu totul lipsit de talent, dar care cu muncă și răbdare și-a însușit partea cúrat tecnică a artei sale, ar lua cu un aparat fotografic tot felul de chipuri și vederi din lume, și în același timp, reproduceri parțiale și totale, de pe un număr oare-care de tablouri aflătoare prin galerii la îndemâna ori cui; că pe urmă, și-ar pune ochii pe una din aceste *pânze*, i-ar schimba puțin subiectul — o *variantă* a unei teme, nu este *altă* temă — ar așeza personagiile sau lucrurile în altă ordine, ar înlocui unele figuri prin altele analoage, atitudinele și gesturile, prin alte gesturi și alte atitudini, ar întuneca sau deschide culorile — servindu-se pentru această contrafacere,

și de una și de cealaltă din cele două colecțiuni.

Cum va fi tabloul fabricat prin asemenea procedee?

Subiectul, deși desorganizat, va păstra încă ceva din frumusețea sa originală; figurile reproduse din alte pânze vor exprima un oarecare sentiment poetic, care numai la o cercetare mai de aproape se va arăta ca fiind în discordanță cu subiectul cel nou; vederile din lumea reală nu vor fi nici ele lipsite de poezie, fiindcă o oarecare poezie latentă și neconcentrată se află în orice realitate.

Firește că în fața acestor tablouri contrafăcute, publicul cel mare va admira; nechematul — care dispunând de un ziar sau de o revistă, s'a improvizat critic — le va proclama de capodopere; diletantul priceput, absorbit de alte preocupări, își va arunca numai în treacăt privirea asupra lor și va fi ce-i drept izbit de oarecari nepotriviri și inegalități, dar le va considera ca imperfecțiuni ale tinereții; numai cunoscătorul care va fi studiat toată creațiunea artistului, analizând și compa-

rând, va descoperi însfârșit adevărul surprinzător, că aceste mult lăudate opere nu sunt decât niște ciudate dihănii împăiate, potrivite din bucăți străine una de alta și lipsite de viață....

* * *

Ca să putem studia după un exemplu real metoda de creațiune a d-lui Sadoveanu, să comparăm povestirea d-sale intitulată *Dușmanii*, cu nuvela care i-a servit de model: *Făclia de Paști* a lui Caragiale.

În amândouă aceste povestiri, *dușmanul* cade pe neașteptate, tocmai în puterea aceluia pe care venise să-l omoare; pe când însă la Caragiale, Leiba Zibal se răzbună crud în contra hoțului, arzându-i mâna cu lumânarea, iar clopotele de înviere cari se aud deodată, nu-i trezesc în minte decât sarcastica idee că a aprins și el lumânare lui Isus — fiindcă dușmănia lui Gheorghe nu este pentru dânsul decât una din formele străvechei uri religioase —, la d. Sadoveanu din contra, Gheorghe, la auzul clopotelor de înviere

iartă pe Costache al lui Tudor şi se întorc amândoi acasă în acelaş car. Va să zică, ici răzbunarea — «ochiu pentru ochiu, dinte pentru dinte», dincolo iertarea creştinească. Varianta nu-i rea.

Dar de ce se duşmănesc cei doi ţărani în povestirea d-lui Sadoveanu? Ne-o spune autorul în câteva cuvinte: Gheorghe l-a prins pe prietenul său Costache Tudor la nevastă-sa — formula obişnuită a d-lui Sadoveanu — şi l-a lovit cu toporul peste şale, făcându-l să zacă bolnav mai multe săptămâni.

In *Făclia de Paşti* Gheorghe îi spune dinainte hangiului să-l aştepte de *Inviere*, şi această sabie a lui Damocles care-i atârnă lui Zibal deasupra capului şi-l obsedă, îl tulbură, îi măreşte frica până la delir, face parte evident din efectul dramatic al povestirii. D. Sadoveanu n'a vrut să piardă acest efect şi de aceia îl pune şi d-sa pe Costache să dea a înţelege unuia şi altuia că are să-l răpună pe Gheorghe, să se laude că „'ntr'o zi Gheorghe are să fie găsit aruncat în vr'un şanţ".

Ori, cu așa iubitul nostru autor a și început să-și dea în petec.

În adevăr: Gheorghe din *Făclia de paști* e hoț declarat și trăiește în afară de societate; el are pe conștiință mai multe fapte, pentru cari e și urmărit. Dar Costache din *Dușmanii,* care-i om în rândul oamenilor, dacă-l urăște așa de mult pe Gheorghe încât îl pândește săptămâni de zile să-l omoare, ce, e nebun să se trădeze el singur de mai înainte?.... Și unde este ura cumplită deslănțuită în sufletul lui Costache? N'o vedem. Din acest punct de vedere, adică întrucât întâlnim la d. Sadoveanu fapte criminale la fiece moment fără să ni se dea și motivarea lor psihologică — de fapte cu totul neobișnuite, — lipsa de moralitate a operei d-sale se confundă cu lipsa de talent a acestei opere. Tot așa, de câte ori autorul urmărește să ne dea *frumosul moral,* — care firește nu e frumos decât dacă e și moral.

Mai departe. De ce-și alege hoțul de Gheorghe tocmai noaptea *Invierei?* Fiind-că atunci toată lumea e la biserică și nici călători nu prea umblă. Ca să ne arate

sentimentul adânc de singurătate al lui Zibal, Caragiale ne spune între altele că în ziua aceia n'a trecut pe la han de cât diligența cu doi studenți.

D. Sadoveanu, se 'nțelege, n'are să piardă doară clopotele de înviere — că atunci n'a făcut nimic!...; de aceia îl pune pe Gheorghe al d-sale să întârzie cu treburi prin târg, ca să-l apuce *Invierea* pe drum.

Apoi bine, domnule Sadoveanu, Gheorghe ălălalt e hoț; lui puțin îi pasă de biserică; dar Gheorghe ăsta al d-tale, om ca toți oamenii, ce fel de creștin este, să umble el după treburi într'o sărbătoare ca asta?!... Și barem să zici să fie cine știe ce treburi grabnice — și încă... — dar nu: ia, niște lucruri de nimic!...

Ș'apoi și Costache: ca să se ție el scaiu de om săptămâni de zile, ar trebui să fie mistuit de o ură supra-omenească... Or ura asta — o repet — n'o vedem; mai, mai, să crezi că se joacă!...

Mergând spre casă în carul cu boi, Gheorghe al Anuței începe să se gândească

cu drag la ai săi și se înduioșează: „Are nevastă cuminte (?) și un băiat frumos... Nevasta a prins minte și s'a liniștit *de când a mâncat bătaia cea bună*".

Ce detreabă femeie că nu-și înșală bărbatul în fie-care zi!... Cum găsiți acest sentimentalism? *E obligat*, fiind-că întocmai așa se înduioșează și Leiba de ai săi. De cât, — sentimentalism cu bătaie, parcă e nu știu cum...

Carul a intrat în întunericul orb al pădurii; boii merg liniștiți, ei cunosc drumul. Gheorghe se gândește că poate să i-se întâmple ceva, de oare-ce de câte-va zile dușmanul îi dă târcoale. Poate-l așteaptă chiar în pădure.

„La dreptul vorbind, nu-i ie frică. Nici „nu tremură *(ca Zibal?)*, nici nu răsuflă „greu, nici nu se uită cu ochii holbați la „dreapta și la stânga (că doară nu e „ovrei...) dar o neliniște nedeslușită îi „umple sufletul. A pus mâna pe bardă „și o ține în mână. Deodată tresare ca „dintr'o aţipeală și inima prinde a-i svîcni „cu grabă. I-se pare, ori într'adevăr aude „ceva în urmă pe drum? Nu, nu i-se pare.

„Prin întunericul nepătruns se aud paşi „îndesaţi şi repezi: cine-va vine cu grabă, „caută să-l ajungă cât mai curând — şi „de bună seamă, cel ce vine nu-i altul „de cât Costache Tudor. „Icoane fugare „trec: la târg, prin mulţime, a zărit ochiul „strâmb şi licăritor al duşmanului; dar „dé abia acum îşi aduce aminte; atunci „nu şi-a dat seamă"; etc.

Să se citească partea corespunzătoare din *Fâclia de paşti* şi se va simţi în deajuns asemănarea de *atmosferă*... Dacă nici asta nu e *pastişare*, apoi cuvântul nu mai are nici un înţeles!... Recunoşti îndată temperamentul nervos al lui Caragiale, frazele scurte, tonul fatalist, atmosfera de misterioasă tragedie... Firește, e de prisos să mai spun că contrafacerea e foarte departe de original...

Pe când mergea prin pădure, Gheorghe simte deodată că a pus cine-va mâna pe car. «Fără voe se 'ncordează, se repede «ca un fulger în sus şi se prăbuşeşte «îndărăt; a înşfăcat pe cel-lalt în bra-«ţele-i vânjoase, l-a tras spre sine, l-a

«trântit în fundul carului, i-a răstignit «brațele în lături și i-a pus un genunchi «pe piept».

Apoi să mă erte d. Sadoveanu; ăsta e un *tour de force* de luptător de circ!... Ții barda în mână și simți c'a pus mâna pe car un om care vrea să te omoare. Firesc ar fi să-l isbești cu barda în cap! Ei bine, nu — căci unde ar rămânea atunci clopotele de înviere și ertarea creștinească? Te repezi mai bine asupra lui, îl iei în brațe, îl ridici în car, îl trânțești în fundul carului, îi răstignești brațele în lături și-i pui genunchiul în piept...

Greu de crezut să facă cineva atâtea lucruri de odată!... Când ești în car și te iei la luptă cu cineva care e pe jos, mai lesne te trage *el* jos din car; și să presupun că ai reușit să-l ridici, — vine peste tine....; și să-i pui genunchiul în piept, — nu-mi închipui cum.... E în stare d. Sadoveanu să facă minunea asta? Am dori s'o vedem!

Și apoi Costache: îl pândește pe Gheorghe săptămâni de zile să-l omoare, și e cu mâinile goale? O pușcă, o bardă, ori

măcar un ciomag, ceva, să fi avut, şi n'avea nevoe să mai pue mâna pe car....

Eu l-aş fi pus să zvârle cu ciomagul în Gheorghe şi să nu-l nimerească; atunci Gheorghe — care ar fi trebuit *să n'aibă* bardă!... — săria din car, se lua cu duşmanul la trântă, îi punea şi genunchiul în piept, îl şi ierta, şi n'avea nevoe să-l mai ducă şi acasă în căruţă — lucru cam nefiresc.

Ei da; dar unde rămânea atuncia *mâna*, mâna aceia pe care hoţul o bagă prin poartă şi Leiba o prinde cu laţul?! *Mâna* l-a obsedat pe d. Sadoveanu!....

....Cu dresurile d-tale stricaşi bunătate de treabă, domnule Sadoveanu, — lucrul muncit al altuia....

Şi fiindcă vorbim de Caragiale, rog pe cititor să mai compare minunata povestire intitulată *Hanul lui Mânjoală*, cu *Hanul boului* de d. Sadoveanu. Pastişarea e vădită pentru oricine — dar ce-a ajuns nuvela maestrului în mâna imitatorului!....

Povestirea lui Caragiale, pe jumătate reală, pe jumătate fantastică, simbolizează oarecum dragostea pătimaşă, de simţuri

și de imaginație, care întunecă mintea și rătăcește de pe calea cea adevărată. De această dragoste autorul ne vorbește cu o mistică teamă, ca de o putere elementară a naturii.

D. Sadoveanu s'a încercat să ne dea și d-sa nota fantastică, dar cu ce stângăcie, nu se poate spune!... Ce are a face motanul d-sale cu căprița drăcească a originalului!... În fond, nu rămâne la d-sa decât un adulter, sub forma cea mai grosolană. Pe când hangioaïca lui Caragiale e văduvă și se aprinde pentru călător de o iubire pătimașă, hangioaica d-lui Sadoveanu se folosește de starea de beție a soțului, ca să-l seducă pe vânător, după ce l-a hrănit, ca o bucătăreasă din *Fliegende Blätter* pe scumpul ei pompier. Și această dragoste, și imorală și lipsită de orice element intelectual, autorul ne-o cântă ca cea mai înaltă poezie a vieții!...

Și aici să-mi dea voe cititorul să deschid o paranteză. Se știe că d. Iorga și d. Caragiale nu se simpatizează între ei. Autorul *Năpastei* a făcut despre eruditul

istoric o glumă care a prins. D. Iorga nu-l atacă pe față pe d. Caragiale, poate fiind-că recunoaște că de la un erudit inteligent ca d-sa, până la o minte ca a d-lui Caragiale în care arde flacăra creațiunii originale, este o imensă depărtare — dar când poate, îl înțeapă pe ascuns: ba că «e trândav și trăiește îmbălsămat în pretenții tot-deauna geniale, în disprețul față de o societate care nu plătește și nu răsplătește destul"; ba că a făcut artă pentru artă, așa ca un meșteșug; ba că „are un dispreț suveran pentru poporul său, sau pentru poporul în limba căruia scrie". Și vorbind de d. Sadoveanu, — o forță elementară pe care e mândru ca a deslănțuit-o, — stabilește o comparație între acest scriitor și un *altul*, pe care nu-l numește, dar în care ușor poți recunoaște pe Caragiale: că d. Sadoveanu „nu face ca *alții*, să-și migălească operele pentru a ajunge prin școala producției chinuite la vădita neputință de a scrie"; că nu lucrează pentru posteritate (cred și eu!...), ci pentru contemporani (s'ar lipsi și contemporanii!...); că „nu ține să-și mărească

prestigiul, destăinuindu-se rar“ (ci ține mai mult la produsul material al volumelor); și așa mai departe.

Vedeți: toate calitățile recunoscute ale lui Caragiale, — nobila aspirație către desăvârșire, disprețul pentru prejudecățile mulțimii, intransigența nestrămutată în păreri, — d. Iorga le scoate cusururi; iar cusururile vădite ale d-lui Sadoveanu, — materialismul vulgar, lipsa desăvârșită de originalitate, inclinația de a-și pune, nu zic talentul, ci meșteșugul cismăresc, în slujba intereselor de coterie, — d. Iorga le scoate calități. Dar unde d. Iorga atinge culmea, este când fecunditatea d-lui Sadoveanu, acea fecunditate câștigată *pe socoteala lui Caragiale* și a altora, d. Iorga o svârle ca o imputare în fața aceluiași Caragiale, care în cazul de față joacă rolul „hoțului de păguhaș!...“

Când e vorba de dat cu oiștea în gard, unul e doară d. Iorga, în toată țara românească: *Gaffeur* de temperament — născut iar nu făcut.

Ce-a însemnat „Curentul Nou“ dela 1906

Când d. Rădulescu-Motru a înființat la 1900 *Noua revistă română* și m'a chemat ca secretar de redacție, nici d-sa, nici eu n'aveam fixată în minte vre-o directivă de imprimat literaturii românești. Directiva a apărut de sine. Am imprimat-o eu revistei în mod aproape inconștient.

Școala decadentă de pe vremea aceia era produsul vieții parazitare a oligarhiei noastre de toate gradele. Romantismul *trândăviei* și al *decăderii* îmbrăca forme

din ce în ce mai urâcioase. Destrăbălarea sexuală a fost în totdeauna manifestarea caracteristică a decadenții de clasă — a oamenilor cari nu-și pot cheltui energia muncind și luptând. Poeții cântau la ureche convivilor orgiei, stimulându-le patimile, sau, tineri fiind, se ofereau chiar în persoană lâncedelor matroane... Fotografia autorului, în costum de gimnastică, însoțea une-ori atățătoarea operă...

Eu însă făceam parte, prin naștere, prin situație socială, și mai ales prin *instinctele moștenite*, dintr'o adevărată clasă de mijloc, care, din «minoritate» fiind, nu numai că nu trăia din exploatarea statului și a puterii politice, dar le avea chiar pe acestea în contra ei; le avea atunci și le avusese în trecut, dealungul veacurilor...

De aici instincte mai mult sau mai puțin puritane, ca la toate burgheziile asuprite. Puritanismul englez nici n'a fost altceva odinioară, decât ideologia religioasă și morală a unei clase de mijloc apăsate. De sigur, între negustorii minorităților din țară, o bună parte se întovărășeau cu politicianii români ca să prade împreună

averea statului; dar sufletește, nu *acești* burghezi puteau fi considerați ca tipuri reprezentative.

Fără să-mi dau seama, reprezentam în literatură pe evrei, — *nu însă ca rasă, ca religie, ca națiune* (în studiul critic asupra lui *Manasse* mă pronunțasem hotărât pentru asimilare) ci ca o harnică burghezie liberă, (neprotejată de stat) oprimată și exploatată de o oligarhie pe jumătate feudală.

Destrăbălarea decadentă mă impresiona aproape sinistru... In recenziile pe cari le publicam în fiecare număr al *Noii reviste române*, dădeam curs liber felului meu de a simți și înțelege viața. In articole și notițe pline de glume și sarcasme, mă siliam să accentuez trăsăturile ridicole, dar și pe cele odioase ale literaturii curente... E mult să ai de partea ta pe cei ce râd...

Stăpâni pe ziare, languroșii romantici m'au insultat zilnic timp de doi ani. Imi aduc aminte de un foileton al *Epocii*, care cuprindea atâtea înjurii câte rânduri... Dar eram tânăr, sănătos, cu conștiința curată și nu mă resimțeam câtuși de puțin de aceste atacuri — nepăsător chiar și la com-

ploturile ce se urzeau în cafeneaua bohemei...

După un timp veni la revistă, ca administrator și colaborator, un tânăr student ardelean, blond, cu ochii albaștri și cu fața osoasă și totuși delicată, de pastor protestant; un om inteligent, naiv, simplu și drept. Își făcuse educația într'un seminar „unit" și sufletul lui primise pentru toată viața tiparul cărților de educație religioasă. Vorba lui respira o castitate aproape monacală. Ne-am împrietenit îndată și prieteni am rămas până în ziua de azi. Convorbirile cu dânsul mă aduseră să mă interesez de literatura de peste munți. Dintre toți prozatorii ardeleni, mă captivă cel care scria cu mai puțin meșteșug: bătrânul învățător Ion Pop Reteganul, un apostol care muncise o viață întreagă pentru popor — în schimbul a vreo 30 de florini pe lună... Am intrat în corespondență cu dânsul, l-am făcut să colaboreze la revistă și i-am editat și povestirile. Idealismul moral din scrisorile lui deștepta în mine instincte vechi... Unul din poeții noștri decadenți, foarte en vogue pe atuncia,

cântăreţul princeselor bizantine cu ochii verzi ca mlaştina şi cu nasul de ceară, mă găsia complect lipsit de simţ estetic...

Cine se rătăceşte în locuri mlăştinoase, caută cu privirea pământul sănătos... Il găsisem în Ardeal, unde religia muncii însufleţea pe scriitori. In studiul *Literatura de peste munţi*. (vezi *Studii critice)* ceeam cu stăruinţă transplantarea în regat a acelui suflu de sănătate şi mulţumire clasică...

Aveam atunci la universitate calzi aprobatori: pe răposatul profesor Ioan Bogdan şi pe d. Iorga. Consacrasem pe St. O. Iosif ca pe cel mai bun scriitor al timpului. Răposatul Chendi şi prietenii săi transilvăneni mă susţineau, ca de altminterlea toţi oamenii cuminţi.

Intelectualii ardeleni sunt în genere, precum se ştie, — şi mai ales erau pe atuncia, — antisemiţi. Regretam firește aceste eşiri, de altfel blajine în formă, dar ele nu mă împiedecau să mă simt cu putere atras de literatura din Ardeal. Căci eu nu reprezentam pe evrei în mod conştient, nu făceam, în literatură, politică conştientă şi calculată, cum se face la noi de obiceiu

prin reviste... *Între mine și ardeleni existau puternice afinități de clasă.* Și scriitorii de peste munți reprezentau o clasă mijlocie, care nu numai că nu trăia din exploatarea statului și a puterii politice, dar le avea chiar pe acestea în contra ei. *Transilvănenii erau evreii de dincolo, întocmai după cum evreii din regat erau transilvănenii de dincoace...*

Or, o clasă burgheză când nu-i prea mult asuprită *și când stă pe propriile ei picioare*, în loc să se sprijine pe cârjile de invalid ale protecționismului sub toate formele, produce, în faza ei de ascendență, o literatură clasică. Romantică devine numai atuncia, când acumulând bogății uriașe și ajungând în faza marilor societăți anonime, scapă din mână conducerea producției și o trece unor funcționari salariați. Iată de ce ardelenii au produs o întreagă literatură clasică, în frunte cu Coșbuc, — clasic pur de orice aliaj; și iată de ce eu, reprezentant, în parte inconștient, al *adevăratelor* elemente burgheze din regat (de orice religie și de orice rasă), *am propagat necontenit cla-*

sicismul — dela 1900 până azi, — spre-marea stupefacție a atâtor critici, și chiar și a amicului meu Ibrăileanu, profesor de Istoria literaturii române la Universitatea din Iași — care și-a bătut joc și în *Viața Românească* (1907), și verbal, în întâlnirile noastre, de această ciudată și încăpățînată a mea sminteală....

La 1902 am publicat un studiu plin de entusiasm stăpânit, despre primul volum, atunci apărut, al d-lui Brătescu-Voinești. Admiram caracterele clasice ale operei: simplicitatea și sobrietatea stilului, sănătatea sufletului și statornicia simțirii.... «Mă simt măgulit», îmi scria atuncia d. Brătescu-Voinești, „că citirea nuvelelor mele a putut sugera scrierea unui studiu critic atât de frumos». Într'un articol despre *„Încercările"* mele *„critice"* (1902), d. Octav Botez stăruie asupra preferințelor mereu arătate de mine artei clasice....

* * *

Când, după ce timp de doi ani dusesem campanie contra romantismului decadent și cerusem transplantarea în regat a

literaturii poporaniste din Ardeal cu caractere clasice, văzui întemeindu-se revista naționalistă și de poporanism *Sămănătorul* de către ardelenii Coșbuc, Iosif, Chendi, Gorun, Bogdan-Duică și alții (chiar și d. Iorga era transilvănean... prin alianță, stând sub înrâurirea puternică a cumnatului său, profesorul Ioan Bogdan), cu menirea de a propaga o literatură sănătoasă, morală și adevărat românească, simții o mare mulțumire sufletească și 'n acelaș timp mândria de a fi imprimat o directivă literaturii românești. Aflasem doar în timpul campaniei mele în *Noua revistă română* că aveam în d-nii Iorga, Bogdan, Chendi și alții, cei mai calzi aprobatori.

Care nu fu însă adânca mea uimire, când din paginile acestei reviste poporaniste, răsări o literatură *țărănistă*, ce-i drept, dar nu *clasică*, în felul celei din Transilvania, ci de cel mai caracteristic *romantism*; o literatură, care nu respira religia muncii oneste și a vieții familiare, ca orice literatură clasică burgheză (produsă de o burghezie mare sau mică, urbană sau rurală), ci o altă religie, cu totul

stranie: *religia chefurilor epice și a aventurilor extraconjugale*. Nu cunosc în timpurile moderne, în vreo altă țară civilizată, o școală poporanistă analoagă; îmi amintesc însă vag, că 'n întunericul evului mediu francez și german au existat atari producțiuni amorale.... (D. profesor Ovid Densușianu ar putea preciza).

Iată-l de pildă pe *Sima Baltag* al d-lui Sandu Aldea, — scriitor tot atât de *en vogue* pe vremea aceia ca și d. Sadoveanu (și nu mai puțin talentat, și nici mai vinovat decât d. Sadoveanu, — pe care criticii de la *Viața Românească* l-au absolvit, pe când pe d. Aldea l-au osândit... Și dacă d. Sadoveanu s'a mai civilizat și purificat sub influența grupului eșan, nu-i zis că n'ar fi putut evolua și d. Aldea).

Sima Baltag, unul din *hoții* curentului poporanist (compară: Bardac, Cozma Răcoare, Mândru, Toma, Onea, Doca, Căpitanul, Gheorghe, Ivanciu Leul, Oarță, Petrea Străinul, etc., etc., etc.) omoară cu premeditare (și c'un sânge rece care stârnește admirația, atât a d-lui Sandu, cât și a d-rului S. P. de la *Luceafărul*) pe

Martoc, fiindcă acesta i-a otrăvit un cal!... Starea sufletească a ucigașului îi apare... renumitului critic și filolog care e D-rul S. P. — „de o duioșie aleasă". Baltag fuge în alt ținut și se bagă slugă la un popă, neliniștind pe preoteasă cu fața lui vecinic întunecată. Dar un taur înfuriat pune în primejdie viața stăpânei: o scapă Baltag. Cucerită de vitejia argatului, preoteasa vine în fiecare noapte la căruța în care doarme sluga. *Ar fi fericită, dacă n'ar chinui-o un gând: Sima nu se duce niciodată la biserică.* (Dacă s'ar duce la biserică, totul ar fi în regulă!...) Insfârșit fug amândoi pe Dunărea înghețată, ghiața se sparge și-i înghite. Morala fabulei, după mine, ar fi următoarea: dacă „aristocrația" satelor n'ar duce o viață parazitară, nu i-ar veni să se dea pe ghiață; adică să fie romantică.

Și acuma îmi aduc deodată aminte în care literatură apuseană am întâlnit atari concepțiuni despre viață, păgâne, amoral-superstițioase: în epopea feudală franceză de pe vremea lui Carol cel mare. Este acolo un senior, care după ce aprinde o

mânăstire și măcelărește pe călugărițe, vrea să se puie la masă, dar amintindu-și că-i zi de post, se lipsește...

In *Neoiobăgia* sa Gherea a demonstrat clar că'n întunericul satelor noastre domnesc relațiuni juridice și concepțiuni morale aproape medievale [1]).

Găsesc în *Curentul nou* și mostre de poezie, culese din literatura poporanistă:

Doamne, doamne, mi-i urât,
Unde-i draga mea acum
Să mă duc cu ea de gât
Pân' la crâșmă peste drum

1) Evul mediu întreg însă îl poți găsi, — în orice caz îl puteai găsi până mai dăunăzi — în Rusia feudală, unde bețivul Rasputin, pușcăriașul cu temperament de satir, răsfățatul depravatelor din mânăstirile de călugărițe, ajunge — cu sprijinul bisericii pravoslavnice — marele preot al unei noi religiuni (amestec de misticism păgân și barbar și de bestialitate sexuală), idolul și amantul țarinei și al ficelor ei și al unui mare număr de femei din societatea înaltă rusească. Tot ce s'a scris în această afacere în presa din occident, ne arată asasinatul laș și metodic, înfrățit în aceiaș persoană cu detracarea sexuală, cu trădarea de patrie și cu *sincera credință, păgână și superstițioasă.*

Zălogit mi-i murgul, şaua,
Zălogit, singur nu ştiu
Pentr'o ceaşcă de rachiu
Mi-am lăsat eri şi cureaua

sau:

Uite măi, mi-e dragă lumea
Şi-mi eşti drag şi tu crâşmare
Ş'apoi vinul ăsta-i dulce
Ca un sân de fată mare!

Ia mai adă-mi o ulcică
Să mi-o beau colea la soare
Dar din pivniţă mi-l scoate
Chiar din fund dela răcoare!...

Se coboară 'n beciu crâşmarul
Crâşmăriţii nu-i a bine
Şade singură şi cântă
Şi se uită lung la mine!

Şi năpraznic gând, o Doamne,
Ne trecu prin cap de-odată!
Să se prăbuşească crâşma
Peste soţul ei, măi tată!...

Ce-a fost această literatură? A spus-o însuşi d. Ibrăileanu în *Curentul nou*, recunoscând *amoralitatea* d-lui Sandu şi a celorlalţi *sămănătorişti:* a fost *literatura care descrie lipitorile satelor, pentru li-*

pitorile satelor, din punctul de vedere al lipitorilor satelor. „D. Sandu", zice d-sa, „ne zugrăvește *cu simpatie* lipitorile satelor și țărani criminali ca Sima Baltag, care, nici el nu e tocmai țăran (e rândaș), din fericire".

«Față de literatura noastră de azi», mărturisește d. Octav Botez în primul număr al *Curentului nou,* literatura de peste munți are de sigur un caracter mai național și o mare superioritate morală. Pe când scriitorii noștri tineri cari se'ncearcă să descrie viața țărănească, *un Sadoveanu, un Sandu,* deși de altfel stiliști bine înzestrați, *sânt cu totul subiectivi* și nu descriu această viață pentru ea însă-și, ci mai mult ca un prilej de situații dramatice, mișcătoare; pe când ei zugrăvesc mai mult decorul exterior al vieții țărănești, *partea ei fizică și animalică,* atingând prea puțin partea mai înaltă și mai profundă a sufletului — din contra, citind nuvelele lui Slavici, Bănățeanul, Reteganul, rămâi uimit *de viața și sănătatea morală* a eroilor. Pe când în nuvelele prozatorilor noștri tineri, *cari văd țărănimea prin*

prizma imaginației lor romantice, **predomină scenele brutale și se glorifică adesea viața haiducului, libera desfășurare a patimelor și instinctelor celor mai inferioare,** *în operele scriitorilor de peste munți respectul muncii și al ordinei, dragostea aproapelui și a dreptății, virtuțile moralei creștine sânt sentimentele obicinuite.* Plină de cele mai curate învățăminte etice, opera lor e o adevărată hrană a sufletelor".

* * *

Mare a fost durerea mea în fața acestei literaturi, pe care aveam naivitatea de a crede că eu însu-mi o conjurasem... Mă gândeam la *Dan,* apărut cu vre-o zece ani mai înainte. «Dan are aspirațiuni și idealuri întrucât-va egoiste; e poate și puțin cam antipatic din pricina subiectivismului său exagerat și a slăbiciunii sale față de societate; dar când compar delicatețea scrupulelor sale morale de om cultivat, stăpânit de idei abstracte de cinste și demnitate, cu amoralitatea haiducilor d-lor Sandu și Sadoveanu, mi se pare că

literatura românească a dat înapoi cu o sută de ani — am impresia că suntem în fundul unei prăpăstii !...» — scriam în *Curentul nou.* (pag. 21).

Și totuș Vlăhuță mi-a spus atunci: «Arta de acuma e mult mai sănătoasă decât aceia pe care am făcut-o noi». Vlăhuță era doară tipicul reprezentant al intelectualilor micii burghezii, cărora alianța cu lipitorile satelor trebuia să le dea acces la banchetul *neproductivei* noastre oligarhii...

Entusiasmul părea general. D. Mehedinți, — eșit din burghezimea rurală și reprezentând-o în viața intelectuală a țării — ridica în slavă noua literatură, salutând-o ca pe o *primă-vară literară.* Bucuria de a fi descoperit în masele adânci ale poporului o comoară de talent și sănătate sufletească era atât de mare, încât d. Iorga cerea taxe vamale pe cărțile de literatură străină, pentru ca poporul român să nu-și piardă cum-va originalitatea, și mai ales, ca să nu se contamineze de „putreziciunea civilizațiilor bătrâne" din Apus. (Ii spuneam atunci d-lui Iorga, în

Curentul nou, că civilizația franceză e departe de a fi „putred de bătrână“; că stricăciunea din Paris era marfă de export pentru oligarhia noastră desmățată; dar a trebuit să vie bătălia dela Marna ca să se convingă, — și astăzi, d-sa cere, și bine face, profesori francezi ca colaboratori la cultura românească. Așa se schimbă timpurile!... Intrebarea e numai: *cine a evoluat? Eu către d. Iorga, ori d. Iorga către mine?)*

Atmosfera intelectuală a țării devenea *pentru mine* irespirabilă.

In țara în care mă născusem și cu a cărei cultură mă identificasem pe deplin, mă simții deodată străin... Eram opresat, ca într'o cameră mult timp hermetic închisă.

Am scos atunci *Curentul nou*. Temeritatea întreprinderii, — mă ridicam eu singur în contra tuturor — îmi inspiră accente de o extremă violență... Păru ca un strigăt de revoltă și indignare!... (D. Ibrăileanu mă compară atunci cu Erostrat, care, în dorința unei subite celebrități, dă foc vestitului templu...—De astădată era vorba numai de o *cârciumă...)*.

Efectul nu se lăsă așteptat și fu unic în analele literaturii române. Fui atacat, suspectat, insultat de *toate* ziarele și revistele din regat și din țările subjugate, neexceptând nici pe cele mai obscure fițuici din micile orașe de provincie. Alarma era generală, ca după o explozie... In *Voința națională*, Chendi găsia că nu sunt în stare să-mi asimilez idealurile poporului român. D. Dr. Sextil Pușcariu — un om poate capabil în specialitatea lui, dar în critica literară prost ca ciubota (să-mi erte expresia asta simplă) — protesta cu ură, cu indignare, cu dispreț, în contra celor «zece porunci» pe cari țineam eu «să le aplic literaturii românești.» (Avea și dreptate. Pentru cligarhia românească decalogul era tot atât de subversiv ca și constituția...) Toți spuneau că reprezint punctul de vedere și sentimentul evreilor. Aceasta era numai pe jumătate adevărat: *ca mine gândeau și simțiau toate minoritățile din țară, indiferent de rasă, religie și naționalitate; ca mine ar fi gândit și simțit o burghezie românească, liberă și de sine stătătoare, dacă ar-fi fost destul de pu-*

ternică și ar fi produs din sânul ei intelectuali cari s'o reprezinte.

Dar de acest adevăr nu-mi dădeam seamă atunci. In lumina împrejurărilor de astăzi însă, el îmi apare isbitor de limpede... Mă uit înapoi și rămân impresionat de siguranța cu care, pe căi indirecte, instinctul de clasă își presimte și-și urmărește interesul...

Căci — ce se petrecea atunci în țara românească?

După criza cea mare dela 1900 burghezia liberală, de mult *săturată* și doritoare de *ordine*, hotărâse să facă serioase economii în bugetul statului; atunci clientela de funcționari și mici burgheji, — care încă dela 1888, data intrării d-lui Take Ionescu în partidul conservator, începuse să afluеze spre partidul boieresc, (căci acesta, speriat de domnia de 12 ani a lui Ioan Brătianu și de rărirea propriilor sale rânduri, îi primea cu brațele deschise) dezertează în masă dela liberali și se grupează în jurul d-lui Take Ionescu, tipicul ei reprezentant. Economiile bugetare nu făceau să sufere numai pe func-

ționari, ci, — prin încetarea construcțiilor statului, etc. — pe meseriași, pe negustori, toată clasa orășenească. Puritanismul liberalilor se arăta din *acest* punct de vedere nedrept, că ei doar tot prin exploatarea statului puseseră mâna pe pământul țării — și acuma cereau jertfe celor cari nu-și putuseră cumpăra moșii!.. Ce era mai natural decât ca orășenii să înceapă a se gândi la mijloace de trai adevărat orășenești — la industrie. „Să creăm noi isvoare de bogăție națională", se auzea pretutindeni.

Aceasta nu era realizabil fără a se deschide larg porțile capitalului străin: tocmai concepția politică a d-lui Take Ionescu.

Dar mai ușor se putea împăca apa cu focul decât burghezia noastră neofeodală și protecționistă, cu capitalismul adevărat burghez din occident. Finanța liberală, în ultima instanță, avea rolul de intermediar între țară și capitalul străin — intermediar ciudat, care câștiga mai mult decât capitalistul... A deschide poarta capitalistului, însemna să suprimi pe intermediar. Slaba

burghezie liberă din țară, sprijinită de acest puternic și firesc aliat, ar fi încetat să plătească dijmă funcționarului și politicianului. Industria ar fi atras la oraș pe țăranul cu a cărui muncă derizoriu plătită, dar și *cu al cărui capital* își cultiva moșia proprietarul neoiobag. Numai cei câți-va mari proprietari, reprezentați prin P. P. Carp, care-și lucrau pământul cu capital propriu și se simțeau în stare să ție pas cu progresul, trecând la cultura intensivă, — numai ei priveau cu simpatie capitalul străin.

Nenumărate sunt căile pe cari capitalul adevărat burghez ar fi lucrat ca dizolvant asupra formei neoiobăgiste a socității noastre. A-l admite să intre liber în țară, ar fi însemnat pentru oligarhia noastră să-și puie dedesubt un cartuș de dinamită și să-i dea foc!...

Orașele cari sprijineau pe d. Take Ionescu, deveniseră deci un adevărat pericol pentru «țară». Se plângeau liberalii că takiștii, înainte de alegeri, împart, din bani străini, scurteici în mahalalele Bucureștiului; că alegerile ar fi mult prea libere; etc.. Numele de takist era pronunțat cu

ură, cu spaimă, cu dispreț; iar negustorii români din mahalalele capitalei, erau șicanați sub tot felul de pretexte sanitare și estetice.

Partidul liberal fu cuprins de o subită dragoste pentru țărănime. Se repezi cu capul înainte în întunericul satelor, în căutarea unei proptele pentru statul neoiobag, și încheiă alianță cu lipitorile satelor, cu gândul de a înneca odată masa urbană în cea rurală, fie prin colegiul unic, cum hotărîse la început, fie chiar prin votul universal, cum avu temeritatea să conceapă mai târziu. In *Neoiobăgia* lui (o lucrare de valoare, care cred că va rămâne), Dobrogeanu-Gherea a demonstrat admirabil că toate roformele și așezămintele poporaniste, — Casa rurală, băncile populare, obștiile, etc. — erau menite să fie de folos *numai și numai* lipitorilor satelor.

* * *

Chiar în primul număr al *Sămănătorului*, — organul alianței burgheziei liberale cu mica burghezime rurală — Vlăhuță atacă

Adevărul ca pe un ziar înstrăinat (ca organ al orășănimii, *Adevărul* sprijinea în mod firesc pe d. Take Ionescu), St. O. Iosif se răsboește, într'o sumbră poezie, cu „corbii cari dau târcoale țării“ (corbii erau capitalurile străine), alți colaboratori fac antisemitism (evreii formau nucleul burgheziei noastre libere, în mod firesc dușmană statului neofeodal), ori atacă pe scriitorii decadenți, — partizani ai „revărsării Nilului“ și adepți ai civilizațiunii franceze „putred de bătrâne“. *Iar mai târziu răsare din paginile acestei reviste, nu un clasicism poporanist, ca al micului proprietar român din Ardeal, — agricultor occidental, vecinic preocupat de gospodăria lui, — ci romantismul țărănesc al lipitorilor satului, cari trăiau speculând nevoile țărănimii și trebuiau să producă deci o literatură de trândăvie și desagregare....*

Oligarhia noastră își găsise noi complici și otrăvita buruiană romantică, aproape veștedă, dădu noi tulpine, foarte viguroase, în cari otrava-și recăpătase puterea primordială.

Poporanismul a fost un complot al oligarhiei noastre neofeodale și protecționiste, în contra industrializării țării, adică în contra burgheziei libere. In numele acestei din urmă clase am protestat eu prin *Curentul nou.*

1 Febr. 1920.

Poporanismul liberal și poporanismul conservator

Problema capitalurilor străine a fost adesea discutată în publicistica română. A trebuit să vie însă înfrângerea dela 1916 și ocupația germană, pentru ca adânc zguduit de această catastrofă, să 'nțeleg că 'n jurul problemei amintite se 'nvârtea, dela 1900 încoace, toată politica țării. Am scris atunci, cu emoție febrilă, o broșură, în care analizând interesele economice ale fiecăreia din clasele și categoriile noastre sociale, demonstram că atitudinea lor față de războiul mondial și deci față de războiul nostru, isvora din simpatia sau an-

tipatia lor, bine motivate, pentru capitalurile străine, — sau și pentru anume capitaluri străine [1]).

S'a repetat mereu, timp de decenii, că partidele noastre politice formează o singură oligarhie, cu aceleași interese. Afirmarea nu corespunde adevărului. *Unele* interese au fost identice. Nu există nici un caz în Istorie ca niște categorii sociale fără interese contrare să se constitue în partide distincte.

Junimiștii reprezentau pe agrarienii cei mai autentici, pe aceia — puțini la număr — care-și consacrau toată energia moșiei, o cultivau cu capital propriu și se simțeau în stare să ție pas cu progresul, lucrând cu mașini și trecând la cultura intensivă. Ei priveau cu oare-care simpatie pe evrei și capitalul străin (antisemitismul și teama de capitalul străin sunt două forme ale pro-

[1]) Părțile esențiale din articolul de față și din cele ce vor urma, sunt scoase din această broșură pe care anume împrejurări m'au împiedecat s'o public..

De altfel, în studiul *Cincizeci de ani de evoluție*, publicat în *Adevărul 1901*, și în vol. „Studii critice", am căutat să aplic concepția materialistă la Istoria partidelor noastre politice.

tecționismului burghez), dela care așteptau capital eften, creșterea valorii pământului, debușeul intern al industriei, ocuparea țăranilor proletari și evitarea exproprierii, etc.[1]) Legea de expropriere a d-lui Garoflid, limpede gândită, bine chibzuită și solid motivată științificește, a arătat, cum înțelegea clasa proprietărească, — sub imperiul inexorabilei necesități și contând pe penetrația capitalului german — să se adapteze fazei capitalisto-burgheze a societății noastre: cu banii căpătați în schimbul porțiunii de pământ expropriate, să cultive *intensiv* porțiunea păstrată, iar din proprietatea mica și mijlocie să-și facă un aliat al politicei conservatoare.

Agrarienii *junimiști* doreau *anume* capita'ul german, fiindcă interesul industrializatei Germanii, lipsite de debușeuri coloniale, cere ca la noi să se desvolte numai industria extractivă ; capitalurile

[1]) Distinsul jurisconsult și om politic d. Petre Misir a avut bună-voința să mă lămurească că la 1905 P. P. Carp iscălise concesionarea către americani a terenurilor petrolifere ale Statului, dar s'a isbit de opoziția lui Nicolae Filipescu.

germane ar afluia deci în mare parte spre agricultură, de ale cărei produse Germania are și nevoie. Din contra, America, Franța și chiar și Anglia se pot lipsi de cerealele noastre, iar debușeuri pentru industrie au destule ca să nu fie dușmane industrializării României. Ele ar putea deci industrializa țara în așa grad încât agricultura să cadă pe planul al doilea...

Conservatorii reprezentau pe acei boeri cari lucrau pământul cu capital țărănesc, exploatau pe sătean cum știm că s'a exploatat și se temeau că industria le va răpi și capitalul și brațele de muncă [1]). Reprezentantul lor cel mai caracteristic era Nicolae Filipescu, om instruit, cinstit în chestiuni bănești, franc și loial, dar stricat, cheltuitor și absolut incapabil în viața practică. Micilor negustori români, în pericol de a se molipsi de takism, Filipescu le spunea să iea în comerț locul evreilor; pe meseriașii români, în pericol de a se contamina de socialism, Filipescu

[1]) Cum am zis, *Germania* n'ar avea interes să desvolte la noi de cât industriile extractive. Dar boerii retrogrăzi se temeau și de atâta...

îi îndemna să se constitue în bresle medievale şi să excludă pe evrei, mai ales dela lucrările publice ale Statului (agitaţia constructorilor dela 1901); micii burghezimi rurale, pe care o ispiteau pământurile boereşti, Nicolae Filipescu îi dedea acelaş sfat: să înlocuiască pe evrei în comerţ...

Uşor de spus, greu de realizat!... Mai lesne suplantezi pe un boer trândav şi stricat decât pe evreul căruia negustoria îi vâjâie în cap, şi când mănâncă, şi când doarme, şi când petrece... Antisemitismul lui Nicolae Filipescu era ideologia unei clase pe care progresul o înspăimânta...

Liberalii reprezentau[1]) o burghezie protecţionistă, — financiară, şi, în mică parte,

---

[1]) Zic: *reprezentau*, fiindcă mă aştept ca partidul liberal, văzându-se renegat de mica burghezime rurală în care şi-a pus toate speranţele; văzându-se în primejdie de a pierde foloasele de burghezie protejată, fără a câştiga pe cele de burghezie liberă; şi văzând desperata situaţie economică şi financiară a ţării, — să deschidă porţile capitalului străin (care vine fără oameni şi care, în afară de câştigul lui, *legitim*, nu cere decât occidentalizarea ţării), să pacteze cu *evreii*, cu burghezia minorităţilor, cu boerii expropriaţi, pentru a alcătui împreună o puternică burghezie industrială, care, controlată de celelalte clase sociale, să duca

industrială,—bazată pe exploatarea statului și a consumatorilor, la adăpostul zidului protecționist față de capitalurile străine din afară (cărora le servea de intermediar *impus)* și la adăpostul privilegiilor obținute în numele naționalismului, față de capitalurile străine și «străine» din năuntru. *Partidul liberal nu a fost niciodată un partid agrar;* la burghezia liberală interesele agrariene veneau în rândul al doilea; ea a hrănit întotdeauna idealul, — cam platonic, ce-i drept — ca la adăpostul protecționismului și al privilegiilor naționaliste, să strângă destul capital pentru ca odată și odată să devie burghezie adevărată, liberă, de sine stătătoare. Dacă partidul liberal reprezenta interese agrariene, n'ar fi inaugurat *niciodată acea* politică poporanistă care tindea în mod evident la exproprierea marii proprietăți. Și pe de altă parte, interesele marii proprietăți rurale, al cărei cel mai tipic reprezentant a fost P. P. Carp, se

înainte destinele acestei țări. Va trebui însă ca miezul capitalist al partidului liberal să se scuture de birocrația parazitară, de acel cuib de lipitori care l-a făcut odios... (8 Febr. 1920).

împăcau în ori și ce caz mai bine cu penetrația capitalului străin, decât interesele burgheziei protecționiste. Războiul trebuia s'o demonstre clar — după cum vom vedea mai departe. Incât: *agrarienii cei mai autentici nu dușmăneau capitalul mobiliar, ci, din contra, îl doreau cât mai numeros în țară; iar liberalii erau în primul rând burghezie protecționistă,* — financiară și industrială, — *și nu dușmăneau capitalul mobiliar, decât întrucât era în mâinile altora și putea periclita câștigul lor.*

Teoria «*statului agrar, dușman al capitalului mobiliar și dușman al capitalului străin numai pe motivul că este capital mobiliar,*» — este *fundamental falșă.* Liberalii au plănuit exproprierea *tocmai* pentru a mări capitalul mobiliar *românesc,* pe care totdeauna l-au reprezentat, interesele lor agrariane fiind pentru ei secundare. De aceia s'au și temut de concurența capitalului străin. Și *tocmai* agrarienii noștri *tipici,* n'au dușmănit capitalul mobiliar *german,* pentru motivele deja arătate. Capitalul străin îl admite acum în țară guvernul Averescu, sprijinit de marea pro-

prietate pe care exproprierea a adus-o la politica lui Petre Carp — îl admite, *frângând* rezistența burgheziei protecționiste, adică rezistența capitalului mobiliar *românesc*. In general, partidul agrarian propriu zis—partidul conservator,—a dușmănit la noi *mai puțin* capitalul străin de cât partidul liberal, *partidul capitalului mobiliar românesc*. Cred că e clar!...

Takiștii reprezentau acea mică burghezie urbană care n'avea nimic de împărțit cu evreii și care putea spera să prospereze cu atât mai bine, cu cât în țară capitalul rulant va deveni și el mai numeros. Un cârciumar de mahala, de pildă, e sigur că nu numai englezul sau americanul, dar nici măcar evreul pământean nu va deschide cârciumă cu grătar, ca să-l concureze.,. Cu d. Take Ionescu mai erau și titrații, nemulțumiți de fărâmiturile ce li se aruncau de la banchetul boerimii neofeudale și al burgheziei protecționiste, și cari sperau dela industrializarea țării o viață mai liberă și mai bună.

* * *

Când partidul liberal, alarmat de popularitatea urbană a d-lui Take Ionescu (dușmanul zidului protecționist), se hotărî — cum am arătat în articolul precedent — să caute aliați la țară, cu intenția de a cufunda cândva masa urbană în cea rurală, și să primească în rândurile sale, ca mijlocitori ai noii alianțe, pe intelectualii vechiului partid socialist, nu cred că s'a gândit numai decât să sacrifice interesele sale agrare, cari, boerului Dimitrie Sturza, trebuiau să-i fie scumpe. Era vorba deocamdată să se creeze micii burghezii rurale, băncuțe, după chipul și asemănarea băncilor liberale, pentru ca, vorba d-lui Gherea, cămătarii satelor să poată exploata pe țăran, nu numai cu capitalul lor propriu, ci și cu capitalul statului și chiar cu capitalul țăranilor înși-și; apoi, obștii, cooperative, etc., cu privilegii, cu monopoluri, și — cu partea leului pentru conducători, dacă nu chiar cu cele patru părți cuvenite leului din fabula lui La Fontaine. Se avea în vedere, după cât îmi aduc aminte, (scriu din memorie, ca despre întâmplări trăite; amănuntele se pot găsi

ușor) și împărțirea la țărani a bunurilor de mână moartă, și colegiul unic ca ideal îndepărtat. Mica burghezie rurală servea liberalilor de razăm moral, ca să poată combate cu succes takismul, evreismul și străinismul...

D. Ionel Brătianu însă, prezumptivul moștenitor la șefie și protejatul acelei oculte financiare care boerului Dimitrie Sturza îi fusese dușmană, se pregătea, ca orice prinț de coroană, să ducă o politică de extrema stângă. Generoșii grupați în juru-i vorbeau de votul universal și chiar de expropriere, ce aveau să vie după ungerea lui ca șef...

Conservatorilor, dușmani ai capitalului străin, le convenea poporanismul naționalist. Dacă ar fi rămas la țară și ar fi păstrat un ascendent asupra sătenilor, ca junkerii de pe vremea lui Bismarck, ar fi dat *ei* votul universal, cum l-a dat Cancelarul de fier, dușmanul de moarte al orașelor și al burgheziei protecționiste. De oarece practicau însă «gospodăria de pradă» (Raubwirtschaft), de obicei prin mijlocirea arendașilor, nu le convenea

nici lărgirea libertăților publice, necum exproprierea.

Se 'ntâmplă însă ca *Sămănătorul*, întemeiat de ardeleni, cu sprijinul lui Spiru Haret, pentru mica burghezime rurală, să treacă — probabil prin mijlocirea lui Ioan Bogdan — sub conducerea d-lui Iorga, care, tot prin Ioan Bogdan, se apropiă de conservatori. Istoricul, cercetând trecutul, e lesne ispitit să vireze către boerii care-l reprezintă... Și Nicolae Filipescu, boer dintre cei mai vechi și cei mai autentici, îl reprezenta minunat, și, pe deasupra, mai era și dușmanul de moarte al d-lui Take Ionescu și deci cu totul favorabil poporanismului. Astfel ajunse d. Iorga să îndrepte apa poporanistă către moara conservatoare.

„Lărgirea libertăților publice? Socialismul? Capitalurile străine? — Păreri greșite, momeli, mofturi și fleacuri!!"... „Ne trebue o cultură românească, cărți pe rândurile inspirate ale cărora să cadă deopotrivă lacrima înaltei, bogatei doamne, și a sătencei..." ... „Jos nemernica băiguială străină din saloanele cosmopolite...

jos cărțuliile de simțire falșificată și de conrupție, cu care apusul otrăvește țări nepricepute, jos maimuțăria nelegiuită! O nouă epocă de cultură *trebue* să înceapă pentru noi..," (anul II No. 20) „Jos tinerii moderni, din cale afară de moderni, cu mintea în plete, inima în toane și talentul în mofturi ciudate, *naturile bolnave, nenorocite sau ticăloase care se pot ivi în aerul greu al orașelor mari, subt înrâurirea unor civilizații străine, putred de bătrâne!*"

Cu alte cuvinte, d. Iorga combătea pe *decadenți, partizani ai culturii franceze și ai revărsării Nilului,* combătea *capitalurile străine,* dar nu cruța nici pe „generoși" și nici proectata lărgire a libertăților publice.

* * *

Opera d-lui Mihail Sadoveanu, *„Ioan Ursu"* a fost fructul acestei alianțe între Nicolae Filipescu și d. Nicolae Iorga. „Cea mai bună povestire din câte a scris d. Sadoveanu", afirma d. Iorga.

Ba chiar cea mai proastă! Față de dânsa,

Dan, romanul lui Vlăhuță, este o operă *de geniu;* și cu câte rezerve fusese primită de intelectuali, cu zece ani mai înainte, acest roman care, *hotărât*, va rămâne în literatura românească. In paranteză fie zis: d-tale cititorule, care poate nu ești specialist în materie, îți pot arăta mijlocul de a stabili deosebirea de calitate între două opere de artă. Uite, mă gândesc la *Dan*, și-mi apar în minte pe rând absolut toate scenele romanului, parcă eu însu-mi le-aș fi trăit; ba simt chiar emoțiile fiecărui personaj, în situațiunile vesele sau triste ale povestirii (ca psiholog Vlăhuță este unic în literatura românească); când mă gândesc însă la *Ioan Ursu*, văd ceva șters și mocirlos, — două, trei scene banale, lipsite de caracter...

Subiectul romanului ni-l expune d. Ibrăileanu în felul următor (*Curentul Nou* 89): „e vorba de mizeria clasei țărănești, lip„sită de pământ în țara *sa* și nu a alt„cuiva!, de sărăcia și de chinul țăranului „nevoit pentru a-și hrăni copii și nevasta „să-și vândă munca la o fabrică, departe „de ai săi, de care se desparte cu durere

„și spaimă, spre a se duce *într'un mediu „distrugător*, pe când popa, care ar tre„bui să fie sprijinul nenorociților, îl ajută „să plece, ca să-i necinstească casa. Și „credem că mai presus de toate e ilu„strarea ideii autorului că *țăranul scos din „bârlogul său și transplantat în mediul „ucigător al orașului, devine o ruină fi„zică și morală.* Și autorul, deși nuvela „nu e dintre cele mai bune ale sale, reu„șește să ne inspire groază de beție și de „celelalte și *milă pentru curăția vieții de „sat pierdută.* Când Ioan Ursu, minat de „alcoolism, se 'ntoarce acasă, se simte „înstrăinat în lumea în care trăise, e un „*declasat*, e străin sătenilor și copiilor, e „un mare nefericit". [1]).

D. Ibrăileanu cam alterează puțin lucrurile. Din romanul *Ioan Ursu* nu se prea

---

[1]) Gîtind miorlăiturile acestea patetice despre băiguiala neroadă care se chiamă *Ioan Ursu*, (vezi pag. 73) mă 'ntreb cum trebue să mi-le explic: prin lipsa totală de simț estetic, ori prin lipsa totală de onestitate intelectuală, a d-lui Ibrăileanu? Prefer să iau jumătate din fiecare.

vede că țăranii trăesc în mizerie. Ioan Ursu e sărac — dar poate din vina lui; și apoi doară nu pot fi toți țăranii bogați!... În schimb, din punctul de vedere moral, trăește în paradisul *„curăției vieții de sat"*. Cum părăsește acest paradis, toate nenorocirile dau peste dânsul.

La apariția romanului d-lui Sadoveanu, *Epoca* lui Nicolae Filipescu fu cuprinsă de un entusiasm indescriptibil. Tolstoi să fi fost, și nu i-ar fi cântat mai mari osanale... Era doară teza scumpă lui Filipescu: țăranul să rămâe în bârlogul lui, — pentru ca arendașul sau vechilul boerului să poată lua în liniște zece piei de pe dânsul, dupa sistemul probat al agriculturii de pradă.

E curios că nici *Epoca*, nici d. Ibrăileanu n'a observat un lucru: că nu *de aceia* trăește popa cu Domnica, fiindcă Ursu e dus la oraș, ci din contra: *fiindcă* popa trăește cu Domnica, de aceia îl îndeamnă pe Ursu să plece la oraș. Incât, *curăția vieții de sat* apare într'o lumină cam îndoelnică... Și din operele d-lui Sa-

doveanu reiese că popii de țară cad adesea în astfel de ispite, — evident din pricină că satele zac încă în întunericul neoiobăgiei. Dobrogeanu-Gherea, care în *Neoiobăgia* d-sale s'a arătat bine informat, mi-a afirmat adesea, și cu toată insistența, la 1907, că pricina fundamentală a violenții și uneori a cruzimii țăranilor răsculați trebuia căutată în faptul că proprietarii, arendașii și slugile lor obișnuiau să abuzeze de fetele și nevestele oamenilor... Așa fiind, era firesc să cadă uneori și popa în ispită... Încât *„necurăția"* începea chiar dela sat și... chiar dela cap...

E adevărat că dacă d. Sadoveanu ar fi prezentat problema în felul acesta, romanul d-sale n'ar mai fi avut pentru N. Filipescu nici un haz...

De aceia s'a și ferit de analize sociologice periculoase, mărginându-se la această concluzie: *„Rău te-au mâncat și te-au robit străinii, frate Ioane, căci ai uitat de pământul bătrânesc și ai intrat până la gât în ticăloșie!"*

Și acum mă 'ntorc la d. Ibrăileanu. Când nu-i posedat de demonul politicianismului

(e conștient că-l bântue acest demon și l-a poreclit *advocatus diaboli)* scrie articole inteligente. Când e stăpânit însă de acest avocat al necuratului, numai ce începe să-ți întindă o vorbă lungă plină de patos, ca un apărător de judecătorie, de ți se pare că de aceia se sbuciumă atâta ca să se amețească și pe el însuși.

Dacă în loc să se aprindă, trăgând cu coada ochiului la galerie, ar fi stat să judece liniștit, s'ar fi întrebat:

1). Dacă viața satului neoiobag este într'adevăr un model de curățiе.

2). Dacă țăranii noștri dela munte, din regiunile petrolifere și în genere industriale, stau, din punctul de vedere material și moral, mai rău de cât țăranii cari nu muncesc în industrie.

3). Cum se face că ardelenii pleacă cu sutele de mii *peste ocean,* fără să ajungă „alcoolici, străini sătenilor și copiilor", în sfârșit „o ruină fizică și morală"?...

Cum vedem, poporanismul liberal și poporanismul conservator se 'nțelegeau de

minune în privința «*mediului ucigător al orașului*» de care țăranul trebue să fugă ca de ciumă, rămânând în bârlogul său, în curăția vieții de sat.

Nu se 'nțelegeau însă în privința *cauzei* care ar fi putut îndemna pe sătean să părăsească paradisul moral al satului neoiobag; căci pe când pentru N. Filipescu cauza aceasta stătea în administrația proastă, care avea neobrăzarea să pretindă să iee și dânsa o piele de pe țăran, astfel ca boierului să-i rămâie numai nouă; pentru d. Ibrăileanu, din contra, cauza era că „*țăranul n'avea pământ în țara sa* (și nu a altcuiva)". „Trebuia", — cum a propus d. Stere în „*Socialdemocratism sau poporanism?*" — împărțit pământul la țărani, iar industria redusă la strictul necesar și monopolizată de stat [1]).

Apa poporanistă trebuia abătută cu ori

---

[1]) Teoria poporanistă a „democrației rurale" a fost adusă de d. Stere din Rusia, unde poporanismul și-a găsit acuma realizarea în *statul bolșevic*. Dacă bolșevicii ar reuși la noi să pue mâna pe stat, d. Stere ar fi indicat ca președinte de republică.

cè preț dela moara conservatoare și îndreptată către moara stângii liberale. La aceasta a servit, fără știrea lui, *Curentul Nou* dela 1906 — cum vom vedea îndată.

8 Februarie 1920.

Un proces literar şi o judecată părtinitoare

— Cum s'a întemeiat „Viaţa Românească" —

Cu d. Ibrăileanu mă cunosc de aproape treizeci de ani, de pe timpul când scriam amândoi la *Munca*, ziar socialist condus de d. Const. Mille. La 1895, aflându-se în trecere la Bucureşti, a venit să mă cunoască personal. De atunci ne-am mai văzut de vre-o două, trei ori, pe urmă am rămas în corespondenţă. Erau şi sunt între noi afinităţi: acelaşi fel de a cugeta, aceiaşi cultură socialistă. La 1905 m'a înştiinţat că au de gând (grupul ieşan al foştilor socialişti) să scoată o revistă şi mi-a

cerut să colaborez. La 1906 când m'am hotărât să scot *Curentul Nou*, „în contra direcției *Sămănătorului*", le-am cerut eu colaborarea, lămurindu-i însă în acelaș timp că apariția revistei nu-i întru nimic legată de adeziunea lor. Mi-au trimis atunci articole, chiar pentru No. 1 (G. Ibrăileanu, Spiridon Popescu, Paul Bujor, Jean Bart, Dr. Cazacu, Octav Botez; iar în numerele următoare se mai adaogă I. Botez, C. Botez, Zamfir Arbore, St. Crăsescu-Basarabeanu, Zamfir Filotti și alții). Știut-au amicii ieșeni în numele cărei concepții mă voi ridica eu în contra direcției *Sămănătorului?* Probabil că da. Citisem, în cursul anului 1905, prietenului meu Jean Bart, pasagiile cele mai violente din studiul asupra d-lui Sadoveanu. Intâlnindu-mă odată pe stradă cu d. Sadoveanu, după ce aflase vag ce-i pregăteam, și întrebându-mă ce mai scriu, i-am răspuns cinstit: „un studiu asupra d-tale, în care te atac vehement". D-na Izabela Sadoveanu cumnata autorului, publică, scurt timp după aceia, un foileton în *Adevărul*, în care lăudând pe d. Sadoveanu, mă ataca pe

mine, în mod transparent și anticipativ, fără a mă numi.

Dacă totuși amicii ieșeni s'au alăturat în primul moment campaniei pe care o întreprindeam în contra *Sămănătorului*, pricina era, — cum am arătat în articolul trecut, — că d. Iorga abătuse apa poporanistă către moara filipescană și că atotputernicia d-sale îi împiedeca pe cei dela Iași să scoată proectata revistă *liberal*-poporanistă. Urgent era deocamdată să sdruncinăm împreună dictatura d-lui Iorga. Și pentru un atac impetuos și fără cruțare, amicii mă cunoșteau dela *Noua revistă română* că eram „cavalerul fără frică și fără pată"... Afară de asta, când două forțe, pornite în direcțiuni opuse, se ciocnesc cu putere, ele deviază ușor în sensul unei a treia direcții, intermediare...

Și dictatura d-lui Iorga fu sdruncinată. Cine vrea să se convingă despre asta, n'are decât să citească în *Sămănătorul* desvinovățirile valorosului istoric, urmate de colaborarea unor scriitori cu totul străini și chiar opuși poporanismului. Și va mai

găsi acolo și alte semne de înfrângere — pe câmpul literar.

Dar îndată după aceia începu *deviarea*. D. Ibrăileanu publică în *Curentul Nou* un articol intitulat *Doi critici și mai mulți scriitori*, în care caută să despartă și să deosebească pe d. Sadoveanu de d. Sandu și de ceilalți *sămănătoriști*. „Să lase d. „Sadoveanu procedeul epicei populare „d-lui Sandu, care punându-se, față cu „viața, din punctul de vedere al vătavilor „de moșii, pentru care are atâta simpatie, „își alege desigur cel mai nimerit proce- „deu posibil, căci un vătaf e desigur, din „ocupațiile omenești regulate, aceia care „se apropie mai mult de banditism (A se „vedea *Sima Baltag* și mai ales *Niță „Mândrea*)". La cuvântul *Baltag*, d. Ibrăileanu adaugă în notă: In *Luceafărul* dela „1 Noembrie s'a publicat o recenzie a „nuvelelor d-lui Sandu, iscălită de d. dr. „S. P. D-sa arată că în schițele d-lui „Sandu, „*sângele curge din belșug*" deși „*crimele și vărsările de sânge sunt la „noi cazuri excepționale*". *Explicația aces- „tei predilecții pentru asasinat*, recen-

„zentul o găsește în faptul că d. Sandu „*în nici o altă situație nu-și poate arăta „mai bine puterea talentului*“... Nu-i așa, „cetitorule, că te-ai aștepta ca recenzen- „tul să găsească că această *neputință de „a zugrăvi viața* este lipsă de talent? „Și nu te-ai mai aștepta să vezi pe re- „cenzent protestând împotriva *idealizării „asasinatului?* Ei bine, află că recenzen- „tului predilecția aceasta i-se pare lucrul „cel mai natural, ba încă admiră, împre- „ună cu d. Șandu, moralitatea lui Sima „Baltag, care ucide cu premeditare pe „Martoc, care-i ucisese un cal, pentru că „Baltag, când ucide, n'are, zice recenzen- „tul, nimic din tradiționala ținută a unui „hoț de drumuri: nici ochii nu-i ies din „orbite, nici părul nu-i stă vâlvoi, *ci el „comite moartea de om în deplină con- „știință că face o faptă dreaptă*“... Așa „e țăranul, zice recenzentul, aruncând „câteva săgeți la adresa orășenilor, in- „capabili de asemenea vitejii... Și starea „sufletească a lui Sima Baltag, când uci- „gașul acesta premeditează, în deplină „conștiință că face o faptă bună, i-se

„pare recenzentului o «duioşie aleasă».

Rândurile acestea ale d-lui Ibrăileanu îmi sugerează felurite reflecţii.

Intâi: cum se face că'n literatura românească apare atunci pentru prima oară *grava insensibilitate morală* pe care o impută d. Ibrăileanu d-lui Sandu şi celorlalţi *sămănătorişti*?...

N'o întâlnisem nicăeri: nici la Alecsandri, nici la Eminescu, nici la Caragiale, nici la Duiliu Zamfirescu, nici la Delavrancea, nici la Vlăhuţă, etc.; nici la Coşbuc şi la nici un scriitor ardelean...?

Această gravă insensibilitate morală faţă de răpunerea criminală a vieţii omeneşti era ceva atât de nou în literatura românească, încât am avut impresiunea unei căderi în prăpastie; mi se părea că atunci, — la vrâsta de treizeci de ani,— făceam cunoştinţă cu ţara în care m'am născut... Impulsiv din fire şi neputând descărca în afară revolta şi'ndignarea care-mi urca sângele la creer, am suferit timp de multe luni, în cursul anului 1905, de o dureroasă presiune la artera aortă!..

«Literatura ţărănească» dela *Sămănă-*

torul», scrie d. Ibrăileanu în *Curèntul nou*, «e literatură din *viața dela țară*, cu material din lipitorile satului și nu din *viața țărănească*».

E clar ca lumina zilei că la noi civilizația, cultura, legile și libertățile, domneau numai la oraș. Satele erau cufundate în întunericul neoiobăgiei. Acolo stăpânea *dreptul medieval al celui mai tare. Ce putea deci fi mai natural decât ca mica burghezime rurală, la care putreda oligarhie căuta sprijin în contra burgheziei libere și sănătoase de la orașe, să aducă în literatură sufletul ei medieval?*

Al doilea: cum să explicăm nesimțirea morală pe care d. Ibrăileanu o impută d-lui S. P. dela *Luceafărul?*... Acesta (dr. Sextil Pușcariu — cred că nu mă 'nșel) descinde dintr'o familie burgheză, ba chiar puțin nobilă, trăită într'un mediu evident mai cultivat decât al nostru...

Se explică, pe deoparte prin interesul personal care mână pe om să adere la curentele puternice și pe de altă parte, prin sugestia pe cari atari curente puternice o exercită asupra individului.

Al treilea: deosebirea pe care o stabileşte d. Ibrăileanu, din punctul de vedere moral, între d. Sadoveanu şi d. Sandu, între d. Sadoveanu şi ceilalţi *sămănătorişti*, este *pe deantregul născocită*. (Vezi *Romanul istoric* «Şoimii», de Mihail Sadoveanu).

„Am scris acest articol", declară d. Ibrăileanu, „mai mult cu gândul de a contri-„buí, pe cât putem, la înlăturarea confu-„ziunii dintre un *adevărat* scriitor al pă-„mântului românesc şi un publicist, d. „Sandu, care poate are oarecare preci-„ziune de stil şi multă siguranţă în limbă, „dar care nu e poet. Nici nu mai vorbim „de ceilalţi «literaţi» ai d-lui Iorga".

Mobilul care-l împinge pe d. Ibrăileanu să atribue *talent* şi *moralitate* d lui Sadoveanu şi să le nege d-lui Sandu, apare clar din următoarele rânduri:

„D. Sandu ne zugrăveşte ţărani ca Doca „din *Niţă Mândrea*, nuvelă cu significaţia „următoare: *sărmanii arendaşi au mult de „furcă cu bestiile de ţărani*, cari adesea „îi şi ucid, nuvelă care nu poate crea „decât antipatie pentru ţărani şi simpatie

„pentru... arendași și vătavi. D. Sado-„veanu se deosebește și în această pri-„vință, ca și în privința *atitudinii morale*, „de care am vorbit aiurea, de d. Sandu...“

„Am arătat, vorbind de singurul talent „(afară de d. Iosif) dela *Sămănătorul*, că „*în genere*, când d. Sadoveanu scrie despre „viața dela țară, zugrăvește mai ales li-„pitorile satului, și câteodată țărani. D-sa „însă, discreditând lipitorile satului, *indi-„rect* crează o atmosferă de simpatie pen-„tru țărănime, arătând suferința țărănimii „care e pusă sub autoritatea lipitorilor sa-tului. Și când apar țăranii, d. Sadoveanu ni-i pune în genere sub o lumină simpa-tică“ [1]).

Cu alte cuvinte, d. Sandu-Aldea, fiind

[1]) In campania d-sale în contra latifundiilor, d. Stere a pus tot accentul pe necesitatea creării unei proprie-tăți *mijlocii*. D-sa era perfect conștient că pledează pentru interesele micii burghezimi rurale, pe care se sprijinea toată mișcarea poporanistă. Criticând *lipitorile satelor* d. Ibrăileanu se făcea vinovat de o gravă gafă politică, pentru care l-a dojenit probabil d. Stere.

poporanist conservator [1]), *nu poate avea nici talent, nici moralitate.*

Cum rămâne însă cu declarația d-lui Ibrăileanu, îndreptată în contra mea:

„*Sântem în potriva sectarismului, în-*
„*gustimii, netoleranții și a lipsei de com-*
„*prehenziune, ori din cotro ar veni ele*
„*și orice idei și tendințe ar avea la bază...*
„Sântem împotriva d-lui Sanielevici, care „vrea să ridice în cod preferințele sale

---

[1]) După cât îmi aduc aminte, d. Sandu a mai scris și un roman, *Două neamuri*, în care idealizează pe boerii neaoși români și aruncă toate păcatele asupra arendașilor greci. Iar pe de altă parte, d. Sadoveanu ținea, — prin alianță, — de „generoși", s'a 'nprietenise cu ei și avea să facă de acuma înainte, cu tipica lui lipsă de personalitate, *poporanism „generos"*.

Intr'un al doilea articol, intitulat *Poporanismul* și publicat tot în *Curentul Nou*, d. Ibrăileanu dovedește că *adevăratul poporanism* a fost formulat de d. Stere pentru întâia oară în *Evenimentul literar* la 1894; și că poporanismul d-lui Iorga este un *fals poporanism*, care vede în țăran numai elementul pitoresc — „concepție care exclude *sentimentul de datorie* față de țăran": „D. Iorga ține la țăran așa cum este astăzi: «pitoresc și fantomă a celui de acum 200 de ani." „D. „Iorga e reacționar.." „La tendințele de europenizare, „d. Iorga îți răspunde că nu ești patriot, pentrucă... „există țăranul, care ar fi o complicație de „*românism*" „(cetește *conservatism*) și de „*trecut*" (cetește *conservatism*)".

„pentru o anumită literatură, oricare ar „fi ea".

Vechea poveste. Când e vorba de tendințele altuia, de paiul din ochiul aproapelui, atuncia sânt în contra artei tendențioase; când e vorba însă de tendințele *mele*, de bârna din ochiul *meu*, sunt *pentru*.

„Credem că scriitorul are drept să-și „iea subiecte din orice pătură socială, din „orice manifestări ale vieții, și că dacă „atitudinea sa va fi *omenească*, opera lui „va fi moralizătoare și un ferment de „progres".

Sunt de patruzeci și cinci de ani; am ajuns adică la o vrâstă, când judecata rece stăpânește pornirile. Om onest. In scrisul meu n'am trișat și arivist nu m'am prea arătat. Ei bine, afirm cu mâna pe conștiință — și sunt gata să mă supun unei comisii de arbitri literari — că în afară de *epopea feudală* din timpul lui Carol cel Mare, adică de literatura acelor tâlhari cari luptau cu furie în contra tendințelor de înfrânare ale marelui împărat legiuitor, nu cunosc în toată literatura

universală o operă de artă care să idealizeze cu atâta cinism pe omul ajuns fiară turbată: *siluitori de femei, jefuitori, incendiatori și ucigași,* numai pentru plăcerea de a jefui, incendia și ucide. (D. Sadoveanu ne-o spune *precis și explicit* despre eroii pe care-i slăvește ca *supra-oameni.*)

N'a existat, de când se scrie literatură, o atitudine mai „adânc neomenească" decât aceia a d-lui Sadoveanu în *Șoimii.* Sfidez pe d. Ibrăileanu să articuleze un cuvânt în această chestiune! Și d. Sadoveanu, care în atmosfera grupului eșan (foști socialiști!... Oricât ai vrea să te botezi în reacționarism, omenia rămâne...) s'a purificat mult (fără să câștige însă ca talent), va înțelege că romanul „*Șoimii*" trebuește *distrus, odată pentru totdeauna.* Declar pe cuvântul meu de onoare, că dacă mi-ar fi în putere, aș da ordin organelor publice să ardă această operă, care necinstește pe autor și necinstește literatura românească.

Și acuma mă'ntreb: cum a putut amicul meu Ibrăileanu, om blajin și destul de

cultivat, să manifeste exact aceiași gravă insensibilitate morală, pe care o impută și dânsul d-rului S. P. dela *Luceafărul?*...

Evident, aceleași cauze produc aceleași efecte. Oligarhia avea puternice interese de clasă ca să dea binecuvântarea ei produselor sufletești ale lipitorilor satului; cu ajutorul acestor lipitori, d. Ionel Brătianu intenționa să ajungă șeful partidului liberal; iar d. Stere, șeful cu puteri de patriarh, al micului grup eșan, nu avea propriu zis partizani politici, ci stătea direct în slujba d-lui Brătianu, în calitate de publicist și teoretician. Și d. Ionel Brătianu a condescins să trimeată el însuși la Iași înaltele 'sale ordine cu privire la *Curentul nou*...

Dar și fără asta!... Sugestia mediului ambiant este atâta de puternică, încât eu însu-mi, văzându-mă silit să încetez revista din lipsă de mijloace materiale [1]);

1) Am fost chemat la Iași, unde amicii m'au rugat în modul cel mai stăruitor să le predau lor *Curentul nou*, ca să continue a-l scoate în capitala Moldovei. Am refuzat Dacă primeam, *Viața Românească* s'ar fi numit *Curentul nou*.

văzându-mă atacat de aproape toată intelectualitatea țării, care s'a grupat apoi în jurul *Vieții românești*, am început a colabora, — cu doi ani mai târziu, în anul 1908 — la această revistă; ba mai mult decât atât: chemat ca secretar de redacție în anul 1909, am apărat eu însu-mi curentul poporanist în contra învinuirilor rostite la Academie de d. Duiliu Zamfirescu, scriind:

„Pentru istoricul literar nu poate fi „vorba numai — între două curente — „care este *acum* mai bine reprezentat, ci „e vorba și de aceia că o clasă are ca„litățile și cusururile bătrâneții, pe când „alta se ridică plină de puterea și entu„siasmul tinereții.

La aceste rânduri adaug însă în volumul meu *Cercetări critice și filosofice* următoarea notă:

„Acum, la 1915, curentul epic-romantic „este pe cale să dispară. El n'a evoluat

---

Liberalii din Galați au pus direct bețe în roate *Curentului nou*. Nici nu era greu să-l înăbușe, fiind dat că banii dela depozitari nu i-am primit niciodată și că revista trăia din leafa mea de profesor...

„de loc, adică n'a întrecut niciodată în-„nălţimea pe care a avut-o la apariţiunea „lui. Faţă de curentul liric-romantic, care „a durat 30 — 40 de ani, curentul epic-„romantic, care nu datează decât de vre-o „zece ani, apare ca un episod“,

In *Viaţa românească* grelele cusururi ale d-lui Sadoveanu se atenuaseră. Văzând şi acordul unanim al intelectualilor (toţi în slujba oligarhiei!) mi-am zis: «cine ştie!... Dreptatea în faţa istoriei nu se prea împacă cu morala obicinuită. Ce-au fost conducătorii revoluţiunii franceze de cât nişte bandiţi? Şi totuşi dreptatea istorică era cu dânşii... Sadoveanu are limbă frumoasă, stil armonic şi ritmat, descrieri plastice, putere mare de viaţă, dar nu are *nici o operă*. Şi totuşi, cine ştie!... Vor veni poate după dânsul alţi poporanişti— după cum au venit genialii Goethe şi Schiller în urma pedantului şi indigestului Klopstock —, cari vor avea şi cap, nu numai trup viguros, nervi bine hrăniţi, sânge bogat. Aceia vor avea calităţile marilor noştri scriitori şi în plus acelea ale d-lui Sadoveanu.

Evident, m'am înșelat.

Tendințe se pot împrumuta, cât de nobile, mai ales când îți lipsește cu totul personalitatea. Talent însă nu.

13 Febr. 1920.

Falimentul poporanismului

In *Viața Românească* poporanismul își păstrează în întregime rostul cu care fusese întemeiat pe la 1900: lupta în contra orașelor (cari arătaseră simpatii d-lui Take Ionescu, dușmanul zidului protecționist) cu intențiunea de a cufunda cândva masa urbană în cea rurală, — cum a recunoscut în scrierile sale și Dobrogeanu-Gherea (slab critic, dar bun cunoscător al problemelor *actuale*, — politice, economice și sociale, — ale societății românești). Lupta în contra orașelor era dusă — cum se duc adesea luptele de clasă — în numele *naționalismului*.

In cazul de față tema aceasta, a purității de rasă, lua o înfățișare atât de barocă și de absurdă încât ar fi răsplătit cu prisosință pana unui satiric genial.

Pe la începutul veacului al nouăsprezecelea boerimea românească (o fi fost și aceia curată?) decade și se încuscrește („*s'o încârlinguit*" — zice, parcă, Sion, în *Arhondologia* lui), cu o pătură de greci, veniți din Fanar, cari ajung astfel clasa aristocratică a țării. Orașele erau și ele de mult grecizate. Pe la 1860, o nouă clasă de greci și în genere de venetici, (*Rosetti*, grec de prima generație, *Brătianu*, bulgar sau grec, *Cuza*, grec, *Ghica*, albanez, *Alecsandri*, evreu, Costinescu, armean, Pherekyde, Carada, greci, etc., etc.), înlocuesc, în cea mai mare parte, clasa stăpânitoare grecească și formează burghezia liberală pe care o cunoaștem și care la 1900 ținea de patruzeci de ani ventuzele ei puternic aplicate asupra bugetului.

La un moment dat orașele, adică mica burghezie orășenească, amenință să dea drumul capitalului străin, capitalului adevărat burghez și să puie capăt vieții pa-

razitare. Atunci veneticii naționaliști, — *a doua* clasă de venetici (pe cari Eminescu, în numele naționalismului *primei* clase de venetici, îi înfiera ca „bulgăroi cu ceafa groasă, grecotei cu nas subțire") — se aliază cu o *a treia* clasă de venetici, mici burghezi, ca să păstreze țării *puritatea de rasă*, împiedicând intrarea capitalului străin și încetățenirea burgheziei libere din țară.

In această a treia clasă de venetici naționaliști intra (să ne înțelegem: vreau să demonstrez absurditatea și ridicolul *ideologiei naționaliste* — care ascundea interese *atât de impure!...* Nu 'nțeleg însă să ating pe *oameni:* unii îmi sânt buni prieteni; și toți, în genere, sânt departe de a fi în țara noastră dintre cei mai răi și dintre cei mai puțin înzestrați!..): *Cantacuzino* (numele vorbește; complect franțuzit și occidentalizat; iubește tot atât de mult Franța cât și România — sentiment care-l onorează); *C. Stere*, [1]) amestec de

[1]) Tatăl d-lui Stere, — îmi spune d. Alexis Nour, — era fiul unui vechil grec, trimis din Grecia la o moșie a muntelui Athos din Basarabia.

grec și de evreu (mi-a spus-o el însuși), complect rusificat, vorbește greu românește; temperamentul și sufletul lui n'au nimic comun cu temperamentul și sufletul românesc, — pe cât le putem preciza; în *Cântarea pătimirii noastre* vorbește cu dispreț de limba rusă, ca de o limbă brutală; de limba marelui imperiu pe care adesea a regretat că l-a părăsit și în a cărei mișcare revoluționară crede că ar fi putut juca un rol însemnat. C. Stere se indignează în *Viața Românească* (anul I p. 136) că evreii («străini»!) iau moșiile în arendă, *„până și* în județul Neamț, *cel mai pitoresc județ al țării“* (evreii strică estetica locului, aducându-l în halul Pașcanilor, orășel,— zice d. Sadoveanu, — „plin de colb și de evrei“). In minte îmi răsare un amănunt interesant, pe care-l divulg, fiindcă după concepția *mea* nu are în sine nimic jignitor; dacă după concepția altora e jignitor, vina o poartă *concepția.* Când s'a logodit poporanistul Spiridon Popescu cu sora d-nei Stere, o persoană de altfel distinsă, d-neaei nu știa boabă românește, încât se 'nțelegeau prin

gesturi. Așa mi-au povestit prieteni comuni, poporaniști. *Evreii însă, născuți în țară, erau „străini“ !...* — *Ibrăileanu*, vechiul meu amic, are fizionomia, temperamentul și sufletul, interesante, dar tipic armenești. In intimitate e mândru de originea lui, — cu drept cuvânt, fiind dată vechimea nației și a culturii armenești, — dar în public se pare că se cam rușinează de numele lui cinstit armenesc, de Garabet. Are capul mare, ochii mari și languroși, în forma migdalei, umerii obrajilor puternic eșiți în afară, *nasul tipic-hetit*, brațele ceva mai lungi ca de obicei, în proporție cu picioarele — toate, dar *toate*, caractere tipic *hetite*, vestasiatice. De asemenea temperamentul, amestec cu totul caracteristic, de impresionabilitate vibrantă și de impulsivitate violentă, și sufletul, ciudată împerechere de porniri mistice și de scepticism glacial. Nu vreau de loc să-l jignesc, afirmând că după *propria-i filosofie* (care-i falșă!) are toate însușirile ca să reprezinte nu numai întreaga armenime de pe glob, dar chiar toată Asia anterioară. (Și de mine însu-mi cred că am

caractere hetite, fizice şi psihice; altminterlea însă bun român, şi, după părerea scrisă a d-lor Ibrăileanu şi Sadoveanu, „cel mai elegant mânuitor al prozei române ştiinţifice"). Insuşi *d. Iorga* este, după propria-i mărturisire, *Arghiropol,*— şi încă ceva străin... Temperamentul d-sale apare *frapant* oriental, ca şi ochii, nasul cărnos, cu nări aparente, figura prea expresivă, felul de gândire, etc. Spune d-ta cetitorule, ba să spuie singur d. Iorga, dacă are d-sa ceva din acel echilibru, din acea egalitate de spirit, din acea porniţe de a chibzui mult şi de a ţine mijlocia în toate, care caracterizează pe „adevăratul" român. — *D. Cuza* este un hetit clasic, seamănă leit cu Sargon regele Asiriei; să fie evreu ori armean? Arată ca un armean şi gândeşte şi se comportă ca un evreu de ghetto. — *D. Sadoveanu* însuşi, *floarea şi fructul curentului poporanist,* are după tată sânge sârbesc, (îmi spunea odinioară D-na Izabela Sadoveanu); iar mama d-sale (îmi afirmă D-na Constanţa Marino-Moscu, care a locuit *alături* de familia Sadoveanu la Paşcani şi-l cu-

noaşte pe d. Mihai Sadoveanu de copil), era *unguroaică*, ţărancă din satul curat unguresc Sabănari, [1]). Am spus şi repetat în criticele mele că temperamentul şi sufletul domnului Sadoveanu arată spre nord şi nu au *nimic* comun cu temperamentul şi sufletul românesc, aşa cum ne apar în poezia populară. Nici fizionomia d-lui Sadoveanu nu-i românească: stai la îndoială între ungur şi muscal. *Temperamentul* d-lui Sadoveanu, cu caracter epic, are *însemnată* valoare artistică; ce-i lipseşte e *cerebralitatea.*— Despre *Vlăhuţă* am arătat adesea că are fizionomia şi sufletul tipic grecesti. De altfel şi numele vorbeşte; poetul era nepotul unui ispravnic de Piatra. — Vechiul meu prieten *Jean Bart* (Eugeniu Botez) are în vine sânge grecesc, şi probabil —

---

1) Georges Sand, pe care d. Sadoveanu — minus talentul — o reprezintă în literatura românească (vezi *Romantism epic* şi *Romantism liric* în *Cer. cr. şi fil.*) era fica unui nobil şi a unei spălătorese — încrucişare care-i simbolică pentru alianţa nobleţei reacţionare, cu ţărănimea. (Vezi „*Din Ist. contemp. a Franţei*") şi care explică şi caracterele psihologice ale scriitoarei. Totul în Istorie, până la-amănunte, stă sub imperiul unor legi şi de aceia totul se repetă.

ca toți Botezii — și evreesc. Bunicul după tată era un grec din Grecia, numit *Panaiot*. S'a întors în Grecia. Tatăl prietenului meu a luat numele mamei sale, care era *Botez*. După mamă, Jean Bart se coboară, prin căminarul Nastasache, din Purice Movilă. Scriitorul poporanist *Octav Botez* este frate cu Jean Bart. Frații *I. și C. Botez* de la *Viața Românească* sânt fii de evreu botezat. Se mai adaugă acum *Corneliu Botez, N. Botez, Demostene Botez* — toți botezații s'au strâns în partidul *purității culturii naționale* [1]) — *Dem. Anghel*, poetul, era fiu de grec; *Pompiliu Eliade*, de asemenea; Triandafil, Sevastos, — vorbește numele; Tzigara-Samurcaș se mândrește cu originea-i greacă; *Xenopol* era evreu; *I. Teodorescu* e tătar; *Stavri*, grec; *Izabela Sadoveanu* e Morțun, adică sânge armenesc; *Jenică Atanasiu*, grec din Galați; *Rosetti, Ranetti*, după nume, greci; *Philippide*, grec din Galați; *Alexis Nour*,

---

[1]) Așa-i aparența; de fapt revista era bine redactată și mai toți care știau să scrie, colaborau la ea.

finlandez (mi-a spus-o); *Morțun*, armean; *Constanța Moscu*, sânge tătăresc, rusesc, un amestec complex (mi-a spus-o); *Manicatide*, după nume, grec; *Hogaș* (ungur?); *Eftimiu*, grec; *Kernbach*, evreu; *Caragiale*, grec; *Bărbulescu* (sârb?); *Brătescu-Voinești*, pe care d. Ibrăileanu îl citează ca tip de „boernaș trăit cu poporul, departe de influențele nefaste străine", mi-a spus el însuși că seamănă leit (nasul!) cu o bunică, greacă.

Și așa mai departe, și așa mai departe...

M'am uitat în fugă pe lista colaboratorilor *Vieții Românești*. Nu-i zis că *ceilalți*, pe cari nu-i cunosc de aproape, indiferent dacă au sau nu nume străine, sânt romîni. *Din contra*, este extrem de probabil că covârșitoarea majoritate, dacă nu chiar toți conducătorii acestei țări, în toate domeniile, dar în deosebi în literatură și artă, sânt yenetici, de recentă origine străină, (mai ales din neamuri de cultură veche!): *Gherea*, evreu; *Eminescu*, rutean, suedez, turc (versiuni); *Alecsandri*, evreu; *Duiliu Zamfirescu*, grec (Lascaris); *Verona*, italian; *Vermont*, evreu; Späthe, Stork,

nemți; Loghi, Ressu, Steriade, Luchian, etc., etc., etc. greci, greci și iară greci. Credința mea este că nici în mica burghezime rurală nu vei găsi români curați, ci *tot* greci, ori bulgari, ori albanezi, ori alți venetici. *Cel puțin* în parte. De altfel puritatea de rasă nu există: de când lumea, neamurile s'au tot amestecat și cât va sta lumea, se vor amesteca mereu,—ba chiar din ce în ce mai mult.

In *Viața Românească*, d. Stere se declară hotărât în contra intrării capitalului străin, pe care-l batjocorește cu numele de *„capitalul vagabond"*; se declară în contra încetățenirii evreilor; se declară în contra industrializării țării.

Noi nu avem nevoie să trecem prin faza capitalistă burgheză, zice d-sa, în *„Socialdemocratism sau poporanism?". Vom ajunge deadreptul la comunismul agrar.* Industria să fie redusă la strictul necesar și monopolizată de stat; România să devie deocamdată o democrație rurală (cum ar fi Bulgaria, de pildă, unde țăranul e foarte sănătos; așa de sănătos încât nu știe ce-i patul, doarme pe jos și nu ca-

pată reumatism; unde țăranul se hrănește bine; așa de bine, că n'are oră de masă, mănâncă toată ziua din buzunar; unde țăranul e bine îmbrăcat, așa de bine îmbrăcat că nu se desbracă cu săptămânile, spre marea bucurie a insectelor parazitare.)

Insfârșit, tot programul d-lui Vintilă Brătianu, careși inaugurează revista, la 1 Aprilie 1906, cu un studiu asupra *Economiei noastre naționale.*

Cu laturea curat literară a ideologiei naționaliste era însărcinat d. Ibrăileanu, care se lupta groaznic să împace *cât de cât* noua dogmă obscurantistă, cu gândirea și cultura lui socialistă. Lupta aceasta i-a procurat grele sbuciume sufletești și mari chinuri de conștiință, încât cu drept cuvânt se poate spune: multe i-se vor erta, că mult a suferit!...

„*Un popor nu-și poate justifica dreptul „la existența distinctă în sânul popoare- „lor civilizate, decât dacă poate contri- „bui cu ceva la cultura universală* **dân- „du-i nota specifică a geniului său** (su- „bliniat de autor); *până când un popor „nu dă nota specifică a sufletului său,*

„*nu justifică existența sa ca popor dis-*
„*tinct;* [1]), căci chiar dacă privighetoarea
„ar izbuti să cânte ca o mierlă, ce câștigă
„omenirea? Dacă ar fi multe mierle și
„n'ar mai fi privighetori, ce-am câști-
„gat?"... [2]).

După această concepție, popoarele lumii formează un concert; și prima preocupare a fiecărei națiii trebue să fie ca să cânte din alt instrument decât celelalte națiii. („Cultura, viața politică și ridicarea economică a *țărănimii* sânt *mijlocul* pentru a ajunge la o cultură adevărat națională").

Ori, peste o sută de milioane de americani din Statele-Unite se desfată cu acelaș instrument muzical ca și fii bătrânului Albion, de care grave interese economice (nici de cum muzicale!..) i-a făcut să se rupă odinioară, după grele lupte și suferinți. D. Ibrăileanu pretinde că unchiul Sam trebue să se unească din nou cu John Bull... (De altfel oligarhia noastră

[1]) „Viața Românească", anul 1 p. 5, 6.
[2]) „Viața Românească", anul 1 p. 136.

avea un mod atât de disprețuitor de a vorbi de Statele-Unite, că se scutura globul de râs).

In Elveția, trei nații deosebite trăesc într'o fericită pace lipsită de istorie, bogate, civilizate și cultivate, deși, în ceasurile de desfătare, una cântă din clarinetul italienesc, alta din contrabasul nemțesc și a treia din violoncelul franțuzesc... Muzica îmblânzește și 'nnalță sufletele, dar alegerea instrumentului atârnă de gustul omului! Cine ce treabă are?!...

Și iată că și aici d. Ibrăileanu cere ca, în contra celor mai adânci aspirații ale elvețienilor, cari țin la neatârnarea Elveției ca la însă-și viața lor, clarinetul să meargă la clarineți, contrabasul la contrabași și violoncelul la violonceli...

Și'n Suedia, și'n Norvegia, și'n Danemarca, și'n Portugalia, și'n Spania, și'n Serbia, și'n Bulgaria, și'n Belgia, și'n multe țări ale globului terestru, mare fierbere-ar provoca teoria amicului meu Ibrăileanu. Noroc că n'a ajuns până acolo...

Și cu privire la țara românească, ce urmărea d. Ibrăileanu cu teoria d-sale?

Poporul român, deși mic la număr și'n cea mai mare parte analfabet, produsese o literatură care-l ridica mult deasupra micilor popoare înconjurătoare. — Produsese pe seninul și luminosul Alecsandri, pe genialul contemplativ Eminescu, pe clasicul Coșbuc, pe ascuțitul și pătrunzătorul Caragiale, pe armoniosul și sentimentalul Duiliu Zamfirescu, pe adânc simțitorul Vlăhuță și încă pe atâția alții.

Și totuși d. Ibrăileanu era nemulțumit.

Nici unul din scriitorii aceștia nu era român curat; (chiar Coșbuc, după nume și fizionomie pare ceh).

Și ce era *mai* grav: toți acești mari scriitori cântau și din *alte* instrumente muzicale decât din diblă, cobză și cimpoiu, — fără să-și dea seamă, nenorociții de ei, că răpesc poporului român, care-i hrănea cu sudoarea frunții sale, justificarea existenții ca popor neatârnat!...

Privighetorile românești se sileau să cânte ca mierlele... Situația era gravă!...

„Literatura românească nu poate fi „decât românească“.. Și spiritul românesc, considerarea lumii și reacția față

„cu lumea, fiind mai **nepervertit** (pentru vorba asta de huligan, care se 'ntoarce «contra ta însu-ți, poți să te rușinezi, Ibrăilene![1])... Deși înțeleg că sugestia mediului ți-a întunecat mintea...), *mai curat,*
„la poporul românesc dela țară, numai
„acei scriitori vor reprezenta spiritul ro-
„mânesc, cari, sau fac parte din țărănime
„și n'au rupt legăturile morale cu ea, ca
„luând pe cei mai tineri, de pildă Octa-
„vian Goga și Ciocârlan, sau **care**, *dacă*
„fac parte din țărănime, și-au plecat
„urechea la popor, s'au botezat în izvorul
„curat și românesc al sufletului popular,
„ca de pildă Sadoveanu, sau fac parte
„dintr'o clasă superioară, dar **care** *din*

[1]) Amicul Ibrăileanu a relevat cu ironie în *Viața Românească* vulgara apostrofă „Ibrăilene", nepotrivită într'o discuție publică. Poporanistul e în genere excesiv de delicat; zice: «pardon m'am culcat», despre nevastă-sa, «dumneaei», etc. Când citesc criticele d-lui Ibrăileanu râd fără voe de sensibilitățile și delicatețele feminine pe cari le afișează — când în realitate are grosolănia naivă a unui țăran chiabur: cu vocea de contrabas se silește să cânte ca o piculină. Intenția mea era să fac o ușoară aluzie la cabotinul, glacial de sceptic, pe care amicul Ibrăileanu îl ascunde sub alurele lui sacerdotale... Și totuși.... rămâne unul dintre cei mai buni în această țară, în zilele noastre.

„*cauze istorice, trăind cu poporul,* departe „de influenţele nefaste străine, care au „trecut peste aceste ţări, *şi-au păstrat „sufletul românesc, ca de pildă clasa „boernaşilor, din* care *face parte Bră-„tescu-Voineşti,* în ale cărui scrieri „se vede ce înseamnă spiritul românesc, „în stare brută la popor, când din cauza „unui trai bun şi a oarecărei culturi—ca „în clasa boernaşilor — ajunge *să se ra-„fineze*" (anul I, 136).

Filosofia asta — ca toate filosofiile obscurantiste — are într'însa ceva întunecos, — *în doi peri*...

Mă rog, din două una: ori literatura de până atunci, — Alecsandri, Eminescu, Caragiale, Coşbuc, Duiliu Zamfirescu, Vlăhuţă şi ceilalţi, — a fost adevărat românească, — şi atunci cu toţii au făcut poporanism fără să ştie, — şi atunci ce nevoie mai este de tapajul şi reţeta d-tale ?!..

Deschid o paranteză: Eminescu, Alecsandri, Vlăhuţă erau, se vede, «boernaşi trăiţi cu poporul, departe de influenţele nefaste străine ?...»

Cum aşa, când ei înşi-şi erau de origină străină? Brătescu-Voineşti, pe care d. Ibrăileanu îl dă ca tip pentru aceşti boernaşi, mi-a spus el însuşi că seamănă leit cu o bunică a lui, grecoaică („departe de influenţele nefaste străine"!..). In copilărie a avut guvernantă nemţoaică şi — nefastă influenţă străină! — spunea *tătăl nostru* pe nemţeşte!... Dar, — lăsând gluma la oparte, — Eminescu s'a îmbibat de copil, într'un mediu nemţesc, de literatură germană; aceasta a contribuit *cu siguranţă* la desvoltarea geniului său.

Coşbuc era ţăran, — să zicem. Dar Caragiale, Duiliu Zamfirescu, Delavrancea? Nu le rămâne altceva decât să se fi «botezat în isvorul curat şi românesc al sufletului popular...» Apoi dacă aşa de uşor «se botează» un grec ca I. L. Caragiale, atunci ce mai atâta gâlceavă? *Dar e consecvent cu teoria* «notei specifice» *să crezi că produsul fizic şi psihic a zeci şi sute de veacuri „se botează" atât de uşor?*. Şi atunci, dacă nu se botează uşor, cum îţi permiţi tu, Ibrăilene, să turburi, — în calitatea, periculos-in-

fluentă, de critic literar și șef de școală, — cu temperamentul și sufletul tău exaltat oriental *(nici mierlă, nici privighetoare)*, nota specifică a poporului, care „el singur este o clasă *pozitivă* și a păstrat mai curat *sufletul românesc*“?.. Dacă ții cu orice preț ca în țara românească *„toate clasele să fie ale aceluiași popor“*, (anul I. pag. 5-6) atunci d-ta și cu mine trebue să ne dăm la o parte, fiindcă, evident, o mierlă nu poate fi dresată să cânte ca o privighetoare!...

Atuncia *Heine*, Chamisso, De la Motte-Fouqué, Hoffmann, *Börne, Auerbach*, Beethowen, *Mendelsohn, Meyerbeer, Marx, Lassalle*, etc., etc., etc., trebuesc excluși din cultura germană, — *cum au și cerut în Germania partizanii „notei specifice!..“* (pentru cei subliniați, cari sunt evrei). Nici unul din ei nu-i german și nu are „nota specifică“ germană!... Germanul din popor, Germanul *„adevărat“*, nu-i de spirit, ca Heine, măcar de l-ai tăia în bucăți, — măcar de l-ai dresa ca pe o mierlă, zece generații...; nici fantast ca Hoffmann; și dacă te pronunți pentru „nota specifică“,

atunci fii huligan *pe față* ca d. A. C. Cuza, admite „naționalitatea în artă" și „dozarea sângelui". Huliganismul parfumat cu europenism însă, e întunecos, e neclar și miroase cu atât mai prost...

De fapt, în Apus, teoria „notei specifice" nu-i propagată de cât de *bufnițele întunericului*. In fiecare națiе sunt atâtea temperamente deosebite, tocmai din pricina amestecului de rasă timp de secole, încât față de aceste deosebiri, toate celelalte se șterg... Și e și un bine să existe în același stat felurite elemente și temperamente. Germanul nu-i înclinat la lirism, și de aceia, când cere momentul istoric lirism, vine evreul Heine și-l ridică la cea mai înaltă expresie... Francezul nu-i înclinat la epopee; și de aceia, când momentul istoric cere epopee, vine germanul Hugo și germana Georges Sand să creeze epopee. De la Chateaubriand la Victor Hugo, dela Heine la Goethe, dela Byron la Eliot, ce uriașă distanță de suflet și de temperament! — „Nota specifică a masei profunde populare?" *Dar ea variază dela*

provincie la provincie!... Dar poporul vorbește dialect și *nu pentru el cântă poetul!...* Când țăranul se cultivă, vine *el* să asculte în templul artei. Către masa cea mare populară, literatura germană, franceză și engleză, *nu s'au coborît*, ci așteaptă ca prin cultură părți din masă să se ridice treptat la înălțimea literaturii. Să condamni pe vre-un scriitor, nu pe motivul că n'are talent sau concepție sănătoasă, ci pe motivul că nu cântă în «nota specifică» a poporului, («poporul» are în Apus *o mulțime* de note specifice,— după provincie!...) la asta s'au gândit numai *corbii reacțiunii.* Dar atunci în Germania ar trebui să fie o literatură prusacă și una bavareză, în Franța, una bretonă și una provensală, în Anglia una celtă, una iberică și una saxonă, — toate în dialect... André Chénier nu-i grec? Nu-l idolatrizează însă poporul francez?...

Astfel de elucubrații fabrica creerul, destul inteligent, al lui Ibrăileanu când d. Stere îl băgase ideolog cu luna la d. Vintilă Brătianu. („Cu luna" este un mod de a vorbi; plata, dacă e să fie, se

face în onoruri, situații, etc). Caragiale nu-i bun scriitor, fiindcă reprezintă nota specifică grecească (a și spus-o d. Iorga); sânt mai buni Sadoveanu și Ciocârlan !...

Și aici închid paranteza și ajung la a doua ipoteză. Se vede că Alecsandri, Eminescu, Caragiale, Coșbuc, Duiliu Zamfirescu, Vlăhuță și ceilalți, *nu* sânt în „nota specifică", dacă simți nevoie să pornești cu atâta sgomot un curent poporanist.

„Ar fi vremea să dăm lumii răsunetul „sufletului nostru, atins de cultura apu- „seană". *„Putem nădăjdui că a sunat „ceasul?"* (Profesia de credință a *Vieții Românești*, anul I, No. 1, pag. 5—6). Îmi aduc acum aminte că d. Ioan Nădejde îmi și spunea pe atunci că *Sadoveanu este primul scriitor adevărat românesc în literatura românească.* Iar d. Stere mi-a afirmat că Sadoveanu *va reprezenta sufletul românesc în tot secolul al douăzecilea.*

„Starea de fapt, realitatea vieții actuale „românești, constitue ea un punct de plecare „pentru crearea unei culturi naționale?"

„Starea noastră nu e numai înnapoiată, „ceiace ar fi destul de rău; ea este a- „normală, ceiace e mult mai rău; clasele „de sus stau în aer, fără atingere cu po- „porul de jos, (Cuza întreg!...) care în țara „noastră el singur este o clasă *pozitivă* „și a păstrat mai curat *sufletul românesc.* „Între clasele de sus și popor este o pră- „pastie adâncă, care la noi desparte a- „proape două *națiii.*

„Și până când nu ne vom asimila cul- „tura europeană, în loc să ne asimileze „ea pe noi, nu vom fi decât o anexă, ca- „ricaturizată, a acelei culturi, în loc să-i „dăm și noi nota specifică a sufletului „nostru, nu vom justifica, înc'odată, exi- „stența noastră ca popor distinct. O cul- „tură „națională", de un caracter specific, „nu se va naște decât atunci când vom „fi *un* popor, când toate clasele sociale „vor fi ale *aceluiași* popor (teoria d-lui „Cuza: eliminarea evreilor, în veci neasi- „milabili, teorie expusă și de d. Stere). „Când la viața culturală a țării va lua „parte *adevăratul* popor românesc... etc.".

E clar. Literatura de până atunci, Emi-

minescu, Caragiale, Coşbuc, Slavici (influenţă germană covârşitoare!), Duiliu Zamfirescu, Vlăhuţă, etc., nu era decât „o anexă caricaturizată a literaturilor străine».

Ei bine, ne-a fericit Dumnezeu cu douăzeci de ani de poporanism, în care timp mica burghezime rurală, pătură „adevărat românească" a luat parte la viaţa literară a ţării.

Şi pe când timpul dela 1880 până la 1900, ne-a dat cele mai bune lucrări de Alecsandri, apoi pe Eminescu, Caragiale, Coşbuc, Duiliu Zamfirescu, Vlăhuţă, etc., într'un cuvânt, tot ce avem până acuma bun în literatura românească, epoca 1900 —1920, epoca poporanistă, ne-a dat, vorba d-lui Ibrăileanu, pe Sadoveanu şi pe Ciocârlan...

Alecsandri şi Ciocârlan! Eminescu şi Ciocârlan! Caragiale şi Ciocârlan! Duiliu Zamfirescu şi Ciocârlan! Coşbuc şi Ciocârlan! Vlăhuţă şi Ciocârlan!... Trăiască Ciocârlan!! Ne mai rămâne un lucru: să ştim cine e Ciocârlan.

O literatură Ciocârlan, un parlament ...ciocârlesc şi o producţie agricolă... cio-

cârlie, iată ce am câștigat din faptul că *în loc să mergem pe drumul drept, larg și luminos al unei clase sănătoase orășenești,* ne-a fost frică de lumină *și am abătut evoluția țării pe poteca poporanistă, plină de râpi și prăpăstii*[1])... Iar pierderile? Sânt incomensurabile. Am pierdut progresul care s'ar fi înfăptuit în 15—20 de ani; și am câștigat în schimb: represiunea dela 1907, conrupția extraordinară după 1907 (noi complici la stoarcerea statului!...), conrupția fantastică și risipa de miliarde din timpul neutralității, înfrângerea dela Turtucaia, ocupația germană, etc., etc. Istoria va judeca, și va judeca aspru.

22 Februarie 1920.

1) D. Stere scria că pe potecă o să ajungem mai repede la socialism.

Poporanism sau industrializare?

— Ce-a fost şi ce-ar fi putut să fie!... —

«In loc să mergem pe drumul drept, larg şi luminos al unei clase sănătoase orăşeneşti, ne-a fost frică de lumină şi am abătut evoluţia ţării pe poteca poporanistă, plină de râpi şi prăpăstii...»

Pe drumul acesta drept, al industrializării ţării cu ajutorul capitalurilor străine, toate problemele societăţii româneşti s'ar fi rezolvat prin jocul liber al legilor economice.

Numai terenurile petrolifere ale statului au fost evaluate de nemţi, în timpul ocu-

pației, la 62 de miliarde de mărci. În *Independența economică* din Iunie-Iulie 1919, d. Dr. Ing. V. Iscu, profesor la Academia Comercială, un specialist de frunte, ne spune că numai dela 5000 de hectare teren petrolifer, de calitatea celor dela Moreni, redevența de 25 % ce se cuvine statului din produsul sondelor, ar ajunge la 25 de miliarde de lei; valoarea acestor 5000 de hectare ar fi deci de 100 miliarde de lei. «Statul, însă, prin stăpânirea terenurilor particularilor, obținute prin expropriere, va poseda mai multe zeci de mii de hectare, dintre cari multe vor fi de calitatea celor dela Moreni».

Nu e nevoie să fii economist ca să înțelegi că dacă statul românesc și țara românească nu au pentru exploatări petrolifere nici oameni pricepuți, harnici și cinstiți, nici curajul de a risca banul în aceste exploatări în loc de a-l plasa sigur în «cointeresări» sau în agricultura de pradă, și last not least, nici capital îndestulător, e mai preferabil să renunțe la o cincime, să zicem, din bogățiile puse în valoare de capitalul străin), — cincime care

ar eși din țară sub formă de dividende, — când aceste bogății ar da țării întregi o neînchipuită prosperitate, de cât să aștepte ca peste o sută de ani, exploatarea să se facă, poate, în așa condițiuni încât nici cincimea aceia să nu iasă din țară. Știm noi ce va fi peste o sută de ani? Poate că petrolul își va fi pierdut valoarea, înlocuit fiind de alți generatori de energie; ori poate toată Europa va fi devenit o singură gospodărie; ori poate țara va fi găsit alte isvoare de bogăție. Și până atuncia noi și urmașii noștri apropiați să trăim în mizerie: 32 de *bani de cap de om pe zi*, cum a arătat Dobrogeanu-Gherea în *Neoiobăgia*?!... Care individ ar fi atât de nebun ca să renunțe azi la o afacere care-i aduce un milion, pe motivul că peste cinci ani aceiași afacere îi va aduce un milion și două sute de mii ?!...

Mai ales că, dacă pe lângă profitul direct, ținem seamă și de urmările indirecte pentru întreaga economie a țării, (occidentalizarea țării, nașterea altor industrii, cu capital indigen, revoluționarea agriculturii, etc.), cincimea aceia scade în așa

grad în cât nici nu mai poate fi luată în considerație [1]).

E clar pentru ori cine, că dacă la 1905 Petre Carp — cel mai cinstit și mai nobil caracter și una din puținile minți europenești între oamenii politici ai țării — ar fi reușit să învingă rezistența lui Nicolae Filipescu și să concesioneze americanilor terenurile petrolifere ale statului; prin această dărâmare a zidului protecționist, țara s'ar fi industrializat, în cel mai scurt timp, în așa grad că producția agricolă,

---

1) D. Dr. Ing. V. Iscu pledează, cu argumente luminoase și convingătoare, pentru capitalul străin (alăturea de cel românesc) și în contra etatizării și a cointeresării. *Redacția* (ca directori figurează pe coperta D-nii V. Madgearu și I. Răducanu) îi răspunde într'o notă: «Punctul de vedere al autorului este unilateral. Trebue să se accentueze că capitalul străin învestit în industria românească înseamnă o grevare regulată a balanței de plată, egală cu dividendele ce se exportează anual (adică din sumele ce intră în schimbul petrolului exportat, o mică parte iese din nou ca dividende). Afară de asta capitalul străin înseamnă o putere economică străină în economia națională, cu toate urmările ei (urmări bune!). In sfârșit capitalul străin nu este un piedestal pentru opera de educație economică a energiilor românești (până să avem, peste o sută de ani, piedestalul capitalului românesc, să ne mulțumim deocamdată cu piedestalul funcționarismului și al politicianismului.»

ca sumă de valori nouă anuale, ar fi căzut pe al doilea plan. Sute de mii de țărani, gustând din fructul oprit al vieții de oraș, ar fi părăsit de bună voie «paradisul» statului neoiobag, — „curăția vieții de sat", vorba d-lui Ibrăileanu — vânzând lotul lor, (desființarea imediată a inalienabilității lotului țărănesc s'ar fi impus de sine; d. Take Ionescu a și cerut-o, încă pe vremea aceia), și complectând prin aceasta proprietatea și independența altor sute de mii de țărani. In criza de brațe care s'ar fi produs, în disproporția dintre cerere și ofertă, și chiar în perspectiva deschisă fiecărui țăran de a putea emigra la oraș, ne putem închipui dacă starea materială a țărănimii — fie proprietari, fie proletari — s'ar fi îmbunătățit!.. Chestiunea țărănească ar fi fost ca și rezolvată.

Criza de brațe ar fi revoluționat agricultura.

Tabloul acestei revoluțiuni ni-l zugrăvește, cum nu se poate mai bine, Dobrogeanu-Gherea în *Neoiobăgia*:

„Cu totul altceva e, însă, cu marea proprietate. Aceasta, sub noile raporturi

de producție, mai ales la început, se va pomeni în condiții foarte grele. Edenul exploatării ușoare a muncii aservite, dispare. Nici tu dijmă, nici tu învoeală de cu iarna, nici tu rușfeturi fățișe sau ascunse, nici tu contract agricol care le rezumă pe toate și procură o muncă aservită și semigratuită. Acum moșiile trebue lucrate pe compt propriu, cu muncitori tocmiți cu anul (argați) și cu munca-marfă cumpărată din piață, cum ar face un atelier sau o fabrică. E o muncă mai scumpă decât cea neoiobagă. Apoi dispare neoiobagul, depozitarul, îngrijitorul și conservatorul inventarului primitiv. Deacum trebue inventar propriu, acarete costisitoare, vite bune, mașini perfecționate, personal numeros pe tot timpul anului,—deci un capital însemnat băgat în producție; și pentru a conduce o moșie în asemenea condiții, mai trebue și multă osteneală, multă muncă pricepută și încordată, cunoștinți tecnice și practice.

Astfel că, pentru marea proprietate această prefacere a ei din neoiobăgistă în capitalistă va fi o criză însemnată, cum a fost și cea dela 1864.

„Și aceasta cu atât mai mult, cu cât pentru arendași noile condiții devin și mai grele decât pentru proprietari. Mulți proprietari, neputând trece criza, vor fi siliți să-și vândă proprietățile. Nu mai vorbesc de aceia cari niei nu știu bine pe unde le sunt moșiile, cari le consideră drept— ceiace și sunt, dealtfel – niște fiefuri feudale, unde lucrează robii, a căror muncă proprietarii o toacă la Monte-Carlo și pe bulevardele Parisului. Aceștia nici cuvânt că vor fi siliți să-și vândă cu orice chip moșiile. Ce-ar putea face cu ele în noile condiții? Să le lucreze singuri, firește că nici vorbă nu poate fi; arendași se vor găsi greu, iară cei găsiți, având capital, pricepere și socotind greutățile, scumpirea muncii și a exploatării moșiei, vor da o arendă redusă. Nu numai proprietarii mai sus pomeniți — și doar sunt mulți, foarte mulți — dar și o bună parte dintre proprietarii cari azi își văd singuri de moșii, vor fi siliți să le vândă. Să nu uităm că după criza prin care marea proprietate a trecut la 1864, cei mai mulți boeri de baștină și-au vândut proprietățile.

Rezultatul vădit al crizei, pe care o vor provoca felul nou și noile raporturi de producție, va fi, deci, o simțitoare scădere a rentei, iară din cauza ofertei abundente de moșii, o și mai simțitoare scădere de prețuri. Va fi mult pământ de vânzare și ieftin. Ca urmare a desființării neoiobăgiei, va fi cu putință ca o parte din pământurile marei proprietăți să treacă la țărani. Îndeosebi țăranii mai înțoliți, mai chiaburi, în asociație, vor cumpăra multe din moșii. In acest fel, pe comptul proprietății mari se va crea și consolida o proprietate mijlocie, care deastădată, sub noile raporturi de producție, va fi o adevărată proprietate mijlocie, și *nu proprietate parazitaro-neoiobagă, așa cum e cea a burgheziei sătești de azi.*

Pe dealtă parte, statul va avea putința să cumpere întinderi mari de pământ, pentru propriile sale necesități viitoare și pentru a-l trece micii proprietăți, fie pentru a rotunji și a face viabile și rentabile prea micile proprietăți existente, fie pentru a crea asemenea mici proprietăți de sine stătătoare.

Statul, printr'un împrumut de 700 — 800 de milioane, ar putea deplasa o parte însemnată de pământ dela marea la mica proprietate. Această deplasare, împreună cu pământul cumpărat de țăranii înțoliți, va face să ne apropiem de o repartizare mai normală a pământului țării.

Și poate că nici nu va fi nevoie de o răscumpărare silită".

Și încă, Gherea pornește dela presupunerea că această revoluțiune ar fi fost provocată de proletarizarea țărănimii; d-sa nu pune în socoteală concurența dezastroasă pe care ar face-o proprietății mari, în faza de tranziție a acesteia spre cultura intensivă, industria, cu ispita profiturilor ei; și nici ajutorul pe care aceiaș industrie l-ar da micii proprietăți, oferindu-i debușeu pentru produsele ei și câștiguri suplimentare în timp de iarnă. [1]) Dacă

1) „Totuși, zice Gherea, când vom începe să trăim și în agricultură ca o țară modernă, producând și pentru producere și pentru consumare productivă, nu numai pentru consumare neproductivă, *rolul unei proprietăți mari, agricultată sistematic și, în chip modern, bine înțeles cu munca bine retribuită, e destul de însemnat*".

ținem seamă și de aceste împrejurări, mi se pare că putem presupune că amestecul statului ar fi fost de prisos: pământul ar fi trecut de sine, *în bună parte*, la țărani și anume tocmai la aceia cari sânt în stare să-l cultive.

Mai poate dar încăpea îndoială că prin industrializarea țării s'ar fi rezolvat chestia țărănească?...

Și atunci n'am fi avut răscoalele dela 1907, nu numai din pricină că ar fi lipsit cauzele lor profunde, ci și din pricină că ar fi încetat instigația micii burghezimi rurale (instigație dovedită!) pe de o parte, și instigația tinerimii generoase, pe de altă parte. Și atâtea mii de vieți, jertfite represiunii, ar fi fost mântuite.

Și nici conrupția extraordinară de după 1907 nu s'ar fi produs. Gherea ne arată că după răscoalele țărănești bugetul statului s'a încărcat cu 60 de milioane (20 la sută). Asta-i suma anuală pe care noii complici ai oligarhiei o storceau dela stat; se adaugă o sumă de două și de trei ori mai mare, stoarsă dela *contribuabili* de către funcționarii conrupți. (Ne-

norocită ființă e în genere și funcționarul statului neofeodal. Psihologia lui seamănă cu aceia a unui fecior de casă boerească: trândav și sărac; stricat și nenorocit; fudul și înjosit; reacționar și revoltat. Cutare este *omul cutăruia*, iar el la rândul lui are *oamenii săi*... Exact vasalitatea medievală... Și în locul inteligenței, a hărniciei, a puterii de voință, o singură calitate: „*devotamentul!*“ Parazitului nu i-se cere mobilitate, ci din contra... „statornicie“ — talentul de a se *lipi* și de a sta *lipit*. Lașitatea în fața opiniei publice, poza de cabotin la care un suflet liber nu se pretează: ce sânt eu, sluga mulțimii, să stau încorsetat și să-i joc teatru o viață întreagă?!...), prostituarea inteligenții siluite, adularea șefului și binecuvântarea viițiilor lui, etc. Trec asupra acestui rău mirositor subiect: îl cunosc à fond.

Disprețuind bugetul și sinecurile lui, cu ce entusiasm s'ar fi aruncat în comerț și industrie, — unde stăpânește *nobila* lozincă: *bani gata pe muncă gata*, — ele-

mentele cât de puțin sănătoase din armata bugetivoră!... Parcă ele de bună voie se țineau de pulpana statului? N'aveau din ce trăi!... N'aveau cu ce-și mulțumi nevoile pe cari le deșteaptă în proletarul intelectual cultura apuseană...

După venirea la putere a tinerimii „generoase", stoarcerea statului a luat proporții mai mari, conrupția a devenit mai brutală și mai cinică. Unii generoși au ajuns simbolul putreziciunii și conrupției burgheziei protecționiste. Cangrena s'a arătat mai întâi în toată gravitatea ei în campania din 1913. In locul hoțului frivol și *bon enfant* a apărut o altă speță, necunoscută odinioară țării românești: hoțul brutal, grav și serios, aproape demn...

Gherea a prezis la 1910 că proletarizarea țărănimii va da lovitura de grație regimului neoiobag. De fapt însă caracteristica acestui regim era (zic *era*, fiindcă în acest moment asistăm la agonia lui) protecționismul; și protecționismul trebuia să-l răpuie — după legea istorică știută că însuși mecanismul fundamental al fiecărei forme de organizare

socială produce, prin îndelungata lui funcționare, forțele care-l distrug. Protecționismul însemna exploatarea statului; și această exploatare creștea necontenit, cu fiecare rând de complici pe care răspândirea culturii și așa zisa „democratizare“(?!) a statului îl adăoga oligarhiei. Birocrația era abcesul ce colecta umorile rele ale organismului social. In cei doi ani de neutralitate abcesul devine o tumoare uriașă: jocul fantastic al permisurilor, vagoanelor și furniturilor de război, ca un delirium tremens prevestitor al morții...

Liberalii și conservatorii „naționaliști“ au intrat în război de frica penetrației capitalului german [1]): credeau că antanta, fiind mai departe, e mai puțin «periculoasă».

In timpul exilului la Iași d. Vintilă Brătianu a și scris, că nici capitalurile Antantei nu vor intra în țară, ci Antanta ne va *împrumuta* capitaluri mari, în schimbul angajamentului nostru de a lua parte la blo-

[1]) Pe mobilele economice subconștiente s'au grefat apoi mobile ideologice conștiente.

carea economică a Germaniei. Așa se chiamă pe nemțește: *a face socoteala în lipsa birtașului.* Induioșătoare naivitate de a crede că capitalul cunoaște distanțe!... Takiștii au cerut război, tocmai din contra, cu intenția de a strânge relațiile României cu Anglia și cu America, țări pentru cari burghezul Take Ionescu trebuia să hrănească și hrănea de mult, mai bune sentimente decât pentru autocratica Germanie. Brătianu a vrut războiul pentru a *menține,* Take Ionescu, pentru a *dărâma* zidul protecționist. Carpiștii au fost germanofili, fiindcă pe ei nu-i speria penetrația capitalului german [1]); și, reacționari fiind,

1) Dela care așteptau: o industrializare foarte moderată a țării (industrii extractive) și în schimb obținerea capitalului, afluiarea lui către agricultură, scumpirea pământului și... evitarea exproprierii. (In timpul ocupației, Carp a refuzat orice colaborare cu d. Stere, și trecerea la nemți o avea Carp. D. Stere trăgea nădejde pentru mai târziu... Evident, agricultura s'ar fi revoluționat (mai încet decât prin intrarea capitalurilor *aliate*), criza de brațe fiind mai mică, dar aceasta o doreau proprietarii carpiști, agricultori de vocație. Despre deosebirea, pentru agricultura noastră, între penetrația capitalului german și aceia a capitalului american, de pildă, vezi mai departe. Exproprierea și războiul au șters aproape această deosebire.

aveau încredere în isbânda finală a principiului de autoritate. *Dacă Petre Carp ar trăi acum, ar fi alături ea de Take Ionescu* [1]).

O întrebare care se impune este următoarea: ce atitudine ar fi luat țara în războiul mondial dacă problema capitalurilor străine ar fi fost rezolvată încă dela 1905?

Din două una: ori posibilitatea exista pentru noi de a rămâne neutri (asta s'o judece diplomații, dar dacă exista, ar fi fost o nebunie să nu ne folosim de ea), și atunci eșiam din epoca războiului mondial fabulos de bogați și căpătam apoi cu ușurință Transilvania, Bucovina și Basarabia; ori o atare posibilitate nu exista, și atunci intram alături de democratica Antantă, alături de capitalurile americane la noi învestite, dar intram *pregătiți* și probabil că nu sufeream înfrângerea dela Turtucaia și ocupația germană, iar după războiu nu am fi avut acele pagube materiale, — de umilinți nu mai vorbesc—pe cari ni le-a adus politica de rezistență.

---

[1]) Acest articol s'a publicat la 29 Februarie când nu se întrevedea încă guvernul Averescu și prezența în minister a d-lui Take Ionescu alături de d. Garoflid.

Când te gândești la neauzita prosperitate de care s'ar fi putut bucura această țară; la progresele pe cari le-ar fi putut realiza în cei din urmă cincisprezece ani; la admirabila armonie a tuturor claselor, în epocele de ascendență când fiecare-și primește partea din noile bogății puse în valoare (căci toate certurile, de rasă ori de clasă, dela grăunțe pornesc!...); iar pe de altă parte îți rechemi în minte acele hărțueli, acele certuri, acele lupte, acel adevărat război civil care a isbucnit în aerul asfixiant al granițelor hermetic închise (după ce oligarhia noastră s'a repezit cu capul înainte în întunericul satelor în căutare de complici, și întorcându-se cu jandarmi rurali, cu și fără uniformă, a pus 7 lăcăți la porțile României), în enervarea înveninată zămislită de sărăcia celor *33 de bani de cap de om pe zi* (în fața eslei goale se bat caii mușcând și svârlind!); când burghezimea protecționistă întărâta pe țărani în contra boerilor, boerii îi aţâţau în contra evreilor, iar evreii la rândul lor îi răsvrătiau în contra unora și'n contra celorlalți; când

negustorul român ura pe negustorul evreu, meseriașul român pe meseriașul evreu, etc.; când îți reamintești, zic, peripețiile acestor svârcoliri de lungă agonie a unui regim nefast și te gândești la ce *a fost* și la *ce ar fi putut să fie*—ți se strânge inima de durere...

29 Februarie 1920.

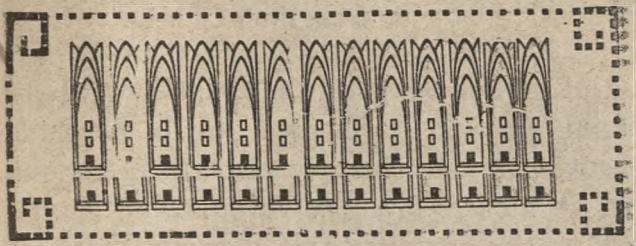

Din Istoria contemporană a Franței

EPOCA POPORANISTĂ

Politica înnecării masei urbane în cea rurală, prin mijlocirea votului universal, a fost practicată, în momentul corespunzător al evoluției sociale, și în țările mari apusene.

In Germania această politică a servit lui Bismarck, reprezentantul clasei feudale, când pe la 1860 interesele agricole liberschimbiste ale junkerilor au venit în conflict cu protecționismul burgheziei industriale. Contând pe ascendența marilor proprietari rurali asupra țăranilor, cance-

larul de fier a înțeles că extinderea dreptului de vot, care până la o anumită limită *deservea* clasa aristocratică, trebuia să se 'ntoarcă brusc *în favoarea* ei, îndată ce această extindere depășea bariera urbelor.

In Franța aceiași politică a jucat un rol hotărâtor în frământările epocei dela 1830 până la întemeierea imperiului al doilea. Cu adâncă emoțiune, dar și cu o adevărată voluptate intelectuală recitesc mărețele drame ale Istoriei contemporane franceze; vibrez la unison cu conducătorii luptelor politice, sunt sguduit de patimile și interesele lor, dar în acelaș timp înțeleg că ei nu sunt de cât marionete, puse în mișcare de mecanismul de ceasornicărie al marilor legi ale evoluției sociale...

Reacționarul Carol X a fost detronat la 1830 de marea și mica burghezie, tocmai în momentul când printr'o modificare a legii electorale răpea patentarilor dreptul de vot și dedea puterea politică în mâna a 25.000 de mari proprietari fonciari. In fruntea marii burghezii stăteau Thiers și Guizot; dar organizatorul propriu zis al

insurecției fu republicanul Cavaignac, reprezentantul intelectualilor micii burghezii, ajutat de foști ofițeri bonapartiști și de vre-o 60 de elevi ai școlii polytecnice. Masa răsvrătiților o formau firește lucrătorii, asupra cărora intelectualii republicani, trăind în mijlocul lor, aveau o mare înrâurire. De altfel, motivul inițial al revoltei fusese suprimarea libertății presei, care aruncase deodată pe drumuri cea mai mare parte din lucrătorii tipografi.

Conducătorii marii burghezii, timizi la început, «luară direcțiunea revoluției îndată ce o văzură triumfătoare și escamotară poporului victoria lui». Întruniți la bancherul Laffite, pregătiră venirea la tron a lui Louis-Philippe. «Poporul, influențat de republicani și mereu înarmat, îi era mai de grabă ostil, și deputații se temură de formarea unui alt guvern popular, în palatul primăriei. Dar apariția ducelui de Orleans în balconul primăriei, cu drapelul tricolor în mână, întovărășit și îmbrățișat de La Fayette, dezarmă mulțimea».

Sub domnia lui Louis-Philippe, «o mi-

noritate de burghezi bogați guvernă Franța». Regele se plimba pe stradă cu o umbrelă sub braț; dedea mâna, sau chiar ciocnea paharul, cu lucrătorii; regina, înconjurată de copii ei, cari urmau la liceul Statului, primea lucrând cu igliță; etc. Burghezia bogată lua parte, aproape numai dânsa, la guvernare, în virtutea legii electorale dela 1831, care dădea dreptul de vot la 190.000 de contribuabili (din 30.000.000 de francezi); „Franța politică era redusă la o *aristocrație a banului*". Șefii acestei aristocrații fură Casimir Perier, Guizot și Thiers. Opoziția o forma partidul republican, compus din oameni tineri și hotărâți, ca *Godefroy Cavaignac*, Armand Carrel, etc. avocați, ziariști, studenți, lucrători instruiți, cari fuseseră în capul revoluției dela 1830 și erau oricând gata să-și jertfiască viața; trăind în mijlocul poporului, în legătură statornică cu dânsul, aveau asupra lui o înrîurire serioasă. Republicanii au întemeiat în contra lui Louis-Philippe o mulțime de societăți secrete în felul celor carbonare, cu ramificații în orașele de provincie mai însemnate. Aceste

asociații au organizat răscoalele din Paris și din Lyon, la 1832 și la 1834. *Intelectualii eșiți din mica burghezie rurală și urbană se serveau de nemulțumirile lucrătorilor pentru a-și urmări revendicările lor de clasă.*

La început Louis-Philippe dădu puterea, partidului mai înaintat: *„al mișcării"*, care urmărea, înăuntru, extinderea mai departe a dreptului de vot, iar în afară, încurajarea mișcărilor revoluționare, liberale sau naționale. Dar în cele șapte luni ale guvernului Laffitte, turburările dinăuntru și teama de război stânjeniră comerțul și industria și aduseră o criză economică și financiară. Țara voia liniște, cerea un guvern tare. Regele dădu atunci puterea partidului *„rezistenței"*, care sub Casimir Perier, Thiers și Guizot, guvernă Franța până la 1848.

La 1832 isbucnește o gravă răscoală republicană, care însă, nefiind sprijinită de lucrători, dă greș. A doua răscoală, de la 1834, mai bine pregătită, izbucni în același timp în vre-o zece orașe. Ea fu foarte gravă la Paris și mai ales la Lyon

unde criza economică înlesnea propaganda republicană printre lucrători. Un groaznic măcel, poruncit de Thiers, puse capăt răsvrătirii la Paris. Două mii de persoane fură arestate, 164 judecate. *Cavaignac* reuși să fugă.

Dela 1840 până la 1847, Guizot fu stăpânul Franței. Politica lui era: pace înăuntru, pace în afară, pentru creșterea neturburată a bogăției generale. *„Imbogățiți-vă"*,—iată cuvântul pe care nu l-a spus, dar care rezumă întreaga lui politică. *Majoritatea și-a menținut-o mereu prin conrupție cumpărând, când pe alegători, când pe deputați, prin slujbe, burse, concesiuni de drum de fier, furnituri de stat, etc.* (Ioan Brătianu!). Opoziția republicană cerea coborârea cenzului la 100 de franci, *sau cel puțin* dreptul de vot acordat *profesorilor universitari, licențiaților, doctorilor, notarilor, ofițerilor gărzii naționale, etc.* (intelectualilor micii burghezii!). Guizot refuză în fiecare an aceste propuneri. Intre timp industria franceză făcea progrese repezi; *produsele ei anuale se ridicară, de la 2 miliarde în 1830, la 4 miliarde în 1847.*

Republicanii se organizară să reînceapă revoluția care dăduse greș la 1830. Unii cereau nu numai lărgirea dreptului de vot ci votul universal; de pildă, Ledru-Rollin, șeful radicalilor. La mișcarea aceasta pentru reforma electorală se asociară două partide noi: *partidul socialist*, al lucrătorilor, și *partidul catolic*, (democratic și chiar republican și socialist,) al micii burghezimi rurale.

Lucrătorii sufereau mult, Revoluția franceză desființase corporațiile și interzisese alcătuirea oricărei asociații de breaslă. *Legea pedepsea greva cu închisoarea.* O anchetă în industria textilă, întreprinsă la 1840, desvălui că pentru ziua de lucru de $15^1/_2$ ore, bărbații erau plătiți cu 3 franci, iar femeile cu un franc. Dela 1834 răul se agrava mereu, tocmai din pricină că liniștea dinăuntru dădea avânt industriei; în zece ani două milioane de țărani veniseră să îngroașe numărul lucrătorilor de fabrică. La 1840, tânărul jurnalist Louis Blanc publică *„Organizarea muncii"*, propunând ca statul să împrumute bani lucrătorilor pentru fondarea de *ateliere so-*

ciale. El desvoltă ideile sale, împreună cu Ledru-Rollin, *în ziarul La Réforme, care deveni legătura dintre socialiști și republicanii radicali, partizani ai sufragiului universal.*

Campania în favoarea reformei electorale se sfârși cu răsturnarea lui Louis-Philippe. Deputații se pregăteau să încoroneze pe contele de Paris sub regența ducesei de Orléans, când insurgenții, dizolvând camera, numiră un guvern provizoriu, alcătuit dinainte de redactorii ziarului *La Réforme:* șapte deputați printre cari Lamartine (acest «socialist» catolic, cu firea lui melancolică, îmi amintește pe Vlăhuță) *Ledru-Rollin,* Arago, Marie; și trei ziariști republicani între cari Marrast și *Louis Blanc;* poporul mai adăugă și pe mecanicul Albert. *Cu ajutorul lucrătorilor socialiști, intelectualii micii burghezii rurale și urbane puseră mâna pe putere și proclamară republica.*

La 5 Martie 1848 guvernul provizoriu decretează sufragiul universal. Numărul alegătorilor crește, dela 200.000, la peste nouă milioane.

Revoluția venise în mijlocul unei crize economice provocate de speculațiile construcțiunii căilor ferate și de două recolte rele, din 1846 și 1847. Lipsa de lucru și scumpetea îi cufundase pe lucrători într'o mizerie adâncă. Socialiștii cereau guvernului să se ocupe de soarta clasei muncitoare. *Dar majoritatea guvernului provizor era ostilă ideilor socialiste* (după ce intelectualii aceștia, radicali și republicani, colaboraseră frățește cu socialiștii atâția ani la ziarul *La Réforme !...*). Totuși, sub presiunea lucrătorilor fu silit să întemeeze *atelierele naționale*. Afară de asta, se limită ziua de lucru la 10 ore în Paris, și la 11 ore în provincie.

Lucrătorii știau însă că îndată ce se vor face alegerile pentru Adunarea Constituantă, ei își vor pierde puterea, înecați fiind în masa rurală. De aceia se siliau prin turburări să amâne data alegerilor și formarea unui guvern regulat. Dar guvernul provizor, hotărât să le reziste, constitui, cu elementele devotate din garda națională, *o gardă mobilă*, îndestulătoare pentru menținerea ordinei.

Adunarea Constituantă se întruni la 4 Mai și guvernul provizor fu înlocuit de o comisiune executivă de cinci membri: Lamartine, Ledru-Rollin, avocații Marie și Pagès, și fizicianul Arago. *Adunarea era în mare majoritate compusă din republicani moderați; partidul catolic obținuse 130 de locuri, iar socialiștii numai câte-va.*

Partidul catolic începuse să se formeze în timpul violentei reacțiuni anticlericale (motivată de solidaritatea clerului cu noblețea) care caracterizase anul întâi al domniei lui Louis-Philippe. Inițiativa o luase un preot breton, *la început ultra regalist*, abatele de Lamennais. El fu ajutat de un tânăr preot cu tendințe democratice, Lacordaire, și de un pair de France, contele de Montalembert. (Și poporanismul nostru, chipurile socialist, s'a bucurat de favoarea lui Nicolae Filipescu...) Ei erau de părere că clerul nu trebue să lege cauza Bisericii de aceia a Burbonilor — altarul, de tron. Biserica trebuie să se ție departe de politică și să ceară desrobirea religiunii de sub jugul guvernelor: *separarea bisericii de stat și libertatea învățământului.* De

oarece Papa desaprobă prima revendicare, Lamennais eși din cler și intră în partidul republican și socialist. Catolicii cereau cu stăruință libertatea de a deschide școli și colegii, dar cu toată elocința în Camera Pairilor, a șefului lor, contele de Montalembert, nu reușiră. (suspect socialism, protejat de un *pair de France...).*

Socialiștii încercară, printr'o revoltă, să dizolve Adunarea constituantă și să proclame un guvern provizoriu, în cap cu Louis Blanc. Dar garda națională și garda mobilă îi risipi.

Adunarea Constituantă se hotărâ să înfrâneze pe socialiști și să puie capăt experimentului atelierelor naționale. Aceste ateliere fuseseră organizate în felul următor: toți lucrătorii fără lucru, ori de ce meserie ar fi fost, erau grupați militărește și întrebuințați la terasamente, cu 2 fr. pe zi. Din prima zi se prezentară zece mii de lucrători, cari neputând fi întrebuințați cu toții în același timp, fură chemați în echipe succesive; echipele cari nu lucrau, primeau 1 fr. 50 pe zi. Putința de a câștiga această sumă fără a lucra, atrase

pe leneşi şi pe vagabonzi, cari veniră chiar şi din provincie. Pe de altă parte, agitaţia socialistă, speriind burghezia, oprise aproape cu desăvârşire comerţul; atelierele particulare se 'nchideau şi noi cete de lucrători veneau la atelierele naţionale. In April numărul ajunse la 60.000, în Mai la 117.000, deşi salariul fusese scăzut la 8 franci pe săptămână. Lucrările utile fiind sfârşite, lucrătorii fură puşi să răscolească pământul, fără nici un scop, în câmpul lui Marte; cheltuiala era de 150.000 de fr. pe zi!... „Această ruinătoare organizare a atelierelor naţionale fusese făcută, în contra protestărilor lui Louis Blanc, ca o aplicare a sistemului său—când de fapt nu era nici măcar o caricatură a acestui sistem. Louis Blanc ar fi voit ca lucrătorii să se grupeze pe meserii şi să organizeze ateliere pe riscul lor, cu banii împrumutaţi dela stat. O experienţă s'a făcut cu croitorii, dându-li-se echiparea gărzii naţionale: a reuşit. Atelierele naţionale fură organizate *în contra* lui Louis Blanc, de *Marie*, un coleg al lui din guvernul provizor, cu scopul, mărturisit, de a-i ruina

popularitatea și de a dovedi lucrătorilor că teoriile *Organizării muncii* erau vorbe „deșarte, false, inaplicabile". Experiența, făcută fără bună credință, costase milioane; avea să coste și valuri de sânge".

Adunarea decretă închiderea atelierelor naționale. Cincizeci de mii de lucrători se răsculară. Adunarea dădu puteri dictatoriale generalului *Cavaignac*, fratele publicistului republican Godefroy Cavaignac, care făcuse cu lucrătorii revoluția dela 1830 și răscoala dela 1834, și care colaborase cu Ledru-Rollin la ziarul *La Réforme*. Bătălia ținu patru zile. Lucrătorii se luptau cu disperare: „mai bine să moară de glonț decât de foame". Câteva mii căzură, dintre cari o mie de morți, după documentele oficiale. Lucrătorii fură învinși cu ajutorul artileriei; 11.000 fură arestați, 3000 deportați în masă, în Algeria fără judecată, printr'un simplu decret al Adunării.

Dela 1830 intelectualii eșiți din mica burghezie rurală și urbană exploatau durerile lucrătorilor ca să-i atâțe în contra marii burghezii; iar când lucrătorii, cu

prețul sângelui vărsat la 1834 și la 1848, îi aduc la putere, își văd revendicările și durerile luate în bătae de joc, iar ei înșiși măcelăriți fără milă.

„Evenimentele acestea tăiară în două societatea franceză: deoparte lucrătorii, de alta burghezia și țăranii". Burghezia dorea un guvern tare; țăranii își închipuiau că socialiștii vor împărțirea pământurilor.

La președinția republicii se prezentară patru candidați: generalul Cavaignac, Ledru-Rollin, Lamartine și *prințul Louis-Napoléon Bonaparte.*

Acesta din urmă luase parte, în calitate de carbonar italian, la răscoalele liberale dela 1830 în statele Bisericii. La 1836 și la 1840 făcu încercări ridicole de a răsturna pe Louis-Philippe; întâia oară fu expulzat din Franța; a doua oară, condamnat la închisoare vecinică. După șase ani evadă din portul Ham și trăi la Londra până la 1848. La vestea căderii lui Louis-Philippe veni în Franța. Ziare întemeiate de amici făceau o vie propagandă pentru dânsul. Imensa popularitate a numelui său

făcu să fie ales de patru departamente în Adunarea Constituantă. Pentru a liniști pe republicani își dădu demisia. Dar cinci departamente îl realeseră și atunci luă loc în adunare.

Era un om enigmatic; vorbia puțin, nu se dedea pe față, medita mult, ca pierdut într'o vecinică visare. Se știa despre dânsul că afecta respectul suveranității populare și că în brosura asupra *stingerii pauperismului*, publicată din închisoare, se arătase preocupat de mizeria lucrătorilor și de îmbunătățirile sociale necesare. Visa o democrație cezariană, în care poporul să abdice în mâinile cezarului, iar cezarul să lucreze la îmbunătățirea soartei poporului. («Marirea lui, în taină, legată-i de acești», zice Eminescu în genialul lui poem).

Napoleon se înțelese cu catolicii și cu monarhiștii, cu legitimiștii și cu orleaniștii; cu toții formară, sub conducerea lui *Thiers* și a contelui *de Montalembert* (discipolul «socialistului» și «republicanului» Lamennais și șeful de eri al «catolicilor republicani») *partidul ordinei*.

E interesant de observat că mișcarea

pentru o reformă electorală care să pue capăt corupțiunii electorale și parlamentare practicată de Guizot și revoltătoarei slăbiciuni în afară, în deosebi față de Anglia, a lui Louis-Philippe și a miniștrilor săi, fusese începută de *legitimiștii din dreapta*, de *centrul stâng*, condus de *Thiers*, și de stânga dinastică ; numai pe urmă încăpuse pe mâna republicanilor sprijiniți de lucrători. *Și burghezia și nobleța își dădeau seamă că votul universal nu poate de cât să le întărească, înnecând masa urbană în cea rurală.* Aceasta pune în adevărata lor lumină doctrinele pseudo-socialiste, îmbrățișate, în preajma lui 1848, de preoți catolici, foști ultra-regaliști, de contele de Montalembert, de aristocratul—romantic și catolic, — Lamartine, de semi-aristocrata Georges Sand și de intelectualii eșiți din mica burghezie urbană și rurală, — mai ales rurală. Acești intelectuali urmărind să-și facă loc la banchetul birocrației, răsvrătiseră pe lucrători, răsturnaseră cu ajutorul lor pe Louis-Philippe, îi trădaseră apoi și-i măcelăriseră. In schimb aveau să fie și ei înlăturați de Thiers, reprezen-

tantul marii burghezi, care se servise de ei, întâi pentru a debarasa prin votul universal burghezia industrială propriu zisă de elementele parazitare, devenite incomode și costisitoare, apoi pentru a reprima mișcarea socialistă a lucrătorilor, atițați până eri cu scopuri burgheze. Dar și Thiers, la rândul său, și marea burghezie, cari contau să stăpânească țara cu ajutorul țărănimii, făcând concesii clerului și nobleței, aveau să fie puși la respect de Napoleon.

La alegerile pentru președinția republicii, Napoleon obține 5½ milioane voturi. In afară de partidele de ordine, țăranii și lucrătorii, chiar și în departamentele cele mai republicane, votaseră în masă pentru „nepotul marelui împărat". Lucrătorii văzuseră doară ce puteau aștepta dela intelectualii republicani!... Republica nu putea fi decât domnia *fără frâu* a burgheziei. Clasele, dușmane între ele și deopotrivă de puternice, cereau un cezar ca arbitru!...

In adunarea legislativă care urmează adunării constituante, se aleg 250 de republicani, dintre cari 180 radicali și socialiști, sub șefiia lui Ledru-Rollin; restul

până la 750 aparțin partidelor de ordine. Șeful acestora, Thiers, își propune să înlăture pe republicani, „organizând republica lăr ei", să restrângă în anume fel votul universal (punând pe lucrători în inferioritate), să dea învățământul pe mâna catolicilor, „pentru a împiedeca în viitor răspândirea ideilor de reformă socială" (iată la ce servea „socialismul" lui Lamennais și Lacordaire!...); și, în al doilea rând, să încerce o restaurare a monarhiei.

O lună după al geri, Ledru-Rollin și partidul său protestă în contra expediției franceze pentru restabilirea puterii temporale a papei și încearcă să provoace turburări. După o repede represiune, 33 de deputați sunt arestați, Ledru-Rollin fuge la Londra și partidul republican se desorganizează. Intelectualii „republicanii", nereprezentând o clasă *producătoare*, erau de fapt niște aventurieri, cari serviseră de instrument burgheziei, ca un fel de agenți provocatori între lucrători; îndată ce vor să ridice capul, sânt striviți...

Adunarea legislativă votează apoi legile reacționare.

Thiers ar fi vrut să suprime școlile normale și să dea clerului învățământul primar. Adunarea se mulțumește să acorde ori cărui ministru al unui cult recunoscut dreptul de a deschide școală. Jezuiții putură din nou deschide școli secundare. „Partidul ordinei voia să facă atot puternică influența clerului asupra școlii, fiindcă clerul propagă filosofia cea bună, aceia care spune omului că pe lumea aceasta e născut să sufere".

Legea electorală dela 31 Mai 1850 cere alegătorului să dovedească prin registrul de dări al comunei, că locuește în comună de trei ani; în felul acesta trei milioane de lucrători, a treia parte din corpul electoral, erau despuiați de dreptul de vot, din pricină că, ori nu plăteau dări, ori în căutarea de lucru își schimbau adesea domiciliul. *Masa urbană avea să fie deci, nu numai înecată în masa rurală, ci și pusă în inferioritate față de dânsa.*

In sfârșit legea presei cere ziarelor o cauție de 50.000 de franci.

Intenția lui Thiers era să restaureze pe Burboni. Dar Napoleon, pe care Thiers

îl considerase ca pe un figurant de tranziție, se pricepu să atragă de partea lui elementele mai înaintate, armata și mulțimea, afișând, în afară și înăuntru, o politică mai democratică de cât Thiers și partidul ordinei.

Pentru a discredita Adunarea, Napoleon propuse desființarea legii electorale dela 1850 și restabilirea votului universal necondiționat: propunerea fu respinsă. După trei săptămâni, prințul propuse din nou ca cel puțin condiția de domiciliu să fie redusă la un an: propunerea fu din nou respinsă. Incredințat că lucrătorii trebuiau să fie în deajuns de întărâtați în contra Adunării, făcu lovitura de stat. *Thiers*, Changarnier, *Cavaignac* fură arestați, adunarea dizolvată, votul universal restabilit. Napoleon apela la popor să judece între dânsul și Adunare. Deputații din dreapta, încercând să reziste, fură băgați la închisoare. Un grup de deputati republicani, între cari Victor Hugo și Jules Favre, încercă să organizeze rezistența armată în fobuiguri; dar poporul se arată nepăsător (nu uitase Atelierele Naționale și masacrul

lui Cavaignac). In cartierele bogate vre-o 150 de oameni fură omorâți pe stradă și foarte mulți răniți. In vre o cincisprezece departamente țăranii republicani porniră asupra orașelor. Fură de grabă risipiți. Burghezia, speriată, se supuse. Revoltele țăranilor fură luate ca pretext pentru arestări în masă. Mult peste 27.000 de oameni — cifră mărturisită de Napoleon — fură arestați. In plebiscitul de la 20 Decembrie 1851 7 $^1/_2$ milioane de alegători aprobară lovitura de stat. Optzeci și patru de deputați, printre cari Thiers și Victor Hugo, fură expulzați din Franța.

Napoleon îndreptăți lovitura de stat, dovedind în cursul domniei sale, că interesele diferitelor clase sociale se puteau armoniza spre binele tuturor. In deosebi se sili să îmbunătățească soarta claselor muncitoare. Tratatul de comerț încheiat cu guvernul englez, micșorând taxele vamale dintre cele două țări, oferi un debușeu mai mare țăranilor și în același timp efteni o serie de produse industriale. Protecționismul industriașilor fiind înfrânat, ei se arătară nemulțumiți; totuși concurența en-

gleză îi îndemnă la muncă și la progres, și astfel mări avântul industriei franceze. Apoi, înmulțirea spitalelor și a caselor de convalescență, instituirea unui serviciu de asistență medicală, prin medici de canton, și de împărțire gratuită de medicamente, sprijinirea societăților de ajutor mutual, crearea caselor de pensiuni și asigurări pentru bătrânețe, accidente și moarte, crearea unei case de credit pentru lucrători, și *mai ales recunoașterea dreptului de grevă*, îmbunătăți soarta claselor muncitoare. *Sistemul protecționist, practicat de la Revoluție încoace, fu înlocuit cu sistemul liberului schimb. „Aceasta a fost ca un 89 economic“*. După tratatul cu Anglia, urmă tratatul cu Belgia, cu Italia, cu Elveția, cu Suedia, cu Olanda și cu Zoll-Vereinul german.

Viața se efteni mult și totuși bogăția Franței urmă să crească. Depozitele dela casele de depuneri, mai ales depozitele claselor lucrătoare, crescură de la 90 de milioane în 1855, la 170 de milioane în 1859. Și când la 1868 guvernul imperial ceru cu împrumut 400 de milioane, 830

mii de cetățeni oferiră 15 miliarde. De aceia, la plebiscitul de la 8 Mai 1870, 7.350.000 din 9 milioane de votanți, se pronunțară pentru împărat.

In rezumat:

Lucrătorii gemeau sub exploatarea nemiloasă a burgheziei; intelectualii doreau să-și facă loc la banchetul politic și biurocratic; marea burghezie ținea să scape de clientela urbană costisitoare; noblețea și clerul sperau să-și îmbunătățească situația prin țărănime; și cu toții își puseră nădejdea în votul universal. După revoluția dela 1848, lucrătorii înțeleg că s'au păcălit cu votul universal și se silesc să ție puterea ca să-și aline durerile. Intelectualii le smulg puterea și vor să-și facă interesele lor. Marea burghezie se înțelege cu clerul și cu noblețea, și se debarasează de intelectuali. Iar Napoleon îi îngenunchiază și pe ei și devine arbitrul tuturor. Printr'o largă politică socială, prin recunoașterea dreptului de grevă și prin tăierea unghiilor protecționiste ale burgheziei, ajută clasele muncitoare, dar în acelaș

timp ajută pe alte căi și clasele stăpânitoare și mărește prosperitatea generală.

Meditând asupra acestei povestiri, pe care am înjghebat-o spicuind ici și colo din volumul de o mie de pagini: *Istoria Secolului al XIX-lea* de Mallet și Grillet, cetitorul va recunoaște, în forme și împrejurări schimbate, și prima noastră mișcare socialistă — romantică și mic-burgheză — pornită de elemente de origină mai ales rurală; și mica represiune a d-lui Pherechyde; și trecerea, tocmai atunci, a generoșilor la liberali; și persecutarea lucrătorilor de către foștii lor conducători; și mișcarea poporanistă, chipurile «socialistă», dar de fapt reacționară; și răscoalele dela 1907; și reprimarea lor sângeroasă tocmai de către aceia cari le-au pregătit și aprins; și sacrificarea generoșilor după represiune[1]). O asemănare

[1]) Guizot ar fi Ioan Brătianu și Sturdza; Thiers, care manevrează cu elemente din stânga ca să-i iea locul lui Guizot și apoi se aliază cu dreapta; care crezând orbește în doctrina clasei lui, nu se dă înapoi de la două măceluri, — ar fi Ionel Brătianu; contele de Montalembert, poporanist reacționar și ideolog, ar fi Nicolae

există, — deși nu mi-o explic bine, — chiar și între conrupția, încheiată de o catastrofă, a imperiului al doilea, pe de o parte, și epoca noastră dela 1907 până la 1916, pe de altă parte;[1]) în Franța a crescut și bogăția națională, la noi însă nu, căci burghezia noastră e parazitară, nu productivă; la noi *catastrofa* a fost într-un cât-va reparată de aliații noștri, care au luat în mână instruirea, înarma-

---

Filipescu; abatele Lamenais, omul micii burghezimi rurale, fanatic, pasionat și o leacă pilit cu leuca, ar fi Nicolae Iorga — cum se manifesta înainte.....; Louis Blanc, rămas credincios lucrătorilor, ar fi Dobrogeanu-Gherea; Ledru-Rollin, care se așează *entre deux chaises*: lucrează întâi cu socialiștii, dar nu-i socialist, apoi se face instrumentul burgheziei, care însă îl trimete la plimbare, ar fi parcă C. Stere; generalul Cavaignac, căruia istoria îi laudă onestitatea, ar fi generalul Averescu; lipsește doar Napoleon..... Cetitorul care se va adânci în cetirea Istoriei, se va încredința că apropierile făcute de mine, nu sânt prea silite.

[1]) La 1914 scriam în studiul *Romantism liric și romantism epic* (Vezi *Cercetări critice și filosofice*): «la pagina la care a fost Franța la 1860, suntem noi acum... Martie 1907 al nostru a fost Decembrie 1852». Vorbiam mereu de conrupția noastră *bas empire*, și după Turtucaia am exclamat adânc îndurerat; *la débâcle!...*

rea, aprovizionarea, şi în parte şi conducerea ţărănimii sănătoase.

In preajma anului 1848, Franţa a produs şi o literatură asemănătoare celei poporaniste de la noi: Victor Hugo şi Georges Sand. Asemănarea, abstracţie făcând de deosebirea de talent, e într-adevăr isbitoare.

In contra egalizării artificiale

E o glumă veche povestea cu țăranul care bea toată doctoria dintr'odată ca să se facă bine cât mai repede. Oare nu ne folosim și noi la fel, de doctoria democratizării?

Doctoria asta nu se poate bea oricât și oricând. Gânditorii claselor stăpânitoare au afirmat-o întotdeauna; dar fiind interesați în cauză, le puteai bănui buna credință. Au spus-o însă și teoreticianii cei mai aleși ai mișcării socialiste; și pe ei cum i-ai putea bănui?... Cine mai mult de cât dânșii e în drept să vorbească în numele ideii democratice?

Acum vre-o douăzeci de ani, când social-democrația germană număra 70—80 de deputați în parlament și era cunoscută în toată lumea ca o armată de milioane cu disciplină de fier, Kautzky și alți scriitori marxiști au declarat că numai atuncia proletariatul va putea pune mâna pe putere, când va fi în stare să preia conducerea producției și a întregii culturi. A crede că păturile stăpânitoare s'au format din oameni răi și șireți, cari s'au priceput să exploateze mulțimea, cum ne învăța odinioară *Volney* în *Les ruines* (cu astfel de cărți ne-am desfătat în adolescența) este o glumă proastă. Nici o clasă nu poate deveni puternică dacă nu îndeplinește în societate un rol însemnat. „Tot ce este, merită să existe, tot ce piere, merită să piară“ (Hegel).

Și clasa noastră proprietărească a avut timp de câte-va decenii un rol mare: acela de a extinde agricultura asupra întregului sol al țării. Odată acest rol împlinit, aceiași clasă devine o piedică pentru orice progres, opunându-se industrializării țării și trecerii agriculturii la

cultura intensivă — cum am arătat în articolele precedente. De la exploatarea solului, proprietarii ajung la stoarcerea fără milă a țărănimii, etc.

Dacă țara ar fi evoluat normal, adică dacă s'ar fi creat la noi o industrie puternică, partea bolnavă a marii proprietăți, în neputința de a se adapta noilor condiții de cultură occidentală, ar fi încăput în mâinile țăranilor, cum atât de bine a dovedit și C. Dobrogeanu-Gherea în *Neoiobăgia* sa; și anume, în mâinile țăranilor mai activi și mai înstăriți; partea sănătoasă însă — reprezentată de P. P Carp — și partea capabilă de însănătoșire, ar fi trecut la cultura capitalistă, indeplinind, — cum recunoaște și Gherea, care nu poate fi bănuit de părtinire — un rol însemnat în economia țării.

Unele proprietăți ar fi încăput prin vânzare în alte mâini, mai viguroase, rămânând totuși mare proprietate. Cu evoluțiunea mai departe a țării, țărănimea înstărindu-se și cultivându-se, ar fi absorbit noi pământuri — *totdeauna exact în măsura maturității ei culturale și pro-*

fesionale. Acesta ar fi fost drumul normal: *schimbarea repartiției solului prin jocul liber al legilor economice, fără intervenția statului.* Burghezia protecționistă, însă, ajutată de agrarienii reacționari, a vrut să bareze cursul evoluției, prin mișcarea poporanistă. Rezultatul a fost — se putea altfel? — că apa îngrămădindu-se, a înecat cu mult mai mult decât ar fi înecat dacă era lăsată în voia ei — a înecat *toată* proprietatea mare. (Ca'n legendele antice și'n basmele noastre populare: ursitoarea prezice nenorocirea copilului de împărat; și nenorocirea se'mplinește tocmai prin mijloacele pe cari le'ntrebuințează împăratul ca s'o înlăture).

Intrebarea care se pune acuma este următoarea: cere interesul țării ca *tot* pământul să fie împărțit la țărani? Cred că nu!

Expropriind moșiile până la 500 de hectare, ai desrobit țărănimea; fiindcă e destul ca chiar și numai jumătate din mica proprietate să devie independentă, pentru ca criza de brațe, disproporția dintre cerere și ofertă, să dărâme citadela neoiobagă, îmbunătățind în mod hotărâtor și starea

țăranilor fără pământ, și să revoluționeze agricultura, împingând restul marii proprietăți la cultura modernă. Când prin urmare cele 500 de hectare, parte rămânând în aceleași mâini, parte trecând în alte mâini, vor fi silite, de împrejurări ce nu iartă, să treacă la cultura intensivă, care cere capital, pricepere, muncă și stăruință, — poate fi asemănare, în privința producției, între un atare proprietar, din clasa instruită a țării, ca inteligență, ca hărnicie, ca instrucție și ca mijloace bănești, și un țăran ținut până eri în lanțurile și 'ntunericul neoiobăgiei?...

...Fiindcă reformele sociale — asta iar au spus-o și repetat-o teoreticianii socialiști — nu se fac din motive etice, *din dragoste pentru principiul abstract al egalității, ci cu scopul de a trece conducerea producției în mâini mai destoinice, în vederea intensificării acestei producții.* Creșterea producției — iată scopul întregii evoluțiuni a societății omenești. Numai astfel am ajuns ca un lucrător al fabricei Krupp să trăiască astăzi, în definitiv, mai bine de cât un rege de acum cinci mii de ani.

Chiar numai cu bunul simț judecând, pare foarte probabil, că bând dintr'odată toată doctoria democratică a expropriérii, țara se va vindeca de o boală și va contracta alta, tot atât de gravă, pentru cel puțin zece ani: scăderea însemnată a producției, și deci oprirea progresului general.

Am văzut ce-am pățit în literatură, când intelectuali eșiți, nu din masa țărănească, ci din mica burghezime rurală,—sau având afinități cu dânsa, — și-au impus gustul lor, încurajați fiind de oligarnie: ne-am prăvălit de la genialul Eminescu, a cărui operă va sfida veacurile, până la Mihail Sadoveanu, pe care în curând nu-l va mai ceti nici un om cult. Ei bine, dacă o fi ca producția agricolă să scadă în aceiași măsură, o să avem un groaznic deficit!...

* * *

Povestea cu doctoria ar trebui să și-o reamintească și acei lucrători cari visează *socializări* și așteaptă *lumina de la răsărit*. (Până acum lumina ne-a venit totdeauna de la apus, iar de la răsărit, numai întunericul...). Este pentru mine un

lucru de ne'nțeles cum se pot găsi socialiști cari să se puie prin tendințele lor într'o atât de flagrantă contrazicere cu toată doctrina social-democratică, și cu concluziile, atât de solid întemeiate, ale lui Dobrogeanu-Gherea, în *Neoiobăgia* sa — singura lucrare bună a lui Gherea, pe care doară mișcarea socialistă de la noi l-a recunoscut întotdeauna ca pe șeful ei necontestat și pe care l-a ascultat întotdeauna ca pe un oracol. Spune Gherea, și repetă necontenit, și dovedește în toate chipurile, că *datoria partidului nostru socialist este, ca rămânând partid independent, să împingă societatea românească spre faza capitalisto-burgheză, care dânsa și numai dânsa, pregătește condițiunile trebuitoare unei societăți socialiste.*

Trebue ca producția să ajungă la un înalt grad de desvoltare, trebue ca instrucția și cultura cari însoțesc industrializarea intensă, să fi pătruns în masa lucrătorilor, să fi creat acolo inteligențe remarcabile, și capacități în toate domeniile, și respect, intrat în sânge, pentru binele public, și disciplină instinctivă, și

multe alte calități —, pentru ca producătorii să poată ei înșiși lua în mână conducerea producției. Când e vorba de *creat* însă această producție, *atuncia numai arena larg deschisă curselor de întrecere ale capitalului și inițiativei individuale, o poate face cu succes.* Adevăruri elementare, banale, accesibile bunului simț comun... A susține că dacă frământările —, necalculabile în rezultatele lor —, ale Europei de astăzi, ar da la un moment dat puterea în mâna partidului nostru socialist, ar fi *el* în stare să organizeze intensa producție industrială pe care o așteaptă această țară ca unic remediu pentru toate relele ei, — este un lucru într'adevăr umoristic!... Social-democrația germană, acum douăzeci de ani, când ajunsese deja o putere uriașă, când produsese scriitori și teoreticiani geniali, o imensă literatură, o rețea de minunate organizațiuni, etc., *nu* se simțea încă în stare să conducă producția germană, ajunsă totuși la gradul de desvoltare pe care l cunoaștem; și socialiștii noștri se simt în stare?!...

De altfel, mulți lucrători nu-și dau seama

nici măcar de acest adevăr elementar, că egalitatea în sărăcie e mai rea decât neegalitatea în bogăție. Ei își închipue că o dreaptă împărțire a bunurilor le-ar aduce un trai fericit!... *Inainte* de războiu, venitul fiecărui locuitor al României ar fi fost, — la o egală și uniformă repartizare a venitului național, — de *33 de bani de cap de locuitor pe zi!...* Asta i fericirea pe care o urmărim ?!...

Visez un experiment, din nefericire, ori din fericire, nerealizabil.

Să adoptăm organizarea bolșevică. Fiecare lucrător să primească toată valoarea muncii sale. Șefii bolșevici să conducă ei țara zece ani, cum se vor pricepe. Și după aceia să luăm pe un lucrător oarecare, — să-i zicem Popescu, — și să-l ducem în Statele-Unite, acasă la lucrătorul Iohnson, care practică exact aceiași meserie. Să facem apoi calculul minuțios, după o măsură comună, al valorilor pe cari le consumă Popescu trăind în paradisul bolșevic și primind *tot* produsul muncii sale, și al valorilor pe care le consumă Iohnson, trăind într'o *infamă* organizare burgheză

și ținând atâția trântori pe spinarea lui. Să punem în socoteală calitatea locuinței, a hranei, a aerului, a străzii, a mijloacelor de distracție, etc. (ar trebui să pun cel puțin zece „etc.*). Și vom constata atunci, — și împreună cu noi va constata și Popescu —, spre complecta noastră stupefacție, că Iohnson consumă bunuri de o valoare de 20 de ori mai mare de cât Popescu. Vi se pare cifra prea mare, nu-i așa? Eu mă tem că-i prea mică. Vă'nchipuiți ce capital se află băgat, într'un oraș ca New-Yorkul, spre pildă, în toate acele îmbunătățiri sociale care se cuprind în cuvântul progres? Și cât ar veni de cap de locuitor dacă ai repartiza în mod egal acest capital?...

O atitudine neluminată o iau lucrătorii, și întreg partidul nostru socialist, și în chestia grevelor. Ce este goana aceasta după hârtie tipărită, care — cum a zis foarte bine un ziarist zilele acestea — seamănă cu silința câinelui de a și prinde coada? Dacă se măresc lefurile, se scumpește viața — și tot acolo ajungi. Și chiar de n'ar fi așa: de ce să te chinuești și

să te sbuciumi ca să-ți mărești leafa cu zece, ori cu douăzeci la sută când urcarea valutei ți-ar putea-o mări cu 100, 200, 300, 400 și 500 la sută?...

Dar există vre-un mijloc ca să se urce valuta? Există. Există mijloace sigure, pe cari le-au găsit și întrebuințat toate popoarele din jurul nostru: până și banul turcesc stă mai bine de cât leul românesc.

Vezi că la nici unul din aceste popoare nu se pune deacurmezișul evoluției o burghezie *protecționistă*; unele au o burghezie *adevărată*, iar altele n'au *nici un fel* de burghezie.

Abolirea protecționismului sub toate formele — iată inscripția de pancartă cu care ar trebui să defileze muncitorimea pe străzile Capitalei.

14 Martie 1920.

NOTĂ. Mă'ntreb însă dacă prin bolșevismul lucrătorilor și țăraniștilor noștri, prin amenințarea cu socializarea, resp. cu exproprierea totală, *Istoria* nu urmărește cumva *totuși* frîngerea rezistenței proprietarilor și a burgheziei protejate, față de capitalurile străine?... Rezistența aceasta cedează încet și greu... (Decemvrie 1920).

Misiunea d-lui general Averescu [1])

Văzând acest titlu, cetitorii vor crede că revista „Curentul Nou“ s'a prefăcut în jurnal şi că discută evenimentele politice la ordinea zilei...

Nu.—Dar ne hrănim cu speranţa că guvernul Averescu va începe un nou capitol în Istoria ţării, din punctul de vedere politic, economic şi social; şi o curioasă iluzie ne înfăţişează acest eveniment, la o depărtare de câteva decenii, analizat cu

1) Scris la venirea guvernului Averescu.

obiectivitate într'un tratat de Istorie contemporană a României. Sub acest unghiu vrem să-l privim.

In articolul „Din istoria contemporană a Franței: *epoca poporanistă*", am arătat rolul de arbitru pe care l-a îndeplinit Napoleon al treilea, după ce a venit la tron *prin simpatiile câștigate de „împăratul țărănimii" în războaiele Marii Revoluțiuni;* arbitru între toate clasele sociale, dar mai ales *între burghezia protecționistă și muncitorimea revoluționară.* Burghezia, crescută la adăpostul tarifelor protectoare, își închipuia că o politică liber-schimbistă îi va da lovitura de moarte. Cezarul proletarilor însă nu se lăsă intimidat de adânca nemulțumire a industriașilor, ci încheiă cu principalele state ale Europei tratatele despre care am vorbit. In scurt timp industria franceză se' ncredință că fără cârjile protecționismului, nu numai că nu cade la pământ, ci abia-și întărește mai bine picioarele! Și nici de exploatarea până la sânge (bărbații, 2 fr. pe zi, iar femeile, 1 fr.—pentru $15\frac{1}{2}$ ore de lucru) n'avea nevoe ca să înflorească. Impăratul

acordă lucrătorilor dreptul de grevă, dar dreptul acesta deveni în mâna lor o armă neprimejdioasă, îndată ce abolirea protecționismului efteni viața, și' ndată ce larga *politică socială* inaugurată de Ludovic Napoleon Bonaparte îi asigură în contra boalei, a accidentelor, a lipsei de lucru, a bătrâneții și a morții. *Proletariatul renunță bucuros la visurile lui de socializare prematură* („ateliere naționale") și mișcarea utopică revoluționară se prefăcu într'o mișcare legală de evoluție...

E nevoe să mai spun că și noi, care ne aflăm de asemenea a doua zi după acordarea votului universal, privim în față aceleași probleme?

Intelectualii din generația mea, în lunga domnie a regelui Carol I, — de „liniște înăuntru și pace în afară pentru neturburata îmbogățire a burgheziei protecționiste" (Guizot),—pace asupra căreia răscoalele dela 1907 au aruncat o sinistră lumină de fulger—au aspirat către acel viitor îndepărtat când politica românească va fi altceva decât somnolenta alternare la gu-

vern a celor două tabere bugetivore; când va fi, adică, ciocnirea violentă a intereselor economice de clasă...

Dorința ni s'a împlinit—prea mult!...

Patru armate stau față 'n față, cu puterile 'ncordate și cu ochii țintiți asupra prăzii ce urmăresc. Proprietatea mare, cumpătată în dorințele ei, urmărește să-și păstreze un rol cinstit, frumos și folositor în agricultura țării. Mica burghezime rurală, încurajată odinioară de oligarhie pentru scopurile acesteia, urmărește acum exproprierea totală, cu gândul inconștient de a reface mai târziu în folosul ei propriu o proprietate mijlocie, și mai mult decât mijlocie... Burghezia protecționistă se 'ncăpățânează să păstreze numai pentru dânsa bogățiile țării; ar vrea ca ele să fie puse'n valoare, nu pe o scară largă spre folosul neamului întreg, ci în proporție cu puterile și apetitul câtorva sute de inși, — „tovarăși" cu Statul: la câștig, de una și una, iar la capital, de una și o sută... Ei ar dori ca la îmbogățirea lor ușoară întreg poporul român să bată din palme, de bucurie că îmbogățiții sunt români neaoși (?)

și că din bogățiile acaparate nimic nu trece peste graniță—decât doar pentru lux dement și pentru tripoul din Monte-Carlo... Iar muncitorimea, exasperată de scumpetea vieții pricinuită de politica zidului chinezesc, exasperată și de extorcările fără sfârșit ale birocrației civile și militare, visează socializări venite dela răsărit, egalizare în mizeria celor 33 de bani de cap de locuitor pe zi.

Și totuși—fenomen extraordinar!—niciodată interesele claselor noastre sociale nu s'au putut mai bine armoniza decât astăzi, când taberile stau gata să se încaere, *orbite fiind de lăcomie și de teama de necunoscut*...

Prin dărâmarea zidului protecționist, burghezia noastră se va însănătoși și *va crește*, înlocuind o viață nefericită, căci trândavă, cu o strălucită desfășurare de activitate binefăcătoare; și târând în vârtejul activității sale o bună parte din birocrația conruptă dar nu fericită.

Prin dărâmarea zidului protecționist viața se va efteni în mod extraordinar; iar prin industrializarea țării, salariile lucrătorilor

vor deveni *mai mici* ca astăzi, în mod absolut, dar *mai mari* decât astăzi în raport cu prețul mărfurilor. Atunci lucrătorii se vor întoarce cu desgust dela morbidele lor halucinații de socializare prematură, recunoscând că nici odată o producție nu s'a *creat* pe cale de socializare—cu atât mai puțin de oameni atât de puțin cultivați cum sunt ei astăzi (conducătorii lor n'au prea strălucit în parlament...). Și dacă *toată* mișcarea socialistă nu va reveni pe drumul sănătos pe care l-a arătat Dobrogeanu-Gherea și spre care i-a chemat și acuma în urmă, la întoarcerea sa în țară — atuncia o sciziune *va trebui* să se producă în partidul socialist, de către intelectuali cari să ridice steagul doctrinei desvoltate de Gherea...

Prin dărâmarea zidului protecționist, proprietarii celor cinci sute de hectare rămase de pe urma unei rezonabile exproprieri, vor căpăta capital, mașini și chiar specialiștii trebuitori pentru cultura intensivă; iar prisosul de capital de care vor dispune unii, va putea fi plasat în industriile născânde.

Țăranii, neavând nevoie pentru mulțumirea modestelor lor trebuințe decât de o parte relativ mică din solul țării, nu l-ar lucra întreg în cazul unei exproprieri totale, și l-ar lucra și prost, neavând de altfel nici mașinile cari s'au întrebuințat până acum de acei proprietari cari au lucrat în regie și nici lucrătorii străini cari se aduceau în fiecare an de peste graniță. O expropriere totală ar păgubi deci în mod grav producția și progresul țării, fără a folosi țărănimii. Folosul l-ar trage doar mica burghezime rurală, care ar începe dela capăt evoluția marii proprietăți...

Cum am zis, dacă clasele noastre sociale n'ar fi orbite de lăcomie și de teama de necunoscut (mă gândesc în primul rând la burghezia protecționistă, la birocrație și la mica burghezime rurală) ar recunoaște ușor că interesele lor nu s'au putut niciodată mai bine armoniza de cât astăzi când taberele stau gata să se 'ncaere...

Dar tocmai fiindcă n'o recunosc, de aceia armonizarea cere un arbitru.

Și o curioasă coincidență istorică face ca și la noi arbitrul să se înfățișeze în

aureola de șef militar iscusit, blând și viteaz, ca și în Franța a doua zi după acordarea votului universal... Dar ce zic, coincidență, — cine a apărat la Romani plebea proletară în contra cămătarilor republicani de cât generali ca Cezar și August? Cine a proteguit țărănimea franceză desrobită de către marea revoluțiune decât generalul Napoleon Bonaparte? Instincte vechi ale masei o împing să-și pue toată încrederea într'un comandant militar puternic și bun.

Se spune că generalul ar fi de origine populară, că soldații cari s'au apropiat de dânsul, au simțit dragostea lui elementară pentru marea mulțime.., Oricum ar fi, instinctul masei n'o înșeală... Și nu puțin a contribuit la această popularitate neîncrederea țărănimii în mica burghezime rurală, pe care în anii din urmă a văzut-o la lucru în obștii, cooperative și bănci...

De arbitrajul generalului toate clasele au neapărată nevole. Proprietarii se tem de exproprierea totală, țărănimea se teme de înșelăciune, muncitorimea se teme de

reacțiune violentă, burghezia se teme de bolșevism urbano-rural....

Este un noroc pentru țară că țărănimea se 'ncrede mai mult în făgăduelile cumpătate ale generalului decât în dărnicia fără frâu a țăraniștilor... Ea simte instinctiv că țara mai are și alte „bube", cari cer conducere înțeleaptă; că propria ei bună stare nu atârnă numai de stăpânirea pământului. Fără această încredere a țărănimii am fi ajuns poate la ciocniri violente și la vărsări de sânge... Dar tocmai de aceia sprijinul acordat generalului de către clasele stăpânitoare cată să fie necondiționat. In deosebi liberalii ar trebui să se gândească bine: dacă se vor încăpățâna să ție numai pentru ei izvoarele de avuție ale țării, dacă lipitorile birocratice nu se vor hotărâ să slăbească prada, atunci vor pierde totul... și încă ceva pe deasupra. Clasele conducătoare care nu știu să-și pue frâu lăcomiei, se prăvălesc în prăpastie — și atuncia pe drept.

21 Martie 1920.

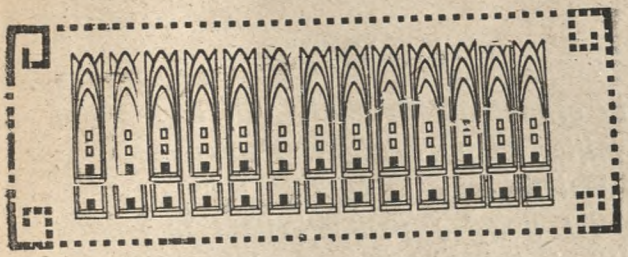

Revoluție ?!...

In ajunul alegerilor trecute, (Oct. 1919), învitat fiind să candidez pe lista grupului *independent* „Clopotul“, din Capitală, și apoi să-mi expun părerile în manifestul electoral al grupului, am arătat, — sub titlul: *Incotro mergem?* — că „problema fundamentală în jurul căreia se' nvârtește toată politica externă și internă a României o formează *industrializarea țării*. Producerea bogățiilor este totdeauna mai importantă decât distribuirea lor. Inegalitatea distribuirii ajunge numai atunci periculoasă când împiedică producția. *In țara românească producția industrială trebuește*

abia organizată prin ajutorul capitalului și inițiativei particulare. Pentru socializare nimic nu este copt". „*Revolta burgheziei noastre protecționiste în contra politicei de „robire economică", e numai aparentă.* Părțile vor cădea repede de acord. Și acest compromis e în interesul tuturor". Din industrializarea țării prin ajutorul capitalurilor străine vor trage folos *toate clasele sociale.* „Et tout sera pour le mieux dans le meilleur des mondes".

Dictonul francez l-am subliniat atunci, ca o ironie la adresa acelora cari hrăniau convingerea neclintită că mergem cu siguranță matematică spre revoluție.

Un principiu pe care experiența mi l-a confirmat mereu și de care mă călăuzesc de mulți ani, este să nu cred niciodată ceiace văd şi aud, ci numai ceiace judecata îmi dovedește că trebue să se întâmple. Aparențele înșală... In ajunul trecutelor alegeri, un socialist îmi spunea într'o seară, pe un ton tragic: „comitetul sindicatelor a hotărât ședință permanentă. Se va declara greva generală. Sângele va curge pe stradă... Revoluția bate la ușă".

— „Te 'nșeli complect", i-am răspuns, zâmbind liniștit. „Puterea clasei noastre muncitoare este încă relativ neînsemnată. Țărănimea însă, știe că-i-se va da pământ. Și atunci, cine să facă revoluție?".

Acum două luni scriam în *Curentul nou* No. 2: „m'aștept ca partidul liberal, văzându-se renegat de mica burghezime rurală în care și-a pus toate speranțele; văzându-se în primejdie de a pierde foloasele de burghezie protejată, fără a câștiga pe cele de burghezie liberă; și văzând desperata situație economică și financiară a țării, — să deschidă porțile capitalului străin, să pacteze cu evreii, cu burghezia minorităților, cu boerii expropriați, pentru a alcătui împreună o puternică burghezie industrială, care, controlată de celelalte clase sociale, să ducă înainte destinele acestei țări. Va trebui însă ca miezul capitalist al partidului liberal să se scuture de birocrația parazitară, de acel cuib de lipitori care l-a făcut odios..."

Guvernul de acum reprezintă această alianță: burghezia noastră protecționistă,

boerii expropriați, burghezia minorităților și capitalul străin — în jurul d-lui general Averescu, sprijinit de masa țărănească.

Partidul liberal a renunțat, se pare, la politica rezistenții, de frica aspirațiilor bolșeviste ale micii burghezii rurale. De sigur că-i preferabil pentru un capitalist să iea dobândă mai mică, decât să rămâe fără capital... (și doamne ferește de mai rău) [1]) Se aude acuma despre societăți străine cari vor fi chemate de comună să canalizeze, să paveze și să lumineze Capitala, *de la periferie începând.* Se va convinge atunci sărăcimea cât adevăr cuprindeau gogoșile patriotico-șoviniste cu cari a fost hrănită jumătate de veac... Se mai aude de societăți întemeiate de bănci mari liberale, în tovărășie cu capitalul străin.

Evident, capitalul românesc nu se va mulțumi să aziste pasiv la punerea în valoare a bogățiilor țării spre binele întregului popor român, ci va căuta să-și

[1]) De fapt, politica rezistenții ar fi putut provoca grave perturbații economice, și ca urmare, turburări politice.

aproprieze cât mai mult din profitul capitalului fecundator. Și că liberalii, cari au deja organizații economice, vor fi între cei dintâi la tovărășie, e inevitabil. Vorba evangheliei: aceluia care are, i-se va mai da... Dacă partidul ar avea în mână puterea politică, primejdie ar exista că nu cum-va să se 'nțeleagă cu străinii în dauna țării, cum se 'nțelegea până acum înnaltul funcționar român cu furnisorul — străin sau evreu — al statului... Cred însă că această putere liberalii n'o mai au. Interesul lor cel mai elementar cere — urâți cum sânt — să stea câți-va ani în opoziție, în care timp să se curețe de lepra birocratică... Intrucât se transformă în burghezie liberă, burghezia noastră protecționistă nu mai are nevoie să tolereze lipitorile birocrației... Ba va începe chiar să le fie dușmană: negustorul cinstit nu-i bucuros să dea mită și nu se bucură de risipa veniturilor statului.

Un înalt funcționar al unei mari bănci liberale spunea zilele acestea unui colaborator al *Curentului nou*: „cine zice că noi suntem în contra capitalului străin?

Ne vom asocia cu dânsul: jumătate capital românesc, jumătate capital străin"

Ei da! Așa vin lucrurile!... N'aduce anul, ce aduce ceasul!... De douăzeci de ani oligarhia noastră, și'n deosebi burghezia noastră protecționistă, a abătut evoluția țării dela drumul mare, și a condus-o pe cotiturile unei poteci pline de râpi și de prăpăstii; de frica penetrației capitalului străin a băgat țara în tot felul de nenorociri; între altele, în aventura poporanismului, care și-arată acum fața lui bolșevică... Și iată că a ajuns funia la par: puși în fața inexorabilei necesități, liberalii recunosc, nu numai că n'au scăpat de ceia ce s'au temut, dar și că fără motiv s'au temut... Nu-le va merge mai rău decât înnainte; doar că vor trândăvi mai puțin, — ceia ce nu poate să le facă decât bine!...

Indată însă ce liberalii au capitulat și odată ce nimic nu mai stă în calea industrializării noastre, orice motiv de dușmănie între clase a dispărut. *Intrăm din faza neoiobăgistă în faza capitalisto-*

burgheză. Proprietarii vor face cultură intensivă și vor prospera; capitaliștii vor face industrie și vor prospera; țăranii vor căpăta pământ și debușeu pentru produsele lor și vor prospera; țăranii proletari vor căpăta salarii bune în agricultură (sau și'n industrie) și se vor deprinde să trăească omenește; lucrătorii vor avea salarii bune, traiul eften, și (de asta nici nu se ocupă ei acum!...) locuințe higienice, și străzi luminate, fără mocirlă și fără gunoaie, și ateliere aerisite, iar nu înnecate în putoare și murdărie, și mijloace bune de locomoțiune, — toate avantagiile civilizației. *Ne așteaptă o epocă de admirabilă armonie socială, de reală solidaritate între toate clasele...* O să trăim ca frații!!!...

Așa ne învață dreapta judecată.

Ești însă pe stradă și întâlnești intelectuali sau pseudo-intelectuali, care-ți afirmă că „*reacțiunea* a venit la putere pe căile ascunse ale vechiului politicianism". Deschizi jurnalele și afli că 5000 de oameni s'au adunat în sala *Dacia*, ca

să protesteze, amenințând cu revoluția, „în contra tiraniei reîntronate de oligarhia învechită în rele".

Iar revoluție!...

Și pentru ce?!...

„Fiindcă regele a abuzat de prerogativele sale regale".

Pentru forme nu s'a făcut niciodată revoluție, ci numai pentru grave interese economice.

Or, muncitorimea urbană, pe lângă că n'are interes să pornească o revoluție, dar n'are nici putere, iar țărănimii i-se dă pământ.

„Vrea tot pământul", afirmă țăraniștii.

Când un om a suferit mult timp de foame, și-i dai două feluri de mâncare, nu-i probabil că te va amenința cu ciomagul ca să-i dai și prăjitură. Revoluțiile s'au făcut pentru pâine; pentru prăjituri, niciodată.

Citiți înc'odată *Neoiobăgia* lui C. Dobrogeanu-Gherea și vă veți încredința că *toate cererile*, dar absolut toate cererile pe cari le formulează el în numele partidului nostru social-democrat și în fa-

voarea țărănimii, vor fi în curând definitiv realizate. Cred chiar că se va realiza mai mult decât a cerut Gherea, care —nu-i așa? — teoreticește n'a făcut niciodată concesii oligarhiei. Și atunci, — vor țărăniștii să fie mai catolici decât papa?... Intr'adevăr e cazul să vorbim de „supralicitație"!...

Nu interesele țărănimii și nici ale muncitorimii urbane poate reprezenta neputincios-grandilecventa *„Federație"*.

Dar atunci ale cui?

Iată ce vom încerca să descurcăm în articolul viitor.

4 Aprilie 1920.

O democraţie ciudată

„Ne vom încerca să descurcăm"—sfârşiam articolul trecut—„ce interese de clasă reprezintă „Federaţia democraţiei sociale".

Abordez acest subiect c'un sentiment de confuzie intelectuală şi sufletească...

Intelectualii „înnaintaţi" şi presa „democratică" (vezi şi *Viaţa Românească* No. 1), afirmă în mod unanim că guvernul Averescu reprezintă putreda oligarhie, care s'a coalizat şi a revenit la putere pe căi piezişe, pe când opoziţia o formează forţele de regenerare ale naţiunii, „primăvara politică" a oamenilor noi şi curaţi. Guvernul el însuşi, şi partidele

care-l sprijină, combat opoziția ca pe o mișcare revoluționară, care propagă idei prea înnaintate.

Iată-mă dar, pentru prima oară în viața mea, apărătorul *nechemat* al oligarhiei reacționare...

Ciudat, foarte ciudat...

Cu atât mai ciudat cu cât, în calitatea mea de slujbaș al statului, am fost, nu zic persecutat, ci deadreptul *tracat*, timp de vre-o doisprezece ani, de lepra birocratică a oligarhiei noastre conrupte, pentru motivul foarte simplu că am refuzat să mă fac complicele ei tacit (ba am mers chiar până acolo cu temeritatea, încât m'am pus deacurmezișul metodelor ei cunoscute: m'am prezentat odinioară unui ministru liberal, cu probele unei panamale în care era implicată toată scara birocratică; m'am încredințat atunci, *în mod neîndoelnic*, că ministrul *cunoștea* conrupția și o *tolera*). A fost deajuns însă ca mecanismul de ceasornicărie al societății românești să se puie în mișcare marcând scurgerea timpului, pentru ca să ert toate păcatele oligarhiei noastre conrupte, să uit nu nu-

mai suferințele altora, dar și pe ale mele proprii...

Și din contra: oameni din curentul țărănist, și chiar unii dintre intelectualii partidului socialist, s'au scăldat decenii întregi în apa stătătoare a oligarhiei, contractând toate viițile și scepticismele...; au servit de unelte și au obținut onoruri, favoruri și situații; prin oligarhie s'au înălțat unii la locurile pe cari le ocupă astăzi; ani de zile au propagat concepția ei despre viață, prejudecățile ei cele mai reacționare și mai puturoase; și deodată... au devenit *oameni noi, puritani intransigenți*, partizanii ideilor celor mai extreme, ai reînoirii complecte și radicale...

Se zice că'n parlamentul acum dizolvat se'ntâlneau ciracii, azi puritani, cu foștii lor șefi, și schimbau *priviri de auguri*... In care timp prin ministere lepra birocratică, *legată de oamenii noi prin relațiuni vechi și indisolubile*, domnea mai departe, zâmbind triumfătoare și imună... Și tocmai „guvernul oligarhiei coalizate", „camuflajul partidului liberal", concediază funcționari liberali învechiți în rele și în-

cepe să curețe grajdurile lui Augias!... (De ar merge hotărât pe calea asta!...[1]).

Orice s'ar zice e ciudat!...

Când acum două decenii a apărut în viața noastră socială curentul țărănist; când *toată intelectualitatea țării* îl saluta c'un entusiasm aproape mistic, ca pe o „primăvară literară"; când *eu singur*, in stupefacția generală, am irrupt în mijlocul solemnității, cu imprecațiuni și sarcasme — mi s'a spus atunci că nu mi-am asimilat idealurile poporului român (Chendi), că (vorba e a d-lor Stere și Ibrăileanu) „fac filosemitism inconștient". Aceasta era numai întru atâta adevărat, întrucât evreu fiind, am un suflet *urban*, burghez, care aspiră cu toate fibrele lui către civilizația occidentală; primitivitatea sufletească a lipitorilor satului, ipocrizia și sentimentalismul lor superficial, pot zice animalic, trebuiau să-mi repugne. Slăveam doară în acelaș timp pe scriitorii ardeleni, cari vorbesc necontenit de „jidovii ce otrăvesc norodul cu vin-ars"..,

---

[1]) N'a prea făcut-o,.. (Dec. 1920).

Și iată că s'au schimbat timpurile. Țărăniștii au devenit filosemiți, țin discursuri înduioșătoare, ziarele naționaliste evreești îi cântă d-lui Iorga adevărate osanale (se bucură cu drept cuvânt de convertirea d-sale), se zice chiar că evreii naționaliști și sioniști vor sprijini în alegeri „Federația democrației sociale". Și eu, totuși, nu mă simt deloc atras de partidul țărănist...

Dar ce importanță poate să aibă felul meu de a simți în această chestiune?!..,

Desigur, în sine n'are nici o importanță. Sper totuși că, indirect, va contribui la clarificarea problemei, care-i destul de spinoasă. Nu-i curios, de pildă, faptul, că cei cari îmi imputau mie că nu sunt încă complect asimilat, s'au aliat acuma cu partizanii introducerii *idiș*-ului ca limbă de predare în școlile evreești?...

Veți recunoaște și d-voastră că partidul democrației sociale are în caracterul lui ceva ciudat...

Cunoașteți dictonul latinesc: *„lucus ab non lucendo"* („cuvântul *lucus*, pădure, vine de acolo că pădurea nu lucește").

Așa-i și cu țărăniștii: se numesc țărăniști fiindcă nu-i iubesc țăranii. Că la alegerile generale trecute s'au folosit de numele d-lui Averescu, e un fapt care s'a verificat pe urmă la alegerile parțiale; că'n Ardeal au devenit de asemenea impopulari, pare iarăși în afară de orice îndoială; că'n Basarabia apucăturile lor de birocrație parazitară nu prea încântă pe țărani, am auzit dela localnici și am citit și în ziarele de acolo...

Un partid care, încărcat de daruri — de pământul întreg al marii proprietăți, cu ape, cu păduri, cu tot — vine în întâmpinarea țărănimii, cu brațele deschise și cu mâinele întinse — iar țărănimea, atribuind nu știu ce înțeles *prehensiv* acestui gest atât de generos, (influențată poate de experiența făcută cu atâtea bănci, cooperative și obștii...) se ferește cu bănuială în lături...

— Iată un fenomen care-i de asemenea ciudat și care te pune serios pe gânduri...

Te'ntrebi: oare „Federația democrației sociale" să reprezinte în țara românească progresul; și singurul ei cusur să fie

numai acela de a se arăta prea revoluționară?...

Nu știu ce instinct și ce intuiție, în sufletul meu care aspiră cu fiecare fibră către civilizațiunile cele mai înaintate din occident, mă face să presimt o tendință reacționară în democrația asta atât de roșie în aparență, sovietistă și republicană...

Dar poate mă'nșel. Intorcându-mă cu patruzeci de ani în urmă, la prima origine a curentului țărănist, mă voi încerca să controlez bănuelile mele printr'o analiză istorică.

11 Aprilie 1920.

Sufletul rural-medieval

In *Curentul nou* dela 1906, d. Ibrăileanu a dovedit că poporanismul, ca mișcare nu numai literară dar și politică, a fost întemeiat de intelectualii socialiști dela Iași. Până la apariția *Evenimentului literar* în 1894, acești intelectuali își închipuiau că sânt social-democrați. D. Stere le aduse din Rusia doctrina politică a poporanismului și-i lumină asupra *adevăratelor lor tendințe de clasă.*

In studiul *Cincizeci de ani de evoluție,* publicat la 1901 în ziarul *Adevărul* (vezi volumul *Studii critice)* și în studiul *Romantism liric și romantism epic,* publicat

în *Flacăra* la 1914 (vezi volumul *Cercetări critice și filosofice)* am arătat că întâiul nostru partid socialist a fost o mișcare romantică a intelectualilor micii burghezii: lucrătorii — puțini la număr — serveau numai ca decor.

De ce interese erau mânați acești intelectuali? A afirma că erau împinși de mobile altruiste, ar însemna să ofensăm istoria, care nu cunoaște clase desinteresate. D. Ibrăileanu a căutat să răspundă el însuși la întrebare, și s'a gândit, cum e și firesc, la suferințele, cunoscute din Apus, ale micii burghezii strâmtorate de desvoltarea capitalismului. Dobrogeanu-Gherea a susținut aceiași părere. S'a citat nuvela *Odinioară,* în care Delavrancea plânge pe cărăușii ruinați de drumul de fier; etc.

In fond părerea e justă: pretutindenea, după triumful capitalismului, mica burghezie s'a arătat la început romantică și reacționară, și s'a aliat în contra burgheziei, mai întâi cu nobleța, apoi cu lucrătorii și cu țăranii. In cazul special al intelectualilor însă, nu vedem ce interese

le jignea lor burghezia triumfătoare... La noi, de pildă, pe la 1880, viața era atât de ușoară pentru orice tânăr înarmat c'o diplomă...

Ca să deslegăm enigma, trebue să ținem seamă de un adevăr care, după cât știu, n'a fost încă recunoscut până acum de adepții Concepției materialiste a Istoriei: adevărul că clasele nu se grupează numai în mod conștient, după interese materiale, ci mai ales în mod inconștient, *după afinități de construcție sufletească*. Aceste afinități sânt în general paralele cu interesele de clasă, — cum e și firesc; în cazuri individuale însă, pot chiar contrazice interesele materiale.

Or, intelectualii micii burghezii, crescuți în împrejurări patriarhale, nu se puteau adapta sufletește noilor relațiuni burgheze și deci nu puteau cuceri situațiuni în raport cu aptitudinile lor. In deosebi neadaptabili trebuiau să se arate intelectualii eșiți din țărănime.

Mă gândesc la d. Ioan Nădejde, tipicul reprezentant al socialiștilor ieșeni. Acest om muncitor și cinstit, cu merite reale față de

cultura românească, a rămas în toată viața lui un străin în mijlocul lumii urbane. Ar trebui să citez nenumăratele anecdote cari au circulat asupra naivității, stângăciei și simplicității acestui țăran[1]) îmbrăcat nemțește. Se spunea despre dânsul, pe timpul când conducea la București ziarul *Lumea Nouă*, că umblă pe stradă cetind și mâncând porumb fiert; chiar născocire de-ar fi, e simptomatică... Socotelile gazetei, acest om de o cinste exemplară le ținea, zice-se, pe mici petice de hârtie, risipite prin toate buzunările; de asemenea și banii; și i-ar fi căzut din buzunare, nu știu unde și cu ce ocazie...

De construcție sufletească analoagă este și d. Const. Stere, fiul unui răzeș din Basarabia. D. Stere a și fost comparat cu d. Ioan Nădejde. N'a putut profesa ca avocat, (un percheron nu-i bun de trăsură și nici de călărie; de curse, nu mai vorbesc) cursul universitar i-a fost mediocru, scrierile d-sale păcătuesc printr'un patos de rău gust și prin erudiție nemistuită.

[1]) Din satul Stăuceni, județul Botoșani.

în arena politică s'a manifestat necontenit ca un gaffeur de temperament; partizani nu și-a putut face, din lipsă de urbanitate; situațiile și le-a câștigat prin favoare de sus, ca *om* al d-lui Ionel Brătianu; despre grosolănia d-sale, une-ori neintenționată, se povestesc minuni;[1]) diplomațiile d-sale sânt odgoane de corabie... Un amic poporanist mi-a povestit mai dăunăzi că d. D-r I. Cantacuzino l-a introdus când-va pe d. Stere în societatea pariziană și că acolo d. Stere s'a simțit și a fost privit cam așa ca Menelik...

Parcă și mai caracteristică este psihologia d-lui Ibrăileanu, care, ca om matur încă, îți aducea vag aminte de fiul, crescut în pădure, al Genovevei de Brabant. (N'am nici o intenție dușmănoasă. D. Ibrăileanu mă'nțelege: fac *psihologie de clasă...*). Pe Ibrăileanu trebuia să-l vezi acum câți-va

[1]) Un oarecare famulus-nătăfleață, prost ca ciuboia, pe care d. Stere l-a bombardat deputat, mi-a povestit el însuși — ca să-mi demonstre insuportabila distracțiune genială a șefului — că, mergând în trăsură cu d. Stere, d-sa și-a scuturat scrumul dela țigară în buzunarul lui Nătăfleață.

ani în casa veche din strada Romană, în camera lui de lucru!...

Închipuiți-vă, în fundul unei curți de o falce de loc, o casă joasă, boerească altă dată. Camera de lucru răspunde cu ferestrele, cam mici, într'o grădină încâlcită, care, prin sălbătăcia ei virgină, amintește sud-americanele *pampas*. Un birou sculptat, de la potop, înspăimântător de încărcat, *pentru eternitate*, cu cărți, ziare și broșuri, într'o dezordine care armonizează cu aceia a grădinii. Dealungul unui imens perete, rafturi albe de brad încărcate cu cărți. Două focuri ard, iarna, în cele două sobe vechi de zid, aruncând, în lumina crepusculară a odăii, strălucири tainice pe podeaua scorojită, cu vopsea de un deget. Într'un colț un pat, în care stă lungit amicul meu Ibrăileanu, cu barba și cu părul vâlvoi, cu ochii mari, uneori fioroși, cu'n imens nas aquilin, secondat de pomete excesiv proeminente. Vorbește cu voce cavernoasă, puțin cam sinistră... Înfățișare și mișcări de sfânt zugrăvit într'o biserică de sat, — de pescar devenit apostol. Deasupra patului e întinsă o cuvertură, ca un

polog: pe dânsa cade necontenit molosul tavanului ce se dărâmă: Ibrăileanu n'a găsit niciodată, în timp de decenii, energia de a-l repara și de aceia i-a născocit leacul, *conservator* [1]), al cuverturii... In auzul lui Ibrăileanu nu pronunțați cuvântul București: se îngălbenește la față, cuvântul fiind pentru el sinonim de *ghehenă*: automobilele sboară, tramvaiele sună, oamenii forfotesc fără rost, stricând odihna omului... Munteanul, în deosebi cel din București, e imaginat de poporaniști ca o quintesență de frivolitate trivială. Limba muntenească le pare oribilă: poporaniștii au tins, încă de pe la 1880, și în parte tind și astăzi, să moldovenizeze limba literară. Intoarcerea la dialect fiind o trăsătură reacționară, nu se putea să n'o aibă poporaniștii, ei cari le au pe toate... Când vede un automobil, Ibrăileanu devine palid: zice că-i o născocire a diavolului. Pe la 1898 au venit socialiștii ieșeni să lucreze la ziarul *Lumea Nouă;* s'a auzit atunci

[1]) Bătrânul Cronos el însuși s'a indignat de atâta conservatism: un incendiu a mistuit casa.

în rândurile intelectualilor socialişti din Bucureşti această exclamaţie şoptită: „vin barbarii!“... O violentă incompatibilitate de temperament a isbucnit între cele două tabere. Ibrăileanu se simţea ca'n ţară duşmană; se'nfuria dela nimic şi ameninţa cu scaunul... Pe stradă se uita fioros în toate părţile şi atrăgea atenţia trecătorilor... Dar domnia Ostrogoţilor nu ţinu mult; se retraseră curând iarăşi pe meleagurile lor nordice.

După dizolvarea primei noastre mişcări socialiste, intelectualii socialişti din Bucureşti au arătat afinităţi cu burghezia protecţionistă sau chiar şi cu cea liberă, în nici un caz n'au visat o democraţie rurală... De sigur nu-i o întâmplare că cele două mişcări anti-burgheze şi reacţionare, mişcarea junimistă şi mişcarea poporanistă, au apărut în Moldova, provincia sacrificată, dar şi rămasă în urmă din punctul de vedere economic... Acolo unde orăşenimea era pusă în afară de lege ca „străină“, intelectualii trebuiau să se ridice dintre ţărani şi deci să se simtă rău în cadrul vieţii urbane. Spiridon Popescu, Lascar

Veniamin, Paul Bujor, Panaite Zosin, — iată alte câteva tipuri ale clasei pe care ne încercăm s'o caracterizăm din punctul de vedere psihologic: fii de țărani, — de țărani fruntași, — ale căror calități predominante sânt cele ale poporului: imaginație plastică, memorie, sănătate sufletească; și al căror defect este lipsa de orice calități superioare, — intelectuale și sufletești. [1])

Inadaptibilitatea intelectualilor de origină țărănească se atribue de obiceiu intelectualismului însuși. Nici nu se poate greșală mai mare, — o mai nedreaptă răsturnare a lucrurilor. Intelectualismul, adică patima pentru adevăr ca scop în sine, patima pentru dreptate ca o formă a logicei, etc. este o însușire care se află la antipodul însușirilor sufletului rural. Pentru omul din popor libertatea rațiunii pare a fi un lucru necunoscut; la dânsul

[1]) Intr'un stat burghez ori într'un stat curat aristocratic, ei s'ar fi urcat cu greu mai sus de cât treapta de institutor. In statul nostru neoiobăgist însă, s'au folosit de decăderea oligarhiei și de dușmănia ei în contra elementelor urbane...

gândirea se arată roaba supusă a instinctelor, intereselor, sentimentelor, și patimelor. D. Ibrăileanu, d. Stere pot fi socotiți, de sigur, ca oameni inteligenți, nu însă ca intelectuali. Lauda și blamul le-a mânuit d. Ibrăileanu în *Viața Românească* în foarte laxă legătură cu adevărul. A știut să se entusiasmeze brusc pentru anumite personalități, și să denigreze cu meșteșug pe altele... Ca ori-ce plebeu, are în fundul sufletului un adânc și glacial scepticism moral și intelectual [1]).

E interesant de observat că un anume *cabotinaj științific*, alura de savant *instrăinat* de lume, bântue cu deosebire în societățile primitive. Gândiți-vă la masca fioroasă și la tichia cu clopoței a vrăjitorului triburilor din Malezia; la misterul care înconjura știința în Egipt; la alurele faustiene ale savantului medieval. In timpurile noastre Germania, feudală păstra

[1]) Iarna, magazia plină cu lemne; vara câte-va luni la răcoare și verdeață; o viață tihnită, cu muncă puțină; stima de fiecare clipă a lui Gură cască, Terchea-berchea și Nătăfleață — iată idealul micului burghez rural Ibrăileanu; catedra, scrisul, — simple mijloace de existență...

încă înainte de război, urme din acest cabotinaj [1]), necunoscut în celelalte țări apusene. (Huret povestește că rectorul universității din Oxford, un savant cu reputație mondială, umbla de obicei în costum de sport). Pricinile cabotinajului trebuiesc căutate, pe deoparte în naivitatea unui mediu mai primitiv, care se lasă sugestionat de aparențe, iar pe de altă parte, în lipsa de putere creatoare a minții, care în loc să domine specialitatea, se lasă dominată de dânsa.

Mi-aduc aminte că'ntr'un sat din Germania am intrat odată la un medic. Până să ajung în biroul lui, am trecut prin trei camere, pline de lucruri misterioase și impresionante: enorme mașini electrice cu discuri de sticlă, cranii de oameni și de animale, foetusuri în borcane de spirt, etc. Doctorul era un bătrân șiret și prostănac, rămas în urmă cu vre-o jumătate de secol, în știința lui...

Nu toate exemplele pe cari le aduc

---

[1]) Jobenul, redingota, ochelarii, părul lung, alura de miop, etc., jucau încă un rol însemnat.

aici, se referă la intelectualii noştri poporanişti, pe cari nu mă gândesc să-i înjosesc până într'atâta. Exemplele exagerate luminează însă anumite tendinţi, mai discrete, cu cari se înrudesc.

Dacă ar pune cineva alături pe d-nul Constantinescu, cercetătorul sonicităţii, — om cu renume mondial, căruia ai putea să-i atribui orice profesie, fiindcă n'are nimic particular în persoana d-sale, — de d. Ibrăileanu care-i aşa cum l-am descris, d. Constantinescu ar trece drept secretarul acelui geniu străin de lume pe care-l joacă d. Ibrăileanu. Comparaţi acum descoperirile unuia, cu micile causerii balcanice ale celuilalt.

Ani de zile partizanii d-lui Stere, cari hrăneau ori simulau pentru d-sa acelaşi respect mistic şi acelaşi devotament medieval pe care-l au evreii fanatici din Rusia pentru rabinii făcători de minuni, au răspândit despre şeful poporanismului legende eroice: că în gara Ploeşti a batjocorit cu voce tunătoare, strângând lumea în juru-i, pe cutare inginer care a spus că ţăranul român e leneş; că citeşte

noaptea în felurite ramuri ale științei; că-i atât de frământat de gânduri, în cât adesea nu vede pe intelectualii cari vin să-l viziteze, deși se plimbă încruntat pe dinaintea lor; că petrece ceasuri întregi, noaptea, în turela astronomică — pe care într'adevăr și-a construit-o pe acoperiș în timpul neutralității, — studiind prin lunetă firmamentul înstelat; că'n timp ce toată lumea vorbea de intrarea d-sale în minister, d. Stere se pasionase de perioadele glaciare, problemă nerezolvată, pe care d-sa pretinde a o fi deslegat în sfârșit — și așa mai departe. Chiar în momentul când scriu aceste rânduri, amărăciunea pe care mi-au trezit-o altădată în sufet aceste abilități de *Bauernfänger*, îmi umple din nou sufletul!... Inamorat de stele d. Stere, care-i stăpânit de un atât de robust apetit pentru cele pământești ?!.. D. Stere și perioadele glaciare ?!.. Are d-lui ceva de-a face cu ele ?!... A pus d-lui ceva acolo ?!... Are d-lui inteligența onestă, precisă, clară, fină și adâncă pentru astfel de probleme ?!... Se pot ele rezolva cu palavre bombastice, cu

patos rural, cu ifose neoiobăgiste și cu o duzină de citații?!... [1])

Alurele de sacerdot caracterizează în deosebi pe intelectualii ruși; nici nu te poți aștepta să fie altfel într'o țară sălbatec-feudală. Și supt acest cabotinaj se ascunde — e de mirare? — toată șiretenia și șolticăria mediului țarist. Caricatura acestui tip — care poate fi înzestrat cu talent și chiar cu geniu — ne-o înfățișează «călugărul» Rasputin. Se întâmplă și cazuri când misticismul și șolticăria sunt sincere amândouă și nu se jenează reciproc. Tolstoi ne arată pe Ivan cel Groaznic oficiind cu adâncă evlavie ca preot în altar în fața curtenilor cu recu-

[1]) Se plângea d. Stere că politica îl distrează de la *studii*; în acești doi ani cât a stat nesupărat în Elveția, trebue să fi scris cel puțin un volum de astronomie și unul de geologie.

O colaborare cu micul burghez rural d. Mehedinți ar fi indicată. D. Mehedinți e specialist și d-sa în bombastologie-patetică. Renumitul geograf de Martonne întrebând când a fost pe la noi, ce-a publicat d. Mehedinți, i-s'a răspuns: sub diferite forme acelaș cântecel sărac, politico-literarc-sentimental, cu tremolo din fluer, ce i-a venit într'o noapte pe când asculta privighetoarea într'o poiană din munții Vrancei... Francezul a ridicat cu disperare mâinile la cer!...

legere îngenunchiați, și, îndată după aceia dând semnalul orgiei, al siluirii femeilor răpite cu forța dela bărbații lor.

Dar m'am depărtat cu totul de subiect. Vream să arăt că intelectualii socialiști din Iași au, în tot felul lor de a fi, caractere feudale, înrâuriți fiind și de sălbateca Rusie cu care se învecinează.

Extrem de caracteristice sunt relațiile care domnesc între acești pseudo-socialiști sau pseudo-democrați. Nici urmă de egalitate. Din contra, o erarhie mai accentuată chiar decât am cunoscut-o în Germania, unde profesorii mai au încă și acum câte un famulus medieval, — student-discipol-servitor, — speță de mult dispărută în țările burgheze. Relațiuni de devotament servil care amintesc iobăgia... *Aparența* este de respect și dragoste dintr'o parte, de protecție și simpatie de alta... Cine cunoaște însă occidentul, sau are el însuși un suflet occidental, simte fără greutate primitivitatea acestor relațiuni, jignitoare pentru sentimentul de demnitate și independență al omului civilizat. De altfel, *miorlăitura* sentimentală nu împie-

decă o robustă exploatare a subalternului. D. Stere — nu-i nici un secret; o ştiu toţi care-l cunosc — are un suflet brutal-despotic, care priveşte relaţiunile dintre oameni prin prizma raporturilor de forţă... (Amintire ereditară despre relaţiile vechilului său ale arendaşului cu ţăranii). Ruralii aceştia idolatrizează şi maimuţăresc tocmai boerimea pe care au urmărit s'o exproprieze, (pentruca, în măsură mai modestă, să-i iea locul). D. Stere a căutat să răspândească svonul că-i boier de neam; din mai multe părţi ni se afirmă însă precis, din Basarabia, că-i fiu de proprietar burghez şi nepot de vechil grec la o moşie a muntelui Attos. In epoca d-sale de strălucire îşi petrecea toată ziua la Jockey-Club [1]) D. Ibrăileanu s'a căznit şi el o viaţă întreagă să iea alurele boerului moldovean, obsedat fiind de acest ideal în fiecare clipă. Dar vai! Imitaţia — şi la unul şi la cel-lalt — ră-

[1]) *Asta luminează şi psihologia şi tendinţele politice şi economice ale micii burghezii rurale.* Vezi mai departe: tirania bolşevică duşmănia „democraţiei" (?!!) rurale, în contra industriei, etc.

mâne la suprafață; boerul nu-i trufaș, nici brutal, nici dur la suflet ca Titircă inimă rea, „să tai geamuri cu ea", nici ipocrit, nici *comun*, etc.. Când boerul Lupu Costache a fost arestat, după alungarea nemților, a trezit admirația tuturor — a dușmanilor ca și a prietenilor — prin demnitatea atitudinii sale; și cum s'au comportat în schimb alții, care în timpuri de prosperitate se arătaseră atât de trufași!..

Sufletul omului are un fel de timbru moral: mai înalt, ori mai jos, după om; timbru care se simte numai decât... Un sfert de ceas să stai de vorbă cu cine-va și-i destul... Ifosele boerești sânt zădarnice: ele nu ascund nimic.

Cât timp ruralul e flămând, joacă rolul de puritan, deghizând în felul acesta primitivitatea lui sufletească. Să ajungă la putere și vei vedea că nu-i mai sobru decât alții; din contra... După cum pe nedrept s'a căutat a se prezenta sub masca intelectualismului inadaptibilitatea sufletului rural-medieval, (rămas în urmă, și, din această pricină, antiburghez) tot astfel și sub masca virtuții. Nu putem

discuta această temă; vom înlătura însă scurt pretențiunile de puritanism ca neîntemeiate.

Sufletul rural, prin frescheța simțirii,— oarecum a substanței nervoase însăși — reușește adesea să le seducă, să-ți impue să te sugestioneze: iei drept calități bune niște surogate de calități intelectuale și sufletești. Lipsește logica ascuțită, dialectica sigură, observația fină, intuiția creatoare; și 's înlocuite de memoria puternică, de imaginația plastică, de bogăția amănuntelor unei erudițiuni indigeste (bogăției înșelătoare: faptele par mai multe tocmai fiindcă sânt în dezordine), de patosul expunerii. Lipsește voința tenace, sigură de sine și de scopurile ei; și-i înlocuită de impulziunea violentă, isvorîtă tocmai din lipsa de putere inhibitorie. Lipsește simțirea delicată și adâncă; și-i înlocuită de un sentimentalism *à fleur de peau*, de aproape inrudit cu jovialitatea quasi-animalică și neavând nimic de a face cu altruismul.

Inferioritatea sufletului rural-medieval ne-o demonstrează, cu o claritate orbi-

toare, mișcarea literară din secolul al douăzecilea. Pe la 1895, a apărut romanul *Dan* al lui Vlăhuță, *ultima operă literară românească în stare să înfrunte dintele vremii*. Chiar scriitorii cu talent fragmentar (Vlăhuță este ultimul nostru scriitor întreg) și-au scris puținele lor lucruri bune înainte de 1900 (*Patriarhalele* lui Iosif, primul volum de *Nuvele și schițe* — singurul care-i bun — al d-lui Brătescu-Voinești, *Călătoriile* lui Hogaș, scrise cu mult înainte, etc.)

Poporanismul, prin *răul* său *gust*, prin reclama ordinar-șărlătănească, de bâlciu, făcută unor opere mediocre, și poate și prin alte cusururi, a secat isvorul literaturii românești. Ici și colo câte-o scântee de talent, care luminează câte-va clipe, ca un fir de magneziu. In total, gunoiu, gunoi mult — util fără îndoială — pentru ogorul literar. Cercetați însă colecția de zece ani a *Vieții Românești*. Ce bogăție și ce varietate!... Cantitatea în locul calității.

Multa, sed non multum.

18 Aprilie 1920.

Primele origini ale poporanismului

In articolul *Din Istoria contemporană a Franței* (vezi și *Romantism liric și romantism epic* în *Cercetări critice și filosofice)* am arătat că după triumful burgheziei, în prima fază a organizării capitaliste, toate celelalte clase sociale sufăr și sunt nemulțumite. Nemulțumirea le apropie și dă naștere unei confuziuni politice, *unui amestec de idealuri.* Până pe aproape de 1830, mica burghezie, strâmtorată de desvoltarea capitalismului, și'n deosebi intelectualii micii burghezii rurale și urbane, manifestă tendinți curat reac-

ționare și se aliază cu noblețea (coaliția politică dela 1827); astfel ajunge Victor Hugo, nepot de tâmplar, să cânte în *Odes et ballades* strălucirea evului mediu. După 1830 însă, apare pe arena politică proletariatul industrial, puternic, deși încă cu totul necopt politicește. Și atunci azistăm la un fenomen contrar: înainte democrația îmbrățișase idealurile reacțiunii; acuma reacțiunea îmbrățișează în aparență idealurile democrației. Nu-i o întâmplare faptul că socialistul utopic Saint-Simon a fost nobil. Convingeri socialiste au afișat și contele de Montalembert, șeful partidului catolic, și abatele Lamennais, și abatele Lacordaire, și semi-aristocrata Georges-Sand, și nobilul Lamartine, și alții. In coaliția care se formează după 1830, între *legitimiști*, *bonapartiști*, *republicani* și *socialiști*, fiecare clasă își urmărește de fapt propriile ei interese. Sub masca socialismului, noblețea și clerul catolic luptă pentru întărirea puterii lor politice, prin înecarea masei urbane în masa incultă și retrogradă a țărănimii. De asemenea intelectualii micii burghezii, cari propagă socia-

lismul prin ziarul *La Réforme*, se vor trăda la 1848 ca dușmani ai socialismului, vor provoca răscoala celor 50.000 de lucrători și-o vor înăbuși în sânge.

Tocmai așa s'au petrecut lucrurile și la noi. La început intelectualii ieșiți din mica burghezie urbană și rurală, se aliază cu nobleța, dușmană burgheziei, și manifestă tendinți curat reacționare: Caragiale, Delavrancea, Duiliu Zamfirescu, și — după d. Ibrăileanu — chiar și Eminescu. (După părerea mea, Eminescu este un produs al decăderei clasei boierești). Mai târziu, acești intelectuali, *incapabili de a se adapta noilor relații burgheze* (atrag atenția asupra faptului că nu erau în stare să se supuie unei munci ordonate și nici să-și înfrâneze instinctele) *își închipuie că sunt socialiști, pe când de fapt nu erau decât antiburgheji.*

Multe semne, în prima noastră mișcare socialistă, trădau contrastul dintre ideile marxiste și adevăratele tendinți de clasă ale intelectualilor socialiști. D. Ibrăileanu

le-a pus în lumină în articolele d-sale intitulate *Psihologie de clasă*, și publicate în *Evenimentul literar*. In studiul *Cincizeci de ani de evoluție* publicat în 1902, (vezi volumul *Studii critice*) am arătat că mișcarea noastră socialistă, în prima ei fază, până la 1900, a fost o mișcare romantică a micii burgezii.

D. Ibrăileanu a băgat de seamă, la 1894, instinctele burgheze ale intelectualilor socialiști din București; n'a băgat însă de seamă că instinctele socialiștilor ieșeni (adică și ale sale proprii) erau *reacționare*. Tocmai atunci d. Stere le adusese din Rusia doctrina politică și literară a poporanismului, care formula teoretic aceste instincte.

Poporanismul a avut de la început un caracter *louche*. L-am văzut în Franța, pornit de un conte și de doi popi catolici, cu intențiunea, (demascată mai târziu) de a da învățământul primar pe mâna clerului catolic „care propagă filosofia cea bună: că omul e născut să sufere" — și învățământul secundar pe mâna iezuiților. In Rusia poporanismul s'a manifestat ca

dușmanul „putredei civilizațiuni apusene“ și a fost propagat de Tolstoi, *adeptul întoarcerii la economia naturală a evului mediu.*

D. Stere ni-l aduce plocon din Rusia și-l formulează astfel (*Evenimentul literar* 13):

„Avem însă o literatură de o valoare „și frumusețe nemărginită, literatura unui „geniu uriaș (hyperbola și grandilocvența „caracterizează, pare-se, pe intelectualii ru„ralo-medievali veniți de peste Prut. H. S.), „dar această literatură este necunos„cută, căci noi *urâm*, sau în cazul cel mai „bun, sîntem *nepasători* față cu acest geniu „(nimeni în țara românească n'a urât și nici „n'a stat nepăsător față de literatura „populară. H. S.) Această literatură de „geniu e *literatură populară* și acest *ge„niu* pe care-l disprețuim (?) e însuși „poporul. Literatura populară însă, nu ne „poate procura acele mulțumiri egoiste, „căci acolo nu-s descrise năzuințele „noastre. (Mă'ntreb: nu sânt egoiste năzuințele oricărei clase sociale?! Dar în „sfârșit, năzuințele noastre fiind egoiste,

„poporanismul interzice literaturii să se „ocupe de ele! H. S.) Această literatură „are *un farmec ne mai auzit și un înțeles „tot atât de adânc.* Ea este strigătul de „durere și zîmbetul de rîs (?) — rar, nu-i „vorbă — *al celei mai de samă, ba a „singurii de samă părți dintre noi; în ea „se oglindesc atîtea veacuri de suferință, „precum și dorul, mereu dorul de o viață „mai bună și mai fericită*" (sublinierele sânt ale autorului; noi știm că literatura populară oglindește numai excepțional suferințele de clasă ale țărănimii; vă 'ntrebați de sigur: de ce țărănimea e clasa „cea mai de seamă", singura clasă „de seamă"...? Să se fi selecționat în clasele celelalte oamenii cei mai tâmpiți, cei mai ticăloși, cei mai leneși?... H. S.) Ea este „creată de *nenumăratele generații* cari, „la un loc, ne dau pe acel geniu, cu care „scriitorii noștri din pătura cultă nici nu „se pot asemăna! (las-o mai moale d-le Stere!). Căci pe când surtucarul nostru „(jos surtucul!) meșteșugește, necăjindu-„se să măsoare cu ața și numărând pe „degete (cum își închipue poporanistul

creațiunea poetică !!... H. S.) pe când el „meșteșugește meschinele noastre sufe-„rinți și mai meschinele noastre năzuinți, „acolo în literatura noastră populară, un „popor întreg, fără meșteșugire (jos meș-teșugirea în literatura universală ! Poeții să creeze fără muncă, în mod poporanist ! H. S.), și de aceia măreț de artistic „și cu o sinceritate dureroasă, își cântă „*marea* lui suferință, și sfântul și *dreptul* „lui dor de mai bine".

Exagerații, falsități, naivități, demagogisme — și nici un cuvânt la locul lui !... Mie elocvența asta de tribun popular (cum ni-l descrie Cicerone: cu mintea slabă și cu pasiunile puternice).. îmi produce *crampe intelectuale !...* Și totuși nouăzeci la sută din cetitori s'au lăsat seduși și sugestionați de patosul rural !...

Foarte interesant e faptul că d. Stere citează pe Maiorescu, teoreticianul reacțiunii:

„Singura clasă reală la noi este țăranul „român (reprezentantul *atitré* al boerimii „noastre întrebuințează acelaș tertip ca „și contele de Montalembert... — H. S.)

„și realitatea lui este suferința, sub care „suspină de fantasmagoriile claselor supe- „rioare. Căci din sudoarea lui zilnică se „scot mijloacele materiale pentru susține- „rea edificiului fictiv, ce-l numim cultura „română, și cu obolul cel din urmă îl si- „lim a ne plăti pictorii și muzicanții noș- „tri, academicii și atenianii din București, „premiile literare și științifice de pretu- „tindenea, și din recunoștință cel puțin, „nu-i producem nici o singură lucrare, „care să-i înalțe inima și să-l facă să „uite pentru un moment mizeria de toate zilele".

Dacă singura clasă reală la noi este țăranul român, ce rost au atuncia boerii?!.. De ce n'a propus Maiorescu împărțirea la țărani a marei proprietăți? Boierul lăsa pe vremea aceia moșia pe mâna arendașului, care hrănea pe țăran cu mămăligă și castraveți; sudoarea țăranului era apoi cheltuită pe lux și plimbări în străinătate... Iar după Maiorescu, cine se ghiftuia cu munca țăranului? *Pictorii și muzicanții, academicii și atenianii, literații și oamenii de știință!...* Auzi mizerabilii!...

Eminescu, Caragiale, Coşbuc, Vlăhuţă,— trebue să fi supt zeci de miloane din bugetul statului!... Din pricina culturii române trăia ţărănimea în mizeria neagră!.

Şi ce anume cere Maiorescu? Cere ca literatul român să-i producă ţărănimii măcar o singură lucrare care să-i înalţe inima... Cerere la care se asociază şi d. Stere:

„Literatura pentru popor trebue, pe deo-„parte să ţină seamă de năzuinţele popo-„rului şi de forma în care poporul se ex-„primă, iar pe de altă parte să caute *a „îmbogăţi sufletul poporului*, a-i mări ori-„zontul cugetărilor sale, a-i înălţa şi civiliza „năzuinţele—într'un cuvânt, ea trebue să „se adapteze la popor, dar în acelaşi timp „să-l şi ridice. La producerea acestei lite-„raturi sânt chemaţi aceia, cari cunoscând „bine viaţa sufletească a poporului, au „ajuns totdeodată să priceapă şi să apre-„cieze toate cuceririle civilizaţiei moderne".

Intreb pe cetitor: dintre geniile literare cari au făcut fala omenirii, cunoaşte pe vreunul care să se fi consacrat «literaturii pentru popor»; care «să fi ţinut seamă de

năzuințele poporului și de forma în care poporul se exprimă»; care, într'un cuvânt, «să se fi adaptat la popor»?... Corneile, Racine, Molière, Goethe, Schiller, Shakespeare, Byron, Balzac, Musset, etc. etc... au scris pentru țărani?!... Pe Tolstoi, pe Turgheneff, pe Gogol, pe Dostojewski, îi citesc țăranii?!... Auzit-ați d-tră ca în Franța, în Germania, în Anglia, să ceară *socialiștii* ca literatura să se coboare la nivelul țăranilor?!

Și apoi: dacă literatura populară, „de o valoare și frumusețe nemărginită", este a «acelui geniu uriaș care e însuși poporul»; dacă «are un farmec ne mai auzit și un înțeles tot atât de adânc»; dacă «cu geniul popular scriitorii din pătura cultă nici nu se pot asemăna» — atunci ce nevoie mai are poporul să se milogească de acești scriitori ca să-i producă o lucrare «care să-i înalțe inima», etc.?!...

Palavre de demagog rural, asemănătoare cu cestelalte, tot ale d-lui Stere:

„Totdeauna când simt nevoia de a „respira măcar câte-va momente un aer „mai curat, când nu mai pot și nu mai

„știu unde să fug de toate acele nimicuri „și grozăvenii ce umplu viața ori-cărui „o m „ca oamenii“ în zilele noastre, de „bucătărița care iar a furat și iar s'a îm- „bătat, de anarhism și de noul președinte „francez, de Mărunțelu, Spanachidi, criza „agricolă, împușcarea țăranilor, etc., etc.— „atunci mă apuc să citesc pe Coșbuc“...

Sărmanul Coșbuc!... *Ce păcate ispășea el ca să fie prezentat publicului în acest sos literar a cărui vulgaritate distruge creerii?!...*

Așa scria șeful și întemeetorul!...

Să ne mirăm că poporanismul literar a dat faliment?...

25 Aprilie 1920

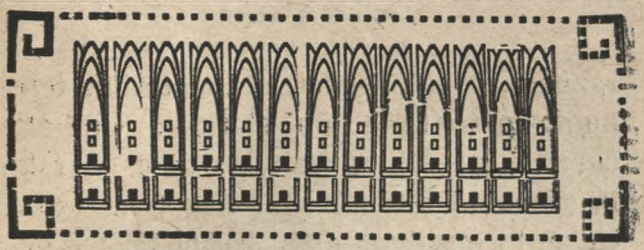

Poporaniştii în partidul liberal

Am arătat în articolele precedente cum a ajuns partidul liberal să'mbrăţişeze doctrina poporanistă. După criza de la 1900 burghezia mare s'a văzut nevoită, — şi săturată fiind, s'a hotărât cu uşurinţă — să facă economii în bugetul statului, lovind prin aceasta în burghezia mică şi în funcţionărime, cari căpătaseră dealungul vremii numai fărămituri de la masa protecţionistă şi cari erau deci mai flămânde ca ori când. Popularitatea liberalilor suferi atunci la oraş o scădere îngrijitoare în folosul takismului conservator, care părea dispus să rupă cercul meschinei vieţi pa-

razitare, concesionând, către străini, terenurile petrolifere ale statului. Cu alte cuvinte, mica burghezie, pe care liberalii, în schimbul fărămiturilor bugetului, știau c'o pot considera drept clientela lor devotată, trăda intenția de a inaugura o politică independentă, și anume de a atenta fără sfială la sanctitatea zidului protecționist, adică la interesele vitale ale plutocrației liberale.

Devenind astfel «primejdioase», orașele nu puteau fi înfrânate decât prin înecarea lor în mulțimea incultă a țărănimii, mulțime pe care liberalii se'ncredeau s'o poată stăpâni prin ajutorul micii burghezii sătești, atrasă în complicitatea sistemului protecționist.

Ca reprezentanți ai clasei celei noi, ai micii burghezimi rurale, au fost aduși în partidul liberal «tinerii generoși», cari, cum am arătat în alt articol, nici nu erau altceva, în cea mai mare parte, de cât odrasle ale acestei clase, — elemente rurale cari prin constituția lor sufletească, prin însușirile lor bune ca și prin cele rele, nu s'au putut adapta de cât târziu

și cu mare greutate vieții urbano-burgheze. Ioan Nădejde, Const. Stere, Lascar Veniamin, D. D. Pătrășcanu, D. A. Teodoru, Spiridon Popescu, Panaite Zosin, Mihail Nicolau, Paul Bujor, Mihail Sadoveanu și mulți alții, sunt deadreptul odrasle ale micii burghezii rurale; alți câți-va, prin condițiunile lor de viață ereditare, aveau afinități cu această clasă... Puținele elemente de origină urbană sau burgheză, ca C. D. Anghel, frații Radovici, I. Atanasiu, Const. Mille, Alexandru Ionescu, etc. s'au comportat în mod deosebit, atât în sânul primului partid socialist, cât și mai târziu, după desființarea acestuia.

Caracteristică este prezența în mișcarea socialistă, și apoi în cea poporanistă liberală, a unor boeri în deobște scăpătați, ca V. G. Morțun, Georges Diamandi, Dr. I. Cantacuzino, Frații Slătineanu, Racovitză, Radu Rosetti și alții, — dușmani și ei, prin firea lor nepractică, relațiunilor sociale urbano-burgheze.

Am văzut că și'n mișcarea socialistă și poporanistă franceză din prima jumătate a secolului al nouăsprezecelea, aristocrații

Saint-Simon, Lamartine, Georges Sand, Montalembert, etc. joacă un rol de frunte. Şi am văzut şi ce fel de socialişti au fost ei. Despre relaţiile boerilor noştri socialişti cu partidul muncitor n'aşi putea scrie fără a cădea în veselă satiră... N'am să uit pe răposatul boem şi încurcă-lume Georges Diamandi, care făcea de toate şi nimic, cu ce amărăciune mi se plângea odată, ca director general al teatrelor, că din pricina ideilor lui socialiste şi din pricina activităţii lui literare care-l declasează, scriitorii şi ziariştii îşi permit să-l trateze ca egal, «pe când în faţa vărului său Lupu Costache se'nchină până la pământ»[1]). Părea adânc revoltat de lipsa de respect a boemei literare pentru privilegiile sale de naştere... (Cum pe Diamandi nimenea nu-l lua în serios, m'am mulţumit atunci să schimb o privire veselă cu d. D. Pătrăşcanu care era de faţă...) In dramele lui, cu subiecte din timpul marii revoluţiuni franceze, Romain Rolland descrie,

1) Vărul Lupu Costache îşi păstrase averea, pe când monsieur Georges şi-o cheltuise la Paris şi şi-o refăcuse apoi cu ajutorul socialismului liberal...

nu fără desgust, pe iacobinul nobil, care după ce-și cheltuește moșiile cu băutura și cu femeile, găsește că proprietățile *celorlalți* boeri sunt furate de la țărani și că trebuesc numai decât împărțite...[1]) Ar fi destul ca prin moștenire sau prin căsătorie să-i cadă vre-una plocon, pentru ca nobilul decavat să se căească și să se lepede de satana...

In *adevăratele* mișcări socialiste din Apus conducătorii se recrutează, în marea lor majoritate, din clasele urbane, fie dintre lucrători, fie din mica burghezie orășenească, fie din burghezia mare, comercială și industrială. Lassalle, Marx, Engels, Singer și mulți alții, au fost elemente *hyperburgheze*, adică oameni cari moșteniseră și absorbiseră prin toți porii civilizația, cultura intelectuală și sufletească a societății capitaliste, și hrăneau idealul de a trece *dincolo* de această so-

---

[1]) Și la noi: istoricul Radu Rosetti, agrarian antiburghez, reacționar putred de mucegăit, cu alure desperat-demagogice, aprins antisemit și — în timpul neutralității — aprins antanto-fob, stâlp al „Vieții Românești".

cietate. E de înțeles că privelișteа minunatei organizări burgheze poate sugera planul unei organizații și mai desăvârșite... Pe când la noi, intelectualii primei mișcări socialiste au fost elemente *hypoburgheze*, adică elemente rurale rămase în urmă și deci reacționare.

Și nu numai intelectualii: la 1900 lucrătorii socialiști au cerut bresle, reglementarea și limitarea dreptului de a exercita o meserie, excluderea femeilor, înlăturarea străinilor de la întreprinderile lucrărilor publice, etc. In mișcările adevărat socialiste din Apus se observă chiar un sentiment de ostilitate în contra claselor rurale, nu numai în contra junkerilor, cumplit de reacționari, ci și în contra țăranilor, de a căror primitivitate se vorbește cu o disprețuitoare compătimire, și *mai ales în contra micei burghezimi rurale, adevărata citadelă a spiritului reacționar.* Zola, Daudet, Maupassant, Hauptmann, Sudermann, etc., zugrăvesc în culori negre, brutalitatea primitivă, egoismul feroce și ipocrizia vicleană a acestei rău famate clase sociale. Probabil

că patima politică îi împinge să și exagereze întrucâtva...

* * *

Nu cu inima ușoară s'au hotărât plutocrații noștri liberali, cari erau în acelaș timp și moșieri, să agite satele și să le cheme în ajutor pentru apărarea politicii lor protecționiste. Reforma sufragiului universal o înscriseseră în program ca un ideal îndepărtat, iar de expropriere nici n'a îndrăsnit cineva să vorbească. Deocamdată, băncile, obștiile, cooperativele, Casa rurală, erau menite să câștige pentru liberali pe fruntașii satelor, iar aceștia trebuiau să servească pentru exercitarea unei presiuni morale, cu nuanță de amenințare, asupra partidului conservator. Mai târziu avea să vină colegiul unic, și, odată și odată, votul universal.

Dar după cum omul înhamă vântul să-i macine bucatele, și cursurile de apă să-i care lemnele, tot astfel și'n viața socială: pe cursul fatalei evoluțiuni, ambițiosul

își așează barca lui politică pentru ca să-l poarte sigur spre mărire. D-l Ionel Brătianu, prințul de coroană al partidului liberal, se alia cu stânga, cum și obicinuesc prinții de coroană, în credința că poporaniștii îl vor ajuta să cucerească mai repede șefia.

Intre partidul liberal și mica burghezime rurală, „tinerii generoși», reprezentanții firești — cum am văzut — al acesteia din urmă, erau chemați să slujească de legătură; între tinerii generoși și d-l Ionel Brătianu, d. Stere, propagatorul poporanismului rusesc, a servit ca mijlocitor. D-sa a jucat un rol hotărâtor în evenimentele politice dintre 1900 și 1908.

Cum, în cadrul celer trei colegii electorale, puterea legală a micii burgezimi rurale era neînsemnată, poporaniștii încurajați de d. Ionel Brătianu, porniră o acțiune revoluționară. Pentru o atare acțiune, d. Stere era întrucâtva singurul specialist, ca unul ce petrecuse șeapte ani în Siberia, în tovărășia atâtor revoluționari.

Când zece spiritiști țin mâinile pe o

masă care răspunde la felurite întrebări, nu poți să știi dacă o împing cu toții fără ca niciunul din ei să-și dea seama, ori dacă cum-va între ei nu-i și vre-un farsor, care imprimă directiva... sugestionându-i pe ceilalți... In cazul răscoalelor de la 1907, cea mai bună metodă de investigație este aceia care se conduce de maxima *illus fecit cui prodest.* Răscoalele au dat puterea în mâna generoșilor, și șefia, d-lui Ionel Brătianu. S'a dovedit că mica burghezime rurală a fost pretutindenea în capul răsculaților... Părerea lui Petre Carp despre acțiunea d-lui Stere e cunoscută. Spiru Haret scrisese că și pietrele se vor scula dacă se vor reprima cu armele răscoalele țărănești. S'a vorbit chiar pe atunci și de instigațiile în contra evreilor, ale unei rude de aproape a lui V. G. Morțun. Eu însu-mi am auzit profesori de liceu „generoși", aprobând cu vehemență turburările în faza lor dintâi.

S'ar mai putea pune altă întrebare: dacă poporaniștii, și'n deosebi d. Stere, își dădeau seama că mișcarea „revolu-

ționară" era menită, în ultima instanță, *să puie proptele trainice zidului protecționist, împiedecând industrializarea țării* (cum am arătat în articolele precedente); *să perpetueze adică putregaiul rezultat din exploatarea statului*, din stoarcerea „străinilor", din specularea consumatorilor, etc.? Dacă, cu alte cuvinte, erau conștienți că joacă rolul, nu de revoluționari adevărați, ci de *agenți provocatori?*

Greu de răspuns. *Inainte* de 1907 probabil că nu-și dădeau seamă; *după* 1907 însă, când s'a pornit chiolhanul celor 60 de milioane adăugate la bugetul statului de către înșiși „puritanii", cari se indignaseră de „revărsările Nilului" (de unde s'a văzut că din partea d-lui Take Ionescu nu risipa bugetară îl duruse, ci periclitarea ziduiui protecționist), — după 1907, mulți au priceput...

Am arătat în ce împrejurări am întemeiat *Curentul Nou* la 1906, cu sprijinul celor mai mulți poporaniști. Indată după primul număr prapastia s'a deschis adâncă, între mine și intelectualii cu care fusesem

atâția ani „tovarăș“ în primul partid socialist. Vezi că'n acest partid, eu, și alții ca mine, reprezentam în mod inconștient elementul hyperurban, adică tenacitatea, puterea de muncă, instinctul activității febrile, independența de caracter, etc. ale burgheziei libere (căreia îi aparținea viitorul), pe când amicii mei dela Iași, prin indolența lor, prin spiritul lor de subordonare și prin multe alte cusururi, reprezentau spiritul rural-medieval, hypourban, căruia și acel tempo, destul de lent, pe care-l luase la noi viața urbană, îi părea prea repede. (Când te gândești bine, Bucureștiul este un sat față de capitalele mari apusene).

Era la mijloc și o chestiune olfactică. Pentru simțul meu urban, romanul d-lui Sadoveanu, *Șoimii*, exala o putoare asfixiantă; pe când d. Ibrăileanu găsia că *Șoimii* miroase a parfum de viorele și se desfăta ridicând cu beatitudine ochii la cer... „Cântăreț al pământuiui nostru moldovenesc, nu asculta pe „critici“, cari se fac verzi în fața romantismulni, și dă lite-

raturii românești din nou povestiri „romantice", *capodopere* (!) ca „Intr'un sat odată"...

Dar m'am depărtat puțin de subiect.

Pentru No. 2 al *Curentului Nou* de la 1906 d. Ibrăileanu mi-a trimis un mic articol enigmatic, — cu atât mai enigmatic cu cât d. Ibrăileanu scria că d. Stere ține foarte mult să-l publicăm. Iată-l:

Situație gravă

In Rusia edificiul se darmă și grozava anarhie crește pe fie-care zi, luând proporții înspăimântătoare.

Deși la noi e liniște, *prea mare liniște poate*, dar starea din Rusia ne interesează direct.

Noi ne învecinăm pe toată linia Prutului cu țara aceasta, și de aici rezultă pentru noi două probleme grave.

Prima. *O răscoală a țărănimii moldovene din Basarabia — pe alocurea a și început — nu poate să nu aducă după sine o răscoală agrară în Moldova, care ar avea ca țintă concretă pe antipaticul tip al arendașului, căruia boerimea de-*

generată i-a dat moșiile în exploatare. In cazul acesta guvernul ar fi silit să împuște pe țărani, pentru a apăra pe arendași.

A doua. Din cauză că cele 5 milioane de Evrei din Rusia sunt așezate mai ales la granițele occidentale ale imperiuiui, cei mai mulți vor căuta să fugă în Moldova. Deja vin în așa număr că până la primăvară vom avea cel puțin 100.000 de Evrei în Moldova. A-i opri nu se poate, nu numai din umanitarism, dar pentru că, cu voia ori fără voia noastră, ei tot vor veni, căci n'au ce face alta. Nu suntem antisemiți. Suntem dintre aceia care socotim că existența într'o țară, a unei mase de cetățeni fără drepturi, e o adâncă boală socială. Dar chestia evreească este deja o chestie grozavă, și pentru noi și pentru Evrei, și socotim că dacă s'ar înmulți numărul lor cu încă 100.000 în Moldova, unde deja sunt prea mulți, Moldova ar ajunge să fie compusă din o clasă de politiciani și slujbași, din o clasă mijlocie străină și fără drepturi, și din o clasă —

departe, în fund, în mizerie și întuneric — de țărani, care să suporte pe cele-l'alte două — o țară sortită pieirii. Și ar fi rău și pentru Evrei, căci chestia lor s'ar învenina și mai mult și rezolvarea sănătoasă a ei s'ar îndepărta și mai tare.

Ce gândesc oamenii noștri politici că trebue făcut, pentru a evita înăbușirea în sânge a răscoalelor agrare, invaziunea Evreilor și înveninarea chestiei evreești?

G. IBRĂILEANU

Mă'ntreb: ce voia d. Stere? Să ocupăm Basarabia și să împărțim sătenilor de peste Prut pământul acestei provincii, liniștind astfel pe țărani și pe evrei?... Probabil. Dar cât de interesant este faptul că d-sa prezicea la 1906 răscoale țărănești în România, *și anume* în Moldova, *și anume* „în contra *antipaticului* tip al arendașului căruia boerimea degenerată i-a dat moșiile în exploatare" — deși la noi era „liniște, *prea mare liniște poate...*" In *Curentul Nou* d. Ibrăileanu se exprimă *„subțire"* cu termenul de *„antipatic"*...

In *Viața Românească* d. Stere va fi mai preciz... [1])

2 Mai 1920.

---

[1]) In campania d-sale în contra *Fischerlandului*, d-l Stere își îndeplinește conștiincios rolul de agent provocator liberal: 1) atacă pe proprietarii mari din Moldova, *în majoritate conservatori*; 2) dă alarma asupra acaparării pământului de către evrei, apărând articolul 7 și batjocorind pe adepții capitalului străin; 3) insistă mereu asupra necesității creării unei proprietăți mijlocii, deșteptând astfel poftele micii burghezimi rurale; 4) dovedește cu statistici că țăranul român consumă din ce în ce mai puțin porumb, și trage de aci încheierea că țăranul suferă de foame, neavând nici mămăligă să se sature (de fapt, creștea consumația pâinii; vă'ntreb pe d-tră, cetitori, dacă-i de admis că în curs de decenii i s'a micșorat mereu țăranului și codrul de mămăligă?!...)

O răscoală țărănească în contra boerilor *conservatori*, și încă nu direct în contra acestora, ci contra arendașilor lor evrei — iată dorința partidului liberal, care ținea să cruțe clasa stăpânitoare și totuși să izbească pe evrei și pe conservatori: o revoluție făcută cu economie. Dar a eșit altfel...

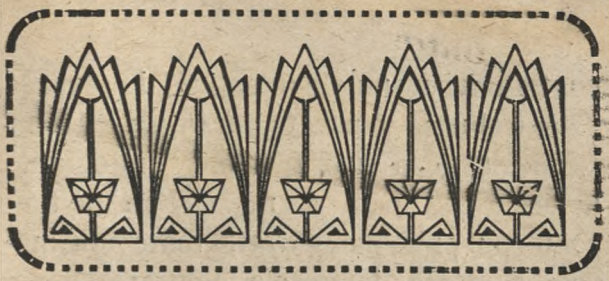

Germanofili şi Bolşevici

Vestitul publicist german Maximilian Harden, care biciueşte de zeci de ani c'un atât de admirabil curaj despotismnl prusac şi camarila imperială, a mărturisit zilele acestea unui ziarist francez că,— date fiind svîrcolirile elementelor reacţionare şi „gustul poporului pentru disciplină"— „Germania nu se va putea reface decât după ce va fi complect dezarmată".

Orice om însufleţit de sincere sentimente umanitare, nu poate decât dori Germaniei să i se uşureze condiţiunile păcii, luându-se în acelaş timp straşnice garanţii

contra unei eventuale intenţiuni de revanşă. Cum trebuesc împăcate garanţiile cu concesiile, asta o vor fi ştiind diplomaţii... În orice caz e de sperat că 'ntr'un timp poate nu prea îndepărtat, toate duşmăniile şi toate interesele contrare se vor înnecă în Statele-Unite ale Europei.

Deocamdată însă silit eşti să constaţi că politica teutonă continuă să fie adânc antipatică.

Istoria va stabili dacă bolşevismul nu-i datoreşte în întregime existenţa; că i-o datoreşte în bună parte şi că-i necontenit sprijinit şi alimentat de militarismul german, e 'n afară de orice îndoială...

Bolşevismul nu are *nimic* comun cu socialismul. El reprezintă unul din cunoscutele *accese de eclampsie ale copilăriei societăţii burgheze*... Şi în frământările Marii Revoluţiuni franceze puterea a fost în mod trecător acaparată de elemente proletare necoapte (Babeuf!). Sanschiuloţii aceştia, crescuţi în atmosfera de arbitrar a guvernului despotic, se manifestă ca elemente anarhice, duşmane culturii şi progresului. Indată ce organizarea burgheză

se întărește, accesele de boala-copiilor dispar fără urmă.

Temelia bolșevismului în Rusia o formează mica burghezime rurală, acaparatoarea pământurilor boerești. Cu dânsa s'a asociat elementele inferioare ale proletariatului („Lumpenproletarier"). Teama că interesele imperialiste vor sili burghezia urbană să pacteze cu nobleța (Kerensky!) și să-i redea poate pământurile răpite, a împins poporul să treacă peste cadavrul clasei care cu atâtea eroice sacrificii a pregătit timp de un secol dărâmarea țarismului... Și în Franța, treizeci de ani după 1789, pivotul întregii politici interne a fost neliniștea *des acquéreurs des biens nationaux... Să i se dea țărănimii ruse siguranța stăpânirii pământului, și bolșevismul va dispare dela sine.*

Cu această clasă, cufundată în economia naturală și deci străină intereselor imperialiste rusești, s'a aliat imperalismul german, după cum s'a aliat și la noi cu poporaniștii de la Iași, cari s'au arătat în timpul neutralității ca cei mai zeloși ai săi apărători. Germania n'a urmărit decât

scoaterea Rusiei din rândurile luptătorilor; a realizat însă mai mult: guvernul bolşevic *ruinând burghezia şi industria rusească, a pregătit celei germane un imens debuşeu...* Distinsul publicist englez Setton Watson, acum în trecere prin România, a declarat unui ziarist că urăşte bolşevismul, „nu fiindcă-i prea înnaintat ci fiincă-i prea înnapoiat: este ţarismul inversat şi renegarea ori cărei idei democratice". [1]) *Scăderea producţiei apare ca simptomul caracteristic al mişcărilor reacţionare—ca anumite bubuliţe pe fruntea sifiliticului...*

Călători veniţi la noi din Rusia povestesc despre mizerie înspăimântătoare (cămaşa purtată luni de zile...) despre *eşirea la suprafaţă a scursorilor societăţii* şi a agenţilor poliţiei ţariste, despre violurile gardei chineze, etc. Nu avem însă nevoie de nici un fel de mărturie. „Să nu crezi ceia ce vezi şi auzi, să crezi ceia

[1]) Vezi şi *„Sufletul rural-medieval"*.—Un guvern nu poate fi democratic de cât sub controlul unei clase *luminate* şi *cuttivate* cum *nu* este ţărănimea abia scăpată din lanţurile iobăgiei.

raţiunea îţi dovedeşte ca „adevărat“: *ce alta ar putea să fie stăpânirea proletară, la eşirea din întunericul de iad al societăţii mongolo-feudale ?!..*

Trebue să fii nebun, sau ceva şi mai rău, ca să afirmi că comunismul, pe care încă nu-l poate realiza extrem de industrializata Germanie, îl va înfăptui, cu sprijinul ofiţerilor şi al muniţiunilor din Germania, proletariatul rus !...

După ancheta făcută în Rusia de o delegaţie a muncitorimii engleze, lucrătorii englezi s'au pronunţat contra bolşevismului. In Rusia chiar, lucrătorii calificaţi au opus la început rezistenţă bolşevismului.

Oamenii luminaţi din Apus cer *să se înceteze războiul în contra Rusiei.* „Fiecare ţară“, zîc ei, „trebue să-şi descurce singură afaceriile ei interne“. Au dreptate ; *cu atât mai mult, cu cât războiul* menţine, *pe când pacea* va doborî *bolşevismul.* Să nu ne vie însă demagogii, din ce în ce mai numeroşi, ai presei noastre, să susţie cu 'ndrăsneală că formele noi de viaţă socială ne vor veni, nu din Anglia şi nici din Franţa sau din Germania, ci

din sufletul turbure al mujicului rus, pe care l-am văzut bând apă de colonie, tinctură de iod şi spirt din şanţuri şi care din superstiţie ucide, crucifică, se castrează... [1])

* * *

„Spune-mi cu cine te aduni, ca să-ţi spun cine eşti".

Oprit la apus, de ţările şi regiunile înaintate economiceşte, bolşevismul se întinde spre răsărit, în Asia, deşteptând entusiasmul naţionaliştilor caucazieni, *turci* (!), afgani, persani, indieni — a acelor naţionalişti indieni, *partizani ai regimului castelor*, despre care Rabindranath Tagore vorbeşte cu atât de puţină stimă!...

Dreptul popoarelor civilizate de a stăpâni şi călăuzi neamurile înapoiate nu

---

[1]) In mesajul său către muncitorimea engleză, vestitul învăţat şi genialul revoluţionar rus Krapotkin critică „despotismul şi sălbateca centralizare a guvernului bolşevic", „egalitatea în mizerie", etc. şi previne pe lucrătorul englez în contra experienţii comuniste „care a dat faliment". Cu aceasta bolşevismul e *definitiv* judecat ca formă de organizare socială. A fost însă fatal, poate chiar necesar ca fază de tranziţie.

poate fi contestat — ne spune însuşi Tagore. In continua ei democratizare, Europa va înlătura ea însă-şi, treptat, ceia ce-i nedrept şi apăsător în această legitimă dominaţie. A lupta însă *acum* pentru neatârnarea raselor colorate, este o mişcare de reacţiune, — de neagră reacţiune... De ce n'ai recunoaşte atunci şi dreptul canibalilor de a mânca oameni după vechile lor tradiţiuni naţionale?!... Istoria universală a impus popoarelor cari poartă torţa culturii mondiale, datoria de a influenţa şi grăbi evoluţia socială a tuturor celor-l'alte. (Dar ce zic ? De zeci de milloane de ani Europa şi America de nord stăpânesc globul pământesc! In *aceste* continente s'a petrecut toată evoluţia mamiferelor... Paleontologii cunosc procesul. Fiecare nouă speţă creată, înaintând spre sud sau spre răsărit, intră în zone de conservare, ba chiar şi de regres...)

Un singur popor în Asia a arătat aptitudini de a se guverna şi civiliza singur: Japonia. Dar asupra lui au lucrat aşezarea insulară îmbinată c'o anume latitu-

dine, producând condițiuni cosmice nu mult deosebite de cele europene... Japonia nu prezintă nici frigul Siberiei, nici uscăciunea stepelor asiatice și africane, nici vegetația exuberantă a Africei centrale, a Indiei și a Americei de Sud...

Dar ne depărtăm.

Intre neamurile cari se bolșevizează ar fi și evreii din Palestina... Pogromul din Ierusalim și arestarea lui Iabotinski ar sta în legătură cu intențiunea acestui comandant de a crea o republică bolșevică în Palestina. Declarația de deunăzi a Angliei, glacial de rece față de „minoritatea ebree", contrastează în mod isbitor cu cele făcute de dânsa în anii din urmă....

Dacă svonul se adevereşte, explicația nu poate fi alta de cât că naționaliștii evrei se arată tot așa de refractari civilizației moderne ca și ceilalți naționaliști asiatici. Evreul de ghetto trece doar ca prototipul firilor conservatoare... Ideologia lui se opune civilizației [1]).

[1]) Despre poporanismul evreesc, vezi studiul *In contra naționalismului evreesc* din volumul *Probleme sociale și psihologice.*

Ştiu: se pretextează exploatarea capitalismului. Dar feudalul indian îşi exploatează ţăranii pân' la sânge. Triumful naţionaliştilor şi eliberarea Indiei n'ar aduce indienilor de cât tiranie şi nedreptate — ne asigură însuşi Rabindranath Tagore.

La mijloc nu este frica de exploatare ci *spaima orientalului indolent şi anchilozat, faţă de viaţa intensă şi munca stăruitoare a civilizaţiei occidentale. Lenea aceasta orientală pune în adevărata lui lumină poporanismul rusesc din care bolşevismul se coboară deadreptul...*[1])

* * *

Faţă de alianţa germano-bolşevică România e rău aşezată, fiindcă desparte pe cei cari pretind mereu graniţă comună... Începuse într'un timp austrul şi crivăţul să sufle în acelaş timp cu atâta putere, încât mai să se surpe temeliile acestei

[1]) Tolstoi, Dostojewski şi atâţia alţi intelectuali ruşi, din aristocraţie şi din ţărănime, au fost poporanişti şi *duşmani ai civilizaţiunii burgheze apusene „putred de bătrâne".*

țări... Degeaba vei sămăna bucate pe-o fâșie de pământ care desparte două moșii aparținând la doui frați: are să-ți calce sămănătura, are să ți-o plătească la nevoie și are să-și facă drum... Noroc că pe această șuviță se așează acum un mare industriaș, în stare să ție piept la amândoi... Fără sprijinul aliaților ne-am înneca în marea germano-bolșevică.

Trebue să recunoaștem însă că curentul bolșevist a ajutat la dărâmarea liberalilor: astfel unele substanțe toxice, dacă nu te otrăvesc, îți curăță sângele...

Focarul germanofiliei-bolșeviste este Basarabia, unde mica burghezie rurală a rămas stăpână pe situație. Am arătat motivele economice ale afecțiunii Germaniei pentru aceasta retrogradă clasă socială: «democrația rurală» nu iubește burghezia industrială, (Stere) pe care nici Germania n'o vede cu ochi buni — la *alte* popoare. *Les ennemis de nos ennemis sont nos amis...* Dar mai intervine poate și un mobil psihologic: Nietzsche i-a numit pe nemți *un popor de țărani* (chiar când fac industrie). Gândiți-vă puțin și veți recu-

noaşte că un ţăran chiabur, ajuns intelectual, trebue să se simtă mai mult atras sufleteşte de un neamţ, decât de un francez, de un englez sau de un american...

Din primele alegeri cu vot universal eşiră câţi-va bolşevici, — ascunşi sau mărturisiţi — şi o legiune de germanofili-poporanişti. In curând hora se 'ntinse mare de tot: basarabeni, poporanişti, germanofili, bolşevici şi ardeleni, într'o duioasă fraternizare, — *rurali* cu toţii şi duşmanii (fie şi ascunşi) ai oraşelor „*înstrăinate*"...

Cel puţin aşa am priceput eu federaţia. Cum să-mi explic altfel faptul că numără pe cei ce fuseseră altădată înfocaţi antisemiţi şi şovinişti? Ucenici de ai d-lui Stere, de ai liberalilor, D-rul Lupu, D. Iorga, ardelenii.

Pretutindenea ţăranii chiaburi sunt stâlpii antisemitismului, care nu-i de fapt (au demonstrat-o încă de acum 50 de ani socialiştii) de cât *ură în contra capitalismului* [1]). Poporaniştii noştri s'au

[1]) „*Centrul*" catolic era partidul ţăranilor chiaburi din sudul Germaniei: interesele lor anti-burgheze îmbrăcau în mod firesc haina catolicismului anti-mozaic...

arătat şi ei duşmani ai oraşelor, ai industriei, ai evreilor... Şi bolşevismul, cum văzurăm, nu-i de cât acelaşi lucru: antipatia ruralului şi a orientalului în contra formelor capitalisto-burgheze.

Şi totuşi tovărăşia d-lui Iorga şi a ardelenilor cu bolşevicii te impresiona bizar. Doară nu-i atât de mult de când *conservatorul* Iorga scria cu vehemenţă: „Lărgirea libertăţilor publice?!... Socialismul?!... Capitalurile străine?!... Momeli, mofturi şi fleacuri! Ne trebue cărţi pe rândurile inspirate ale cărora să cadă de o potrivă lacrima înnaltei bogatei doamne, şi a sătencii..." Iar de ardeleni, cine şi-i-ar fi putut închipui, — ultra conservatori şi respectuoşi pentru ierarhie şi autoritate cum îi cunoaştem, — să-i vedem prieteni cu bolşevicii?!...

* * *

Tot atât de ciudată păru schimbarea la faţă a socialiştilor. Cum au putut ei răsturna dintr'odată ceia-ce propagaseră timp de zeci de ani? In volumul *Neoio-*

băgia, Gherea a concentrat tot ce a gândit, cetit și observat o viață întreagă cu privire la evoluția României. „*Ne trebue industrie la oraș, agricultură intensivă la sate! Socialiștii să rămâie partid independent și să împingă societatea românească spre faza capitalisto-burgheză*". Acesta-i refrenul care revine necontenit în cartea lui Gherea.

Și iată că după război partidul nostru socialist apare cu doctrina comunismului imediat realizabil, fără ca noi să fi putut afla, cu ce argumente sdrobitoare și care dintre gânditorii partidului (Moscovici, Cristescu, Dragu, Lupu Costake ?) a surpat într'o noapte ce-a clădit Gherea o viață 'ntreagă ?!... Până în ajunul morții s'a căznit Gherea să-și reîntoarcă tovarășii pe drumul cel drept...

Am avut odată prilej să cunosc pe d. Moscovici și să stau de vorbă cu dânsul. Nu este un om lipsit de inteligență. L-am întrebat: vă credeți d-tră capabili să luați conducerea societății românești și să introduceți la noi comunismul?... Mi-a răs-

puns evaziv că «e chestia de moment: împrejurări excepționale ar putea da puterea în mâna socialiștilor și atunci vor organiza ei producția industrială, trebuitoare acestei țări». Și l-am întrebat apoi dacă nu-i de datoria unui reprezentant al muncitorimii să lupte pentru intrarea în țară a capitalurilor străine: Gherea ar fi salutat cu entuziasm o atare revoluție economică. Și mi-a răspuns că *da*: «și bolșevicii în Rusia deschid porțile, capitalului american».

Citesc însă *Socialismul* și văd că duce campanie în contra aliaților, făcând ochi dulci nu numai bolșevismului dar și Germaniei. Iată chiar astăzi 3 Iulie un articol al d-lui N. Lupu-Costake despre gafa d-lui Duiliu Zamfirescu: „Programul po„litic al d-lui Take Ionescu constă în „apărarea intereselor finanței antantiste. „(Tot așa s'ar putea spune: „Programul „politic al d-lui N. L. Costake constă în „apărarea intereselor bolșevismului rus, „ale imperialismului rus, ale industriei „germane"). D-l Duiliu Zamfirescu a avut

„sinceritatea obraznică de a declara că „vremurile vor putea într'o bună zi să „schimbe și alianțele noastre de azi"... [1].

„Să schimbe pe aliații noștrii generoși „de la Londra și de la Paris, să schimbe „punga care se revarsă în larg fluviu (?) „de aur asupra tinerei și entusiastei noas„tre democrații?... (Dl N. Lupu-Costake „știe precis că Germania și Rusia bolșe„vică nu fac nici odată propagandă cu „bani)... Dl Duiliu Zamfirescu ignorează „un lucru pe care în țara aceasta îl știu „toți, de la Constantin Mille până la Mișu „Ferikide, că «noi» suntem «marfă» pen„tru aliații noștrii iluștri și nu «marii» „noștrii aliați garanții pentru desvoltarea „noastră politică și economică".

Mă 'ntreb: oare în adevăr Germania să aibă mai bune intențiuni pentru progresul acestei țări de cât țările aliate? D-l N. Lupu-Costake a fost germanofil pe timpul când Germania imperialistă urmărea să

[1] In acest moment (Dec. 1920) face senzație chestiunea celor 40 de mii de lei luați de d-l Duiliu Z. de la *Banca Generală* în 1916, înainte de intrarea noastră în acțiune.

ne cam transforme în colonie: să-i dăm cerealele şi să-i primim fabricatele; fiindcă n'are indieni, marocani, negri, etc. ca Anglia şi ca Franţa, să-i servim noi de indieni, de marocani şi de negri. [1]) Ei bine, cine ne garantează că şi-a schimbat intenţiunile? Aliaţii din contra, vin să lucreze cu noi şi să puie în valoare *toate* bogăţiile acestei ţări. — Apoi, cine a mai auzit ca să tratezi c'un mic negustoraş de mahala, când poţi sta de vorbă c'un mare capitalist din centru? Germania e săracă. S'o aşteptăm până se va îmbogăţi din nou?

Şi de ce suspectează d. N. Lupu Costake democraţia din cameră? Să fie d-sa mai cinstit, mai desinteresat, mai idealist decât toţi reprezentanţii ţării? Se arată

[1]) Chiar petrolul, Germania dorea să-l extragă la noi şi să-l rafineze la dânsa acasă. Desigur, ar fi intensificat agricultura şi prin aceasta ţara ar fi progresat; totuşi să nu uităm că pe baza agriculturii intensive se poate înălţa o clasă, politiceşte reacţionară, de junkeri (Prusia) sau de ţărani chiaburi „centrul" catolic din Germania de sud. Numai industria creează o adevărata democraţie occidentală. Vestitul critic Georg Brandes, spirit foarte înaintat, s'a pronunţat în diferite rînduri în contra democraţiei rurale a Danemarcei.

oare burghezia noastră prea prevenitoare față de Aliați ?

In formula politicii de rezistență s'au cristalizat de zeci de ani toate tendințele reacționare ale oligarhiei noastre neoiobăgiste : interesele agriculturii de pradă, ale finanței cămătărești, ale industriei parazitare și ale leprei birocratice. Lipsa de capital național (Gherea) și frica de capitalurile străine ne țin de atâta amar de vreme în mizeria celor 33 de bani de cap de locuitor pe zi. Și când prin influența combinată a victoriei Antantei, a ruinilor războiului, a exproprieri, etc. a sunat în sfârșit ceasul istoric ca zidul protecționist al cetățuii neofeodale să cadă la pământ și să intrăm și noi odată în torentul civilizației apusene, *se găsesc reprezentanții muncitorilor industriali să ție isonul liberalilor în politica de rezistență ?!...* Te freci la ochi și te 'ntrebi dacă ești tu nebun ori dacă trăești în mijlocul nebunilor?... Ar trebui să se scoale Gherea din mormânt, ca să vadă concubinajul (incestuos!) intru germanofilie, al socia-

liștilor noștri sui-generis, cu „patrioticul“ partid liberal!..

După înfrângerea Germaniei o sumă de oameni cari se puseseră la noi în serviciul *despotismului* teuton, au făcut un salt mortal în bolșevism și s'au înscris în partidul socialist. Numai alianța germano-bolșevică ne poate da cheia unei atât de repezi democratizări... Și... se vede că *Lupii* păru-și schimbă dar năravul ba...

Cunosc un mic burghez rural, menit, prin firea lui, să devie un robust exploatator *en detail* al țăranilor, și ajuns, grație prejudițiului poporanist, profesor universitar și... gânditor!... Scrierile lui miroase a mortăciune, fiindcă sunt bucăți compilate și stupid împerechiate în vederea unui interes material de moment. Cu idei luate din cărți nemțești, face necontenit comerț, potrivindu-le (ca nuca'n perete), când pentru un stăpân, când pentru altul, cu o ipocrizie naivă, cusută cu ață albă, care te face să surâzi... a fost pe rând liberal-poporanist, filipiscan, junimist, tachist, filosemit, antantofil, germanofil, antisemit, etc. Odinioară a scris

cărți ca să dovedească că societatea românească a evoluat prea repede; *a batjocorit pe liberalii de la 1848 că au dat României o Constituție; astăzi domnul acesta este bolșevic, dușman al „infamei burghezii"!...* A introdus la noi tipul nemțesc bine cunoscut — pe cale de a dispărea probabil, în Germania — al *șolticului cu ochelari*, grav și pierdut în sfere înalte, șoltic ipocrit, atât de genial redat de Ibsen în inspectorul Brack din Hedda Gabler. Din comerțul activ cu idei politice pe care-l practică în dosul cârciumii pe care n'a deschis-o la țară, și-a cumpărat moșii.

* * *

Un și mai nelegiuit concubinaj cu bolșevismul germanofil și cu politica de rezistență, este al sioniștilor și naționaliștilor evrei. Ocupația germană a tratat pe evrei cu adânc dispreț; Austria i-a smuls cu sila încetățenirea evreilor; guvernul Marghiloman a opus și dânsul o anume rezistență și a venit apoi cu legea „coeziunii naționale". De persecuțiunile libe-

ralilor, pe evrei, aliații l-au salvat; încetățenirea completă, aliaților o datoresc; căminul palestinian, aliații l-au creat; din politica protecționistă liberală au isvorât timp de cincizeci de ani toate suferințele evreilor; pentru a doborî acest protecționism care nu le convenea nici lor, au acordat aliații evreilor sprijinul lor; de douăzeci de ani d. Take Ionescu, partizanii d-sale și ziarul *Adevărul*, dușmanii politicii protecționiste, bravând, batjocuri și pericole, se silesc să creeze evreilor o atmosferă favorabilă.

Și totuși s'a găsit un ziar evreesc să ducă o întreagă campanie, *în contra* aliaților, *în contra* d-lui Take Ionescu (cu insulte triviale!), *în contra Adevărului*, și *pentru* politica de rezistență, *pentru* Germania, *pentru* d. Marghiloman?!... *„Ați lăsat țara fără apărare, pradă aliaților"*, admonestează *Mântuirea* pe liberali, adresându-se ziarului *Viitorul*. *„Degeaba vă plângeți; voi ați slăbit România și ați adus-o în situațiunea de a se vinde Antantei"*.

Rămâi stupid!...

La ziarul *Mântuirea* lucrează câți-va *români neaoși*, germanofili cunoscuți. Campania o duce d. Alexis Nour, care în timpul neutralității a fost principalul susținător al campaniei germanofile a *Vieții Românești* și care a lucrat ori lucrează și la *Steagul* d-lui Marghiloman.

Dar pe lângă d. Nour, o mare mulțime de publiciști evrei, în diverse ziare și reviste, — și alți profesioniști, prin propangandă verbală — pledează pentru germani, pentru bolșevism și pentru... politica de rezistență. Acuma și-au pus speranțele în liberali, ca să rezista Aliaților,— firește până va veni timpul să putem trata cu Nemții: aceleași concesiuni cari acum se numesc „robia economică" se vor numi atuncia „colaborare frățească".

Poporul evreu, cuprinde, ca pădurile bătrâne, mulți arbori seculari dar și multe uscături. El a produs între altele speța aceia de ziariști pe care presa austriacă i-a ridiculizat sub numele de *Isidor Schmock:* un flecușteț de om, cu multă nervozitate și cu puțină minte, care înșiră verzi și uscate fără nici o noimă, copiază

defectele oamenilor de talent (scuzabile la aceştia), luându-le drept calităţi, imită atitudinile lor sincere şi-i face să roşească producându-le impresia penibilă pe care o simte fiecare din noi în faţa maimuţei, creată parcă înadins de natură ca o parodie a omului... Ziariştii aceştia se vând azi la unul, mâine la altul şi poimâne la al treilea — dacă nu cumva şi la mai mulţi odată. Lor nu le vine greu să piedeze în contra intereselor clasei lor şi ale ţării întregi.

Din fericire sânt speranţe ca lucrurile să nu rămâie aşa cum le-am descris până acum.

Anglia înclină să încheie pace cu Rusia: numai aşa societatea rusă va reveni la viaţa burgheză de care are atâta nevoie.

Ne mai având teamă de a fi şi de noi atacat, guvernul bolşevic va înceta de a se amesteca în treburile noastre. De altfel, oprirea propangandei anarhice în afară este şi prima condiţie impusă de Anglia.

Concesiunile de la guvern odată ob-

ţinute, influenţa Aliaţilor va creşte în mod hotărâtor.

Improprietărirea, cinstit făcută, va calma neliniştea ţăranimii.

Atunci şi mica noastră burghezime rurală va trebui să s'ntoarcă la idei mai sănătoase.

Socoteala pe care şi-o făcuse dânsa era următoarea:

Proprietarii rămânând cu 500 de hectare, vor aduce maşini şi vor face cultură intensivă şi industrie agricolă [1]). Prin în-

[1]) «Proprietarii» cari vor continua să dea pământul *în parte* la ţărani (ei formează în orice caz minoritatea) sunt meniţi să dispară în timpul cel mai scurt. Ţăranii înţeleg rolul lor parazitar, le vor face greve, mizerii şi şicane, silindu-i astfel să vândă. Majoritatea proprietarilor însă, se văd nevoiţi să treacă la cultura în regie, care cere un capital de exploatare mai mare chiar de cât valoarea proprietăţii Şi atunci se'nţelege că trebue să treacă la cultura intensivă, să pue pricepere şi hărnicie, fiindcă astfel se ruinează în cel mai scurt timp. Se vor înfiinţa industrii agricole: fabrici de spirt, de mezeluri, de legume conservate, de uleiuri, etc. Fructele noastre ne-ar putea aduce un venit egal cu cel rezultat din exportul cerealelor. Apoi vinurile. Vom aduce specialişti pentru agricultură şi pentru industrii agricole. Vom înfiinţa un oficiu al muncii şi trenuri speciale pentru a aduce la lucru pe ţăranii de la munte şi pe cei din unele regiuni ale Transilvaniei» — ne spune d. Garoflid.

ţelegerea cu aliaţii, ţara se va industrializa. Braţele disponibile la ţară vor fi întrebuinţate de proprietari şi în parte vor afluia la oraş, în industrie.

Aşa fiind, chiaburii satelor, cari nu muncesc ei înşi-şi pământul, nici nu au mijloace să aducă maşini (pământurile lor sunt adesea risipite, după cum s'au prezentat *ocaziile*), nici nu pot concura pe boeri, cari producând mai mult, plătesc mai bine, — vor rămâne cum e mai rău: ca cineva care se aşează între două scaune: între industria dela oraş şi între proprietatea de 500 de hectare.

De aceia fruntaşii satelor îşi alcătuiseră un plan frumos: *sprijinindu-se pe bolşevismul rusesc*, să exproprieze întreg pământul ţării, ca să scape de concurenţa proprietarilor; iar pe de altă parte să lege ţara de nemţi, ca să nu se industrializeze decât într'o măsură foarte cumpătată (industrii extractive). In felul acesta braţe tot vor rămâne, dat fiind că întreg pământul ţării româneşti încă nu poate asigura tuturor ţăranilor o existenţă neatârnată; iar aceste braţe vor veni să lu-

creze la ţăranul chiabur, care va face vechea agricultură extensivă, îşi va mări cu 'ncetul proprietatea şi va lua locul boerului expropriat. In limbajul popular socoteala asta meschină se chiamă „scoală tu, să şed eu", iar folosul pentru ţară era să fie: scăderea producţiei.

In afară de asta, pe platforma împărţirii întregului pământ al ţării, partidele *noi* aveau să puie mâna pe guvern, care nu-i numai un mijloc de a-şi rotunji moşioarele, ci este el însuşi o imensă moşie, întrucât consumă cam a treia parte din venitul ţării întregi. Ce mai chiolhan pentru muştele flămânde, venite în locul celor sătule!... Un *nou colectivism, o nouă dinastie,* etc.

Să se bucure pescuitorii în apă turbure, de *noutăţile* acestea; noi suntem pentru *«vechea oligarhie», cu condiţia ca agricultura extensivă să se prefacă în intensivă, iar burghezia protecţionistă liberală, într'o burghezie liberă..*

Divinitatea progresului, protectoarea umanităţii, veghează şi nu 'ngăduie realizarea unor planuri atât de ruinătore pen-

tru civilizație, ca acelea ale țăraniștilor— de cât atunci când clasele stăpânitoare sunt atât de decăzute că nu se mai pot regenera; ceia ce nu-i cazul la noi, unde ele — ca și mica burghezime rurală, de altminteri—, sunt mai mult *amorale* de cât *degenerate*.

Trebue să recunoaștem însă că demagogia țărănistă a fost și este un admirabil ferment de progres: proprietatea mare și burghezia protecționistă stau sub amenințarea întoarcerii la primitivitate, ca sub sabia lui Damocles: ori mergeți înnainte, ori ne 'ntoarcem de tot înapoi!...

Și vor merge înainte.

Proprietatea mare mai face încă ochi dulci Germaniei, pe care ar dori s'o vadă însă despărțită de Rusia bolșevistă. („Imbunătățiți Germaniei condițiunile păcii și primiți-o în Liga Națiunilor, altfel aprinde lumea!“ — *Steagul*). Îi vine greu, se pare, să se 'mpace cu industrializarea intensă a țării. Se teme de lipsa de brațe... Asta trebue să fie rezistența care se simte în guvern în contra d-lui Take Ionescu... Industrii agricole modeste — da. Industrie

mare, care să arunce agricultura pe planul al doilea, — nu.

Totuşi — nu-i alt chip. Trebuie să aducem la noi pe aliaţi, altfel ne înghite marea bolşevică.

Burghezia protecţionistă este în mod firesc duşmană extrem de industrializatei Germanii, şi nu mai puţin Rusiei bolşeviste. Se preface acuma că *rezistă* aliaţilor, ca să facă târgul mai bine. *Man muss die Ware schlechtmachen, um sie billiger zu kriegen.* In fond, după ce capitalurile liberale se vor aranja cu cele aliate, ele vor deveni cumplit de antantofile. Se 'nşeală agenţii germano-bolşevici când îşi pun speranţele în liberali.,.[1]).

[1]) Ca să ajungă şeful partidului liberal, d. Ionel Brătianu a trebuit să înlăture candidatura d-lui Costinescu, reprezentantul industriei protecţioniste. De aceia a poruncit, asu a îngăduit d-lui Stere şarja în contra industriei, pe temeiul că Român a, venită târziu la civilizaţie, nu mai poate rivaliza cu neţiunile arusene şi trebue să renunţe pentru totdeauna la gândul de a deveni o ţară industrială. „Să devenim o democraţie rurală, până vom putea trece deadreptul în faza comunistă, evitând mizeriile capitalismului. *D. Costinescu nu i-a arătat niciodată d lui Stere această teorie.* Odată ajuns şef, d. Brătianu s'a împăcat, firește, cu finanţa şi industria partidului (ba că era să rămâie şeful crişma-

In curentul de progres al țării, mica burghezime rurală, abandonată de bolșevismul rusesc, presată de puterea Aliaților, subminată de acțiunea generalului, va fi silită să se mulțumească cu un rol mai modest dar mai folositor țării. Se desființează inalienabilitatea lotului țărănesc: vor putea să-și rotunjască pământurile și

---

rilor de la țară!... Țărănismul nu era doar de cât *un mijloc* de apărare al capitalului românesc în contra concurenții capitalului străin!) și a început c'o labă de pisică, să-l împingă ușor afară din partid pe d. Stere,— după ce-l întrebuințase ca agent provocator, pentru ca, prin răscoalele de la 1907, să răstoarne pe conservatori și să ajungă și la șefie liberală, în frunte a micii burghezîmi rurale. Rău și-a bătut joc d. Brătianu de sufletul rural al d-lui Stere!.. Și lăgăduia, când un minister, când altul, și-l făcea să lucreze de pomană; iar pe dealtă parte răspândea svonul că nu i-a oferit nimic și că d. Stere se laudă; D. Stere la rândul său comunică ziarelor, neîntrebat, că *nu* poate primi un portofoliu... neavând încă oamenii trebuitori... Era o halima! În culise d. Costinescu mina rău pe d. Stere!...

Sub antipatia personală și sub rivalitatea politică se ascundea opoziția intereselor de clasă. Bolșevismul retrograd al ruralului leneș Stere jignea adânc pe burghezul liberal, incontestabil activ, Vintilă Brătianu sau Costinescu...

În schimb, doctrina bolșevistă a d-lui Stere a fost cu entusiasm îmbrățișată de nemți, pe atunci dușmani neîmpăcați ai industriei românești.

să se aranjeze așa ca să lucreze și ei cu mașini. Se vor face poate conducători cinstiți ai țărănimii improprietărite, reabilitând mișcarea cooperatistă. Se vor folosi poate de mașinile proprietarului, lucrând în armonie cu dânsul, ori vor aduce ei înșiși mașini, ca să le închirieze la țărani. Proprietarului nu-i aduce nici o pagubă ca împroprietăriții să lucreze pământul cu mașini luate în tovărășie. Din contra: se mai liberează brațe.

Poate că acesta-i înțelesul manifestațiunii antantofile a d-lui Iorga, și al politeților cari se schimbă între d. Take Ionescu și Federație. Democrația rurală va ajunge poate în curând în Liga poporului... Asta se va datori atunci în *primul* rînd, bunului simț al masei țărănești, care a băgat de seamă că chiaburul satului nu-i nici mai larg la suflet, nici mai priceput la minte decât boerul, — precum și 'n armată, tot mai bun e colonelul decât sergentul și vagmistrul.

Iată de ce s'a grupat în jurul generalului, punând stavilă demagogiei.

O schimbare la faţă

In vederile şi tendinţele „federaţiei" s'a petrecut o schimbare radicală, fără ca presa s'o fi băgat de seamă, necum s'o fi comentat: pe când în trecutul parlament ţărăniştii erau germanofili, în parlamentul averescan s'au afirmat, de la un moment dat, ca antantofili şi aliaţi cu d. Take Ionescu. Dacă schimbarea la faţă a trecut, cum zic, nebăgată în seamă, pricina trebue căutată, pedeoparte în faptul că la noi toate se uită repede şi pedealtăparte în faptul că, date fiind împrejurările internaţionale, germanofilia nu se putea

manifesta de cât discret... Că ardelenii cochetau cu Germania, basarabenii cu Rusia și cu Germania, țărăniștii din regat, mai ales cu Rusia, dar și cu Germania,— despre asta am, pentru convingerea mea personală, numeroase și sigure indicii. Gândiți-vă numai la primirea simpatică pe care, în trecutul parlament, majoritatea i-a făcut-o d-lui Marghiloman, tocmai când *Adevărul*, inspirat de d. Take Ionescu, îl ataca mai vehement.

Intr'o bună zi d. Iorga a avut o violentă explozie de germanofobie la adresa d-lui ministru Garoflid. „Nu l-aș fi bănuit niciodată pe Iorga atât de furios francofil", îmi spunea atuncea, ului, un scriitor căruia simpatiile sale pentru nemți i-au adus multe ponoase.

Au venit apoi anume rezerve exprimate de țărăniști, față de tendințele comuniste și internaționaliste ale partidului nostru socialist, manifestații de simpatie pentru d. Take Ionescu, campania *Adevărului* în favoarea colaborării, etc.

Nu-i firesc să te 'ntrebi: care să fie pricina acestei convertiri?

Voi încerca să dau un răspuns la această întrebare pe care nimeni nu și-o pune: —

Mica burghezie rurală e formată din mici agricultori cari lucrează pământul cu brațe închiriate, nu cu brațele lor proprii și ale familiilor lor. De aici dușmănia contra agricultorului mare, dușmănie cu atât mai ascuțită, cu cât munca țărănească, pentru care amândoi se concurează, devine mai rară și mai scumpă. De aici visul exproprierii totale și alianța cu mișcarea bolșevică.

Dar tot de aici și antipatia contra unei intense industralizări a țării, antipatie isvorîtă din nevoia de a exploata brațele țărănești, dar îmbrăcată firește în motive ideologice de tot felul. Iar simpatia pentru Germania decurge, — cum am arătat în atâtea rânduri, fiind de altfel singurul care am desvăluit acest interes de clasă— tocmai din această antipatie. In timpul neutralității, și mai ales în timpul ocupației, atât junimiștii cât și d. Stere s'au pronunțat pentru intrarea României în con-

federația Austro-Ungară (ce vis frumos au visat boerii noștri: pământul, scump; banul, eftin; brațe multe și ținute de scurt; debușeu mare și apropiat, pentru produsele agricole, nu însă și pentru brațele țărănești, pentru cari regiunile industriale ale confederației tot țară străină erau să rămâie; mașini agricole fără taxe vamale; specialiști agronomi din belșug; apoi, poate și titluri de nobleță, pentru cari, spre pildă, cutare domn Popescu, fiu de țârcovnic și agrarian înfumurat, și-ar da zece ani din viață. Și azi încă *Steagul* pledează pentru o specializare a omenirii, în popoare agricole și popoare industriale — România, firește, să rămâie agricolă — sau pentru gruparea la un loc a popoarelor cari se complectează... Marea proprietate se 'nspăimântă de o repede și intensă industrializare a țării — și nu fără motiv).

In antipatia pentru industrializarea României și'n simpatia pentru Germania (care nu dorește această industrializare) poporaniștii se 'nțelegeau cu boerii, pe când din alte puncte de vedere se duș-

măneau. In timpul neutralității au dus împreună campania în favoarea puterilor centrale: dar când în timpul ocupației d. Stere s'a dus la P. Carp, propunându-i acțiune comună, acesta din urmă i-a răspuns: „ce am eu comun cu d-ta? Eu sunt contra exproprierii și contra votului universal".

In primul parlament eșit din votul obștesc, confederația a urmat pur și simplu vechea politică poporanistă. D. Pătrășcanu mi-a afirmat chiar că majoritatea majorității parlamentare îl cerea pe d-nul Stere șef...

Să vedem acuma cari ar fi interesele *masei* țărănești.

Plugarii cari muncesc pământul cu propriile lor brațe, trebue să dorească cu ardoare desvoltarea industriei (întrucât, firește, își pricep interesele; dar ca să și-le priceapă, le-ar fi deajuns o plimbare în regiunea noastră petroliferă): prilej de câștig în timpul iernii; mijloc de exisență pentru țărani proletari și chiar pentru unii din fii țăranilor proprietari; debușeu pen-

tru produsele agricole. Industria, dând naştere la ţară unei acute crize de braţe, sileşte pe unii proprietari să devie nişte adevăraţi industriaşi şi să dea astfel ţăranului bun prilej de câştig, iar pe ceilalţi îi sileşte să vândă ţăranilor pământul lor.

Intre interesele plugarului care munceşte cu propriile lui braţe şi interesele burgheziei libere, *duşmanie nu poate exista.*

Zic *libere*, fiindcă burghezia protecţionistă e *silită* să tolereze lepra biurocraţiei. parazitare, care suge şi asupreşte pe ţăran.

Când prin urmare partidele ţărăneşti manifestă simpatii francamente antantofile, asta înseamnă că, sau vor să reprezinte masele ţărăneşti, sau au găsit mijlocul de a împăca interesele micii burghezii rurale cu cele ale masei ţărăneşti. Cooperativele, onest conduse — ca să redeştepte încrederea ţăranilor, — ar putea forma câmpul de împăcare al intereselor odinioară opuse.

D. Take Ionescu este de aceia partizan

hotărât al intrării în țară a capitalurilor aliate, fiindcă interesele acestor capitaluri coincid cu ale burgheziei noastre libere și cu ale tuturor elementelor progresiste din țară. D-lui Take Ionescu îi opuneau — sau îi opun încă — rezistență, unii reprezentanți ai marii proprietăți, chinuiți de vechea teamă a acestei clase: teama îndreptățită că industria va aduce cu sine o criză de brațe și mai acută de cât cea de azi.

Sprijinindu-l pe d. Take Ionescu în contra acestor elemente șovăitoare, cari parcă nu îndrăsnesc să-l respingă și aliații parcă nu se 'ndură să-i primească,[1]) par-

[1]) Poate mă'nșel, dar cred că mobilul atitudinii șovăitoare a proprietarilor trebue căutat în acest raționament: fără aliați nu putem fiindcă ne trebuesc mașini, cari luate cu bani gata, ar costa de vre-o 40 de ori mai scump ca înainte de războiu; dacă însă deschidem aliaților porțile de perete, țara se va industrializa în așa grad, că nu vom avea nici brațele trebuitoare. De mașini are nevoie și burghezia protecționistă și se silește să și le procure de la sărăcita Germanie; se teme însă de concurența capitalurilor „aliate" și caută să se acomodeze lor *cu 'ncetul*, să se asocieze cu dânsele—să iea cu linguriță doctoria amară.. Ruinile războiului însă, ne împing înainte, chiar și fără voia noastră.

tidele țărănești au devenit un factor principal al progresului acestei țări.

Cu puțin timp înainte de ultimile alegeri, un marcant țărănist, deputat în cele două parlamente din urmă, vorbind c'un colaborator al *Curentului Nou* despre campania anti-poporanistă a acestei reviste, spunea: „nu sântem contra industriei și nici contra orașelor și nici contra „străinilor", și n'avem nimic comun cu poporanismul *Vieții Românești*".

Faptele vin în sprijinul acestei profesii de credință.

Pe la 1900 liberalii au pornit mișcarea poporanistă cu scopul mărturisit de a paraliza planurile economice și politice ale d-lui Take Ionescu, reprezentantul burgheziei noastre libere și deci și partizanul intrării libere a capitalurilor straine.

Astăzi, după douăzeci de ani, țărăniștii *sprijină* pe d. Take Ionescu, ba se vorbește chiar de fuziunea democraților cu partidul lor.

....Și iarăși mi se deapănă în minte firul istoriei politice a acestei țări în timpul din urmă.

Evenimentul hotărâtor a fost războiul. Marea proprietate progresistă a urmărit dărâmarea zidului protecționist în favoarea capitalurilor germane, pentru ca această țară să fie stăpânită de o clasă de agrarieni reacționari, întemeiată pe agricultura intensivă. Mica burghezie rurală a conceput aceiași politică în folosul unei proprietăți mijlocii sau sub-mijlocii.

In schimb, d. Take Ionescu, reprezentantul burgheziei noastre libere și d. Ionel Brătianu, reprezentantul burgheziei protecționiste, nu puteau dori ca această țară să decadă la rolul de grânar și debușeu al Germaniei; și s'au aliat deci cu Antanta în contra puterilor centrale.

Interesele *burgheziei* fiind cele ale progresului acestei țări, punctul ei de vedere a triumfat.

După război, liberalii au cautat să menție zidul protecționist — pentru apărarea căruia făcuseră războiul — și în contra capitalurilor aliate, cari urmăreau tocmai crearea în țară a unei puternice industrii. Și atunci interesul lor de clasă

ne mai fiind paralel cu linia progresului, liberalii au trebuit să cadă înfrânți. In timpul războiului, lepra birocratică, una din formele burgheziei parazitare, s'a înfipt adânc în carnea țării și a trezit revolta generală. In contra liberalilor s'au aliat: marea proprietate progresistă, dușmană zidului protecționist, (mai ales acuma, în preajma exproprierii și după ruinele războiului); mica burghezie rurală, credincioasă aceleași politici; burghezia liberă din țară; lucrători socialiști și chiar masa mare țărănească. („Ai să votezi cu liberalii?", am întrebat atunci pe un țăran dintr'un sat de lângă Giurgiu. — „Mai bine-mi tai mâinele", a răspuns ei, „Hooo lupii!! Destul!!!").

Și aliații noștri au dat o mână de ajutor la dărâmarea liberalilor, dar și sovietele au contribuit mult. (Supărare nu 'ncape! Asta-i politica de după război: *clasele cu interese indentice își dau mâna peste granițe*. Uitați-vă la cele ce se petrec și în țările din jurul nostru).

Poate că oamenii de știință vor ajunge când-va să aducă pe sârmă trăsnetul, în

doze calculate, și să-l facă să miște mașinile din fabrici... Așa a lucrat la noi bolșevismul... In Rusia, desigur, e urâcios — fie la ei acolo!.. Doar c'a *trebuit* să vie, ca otravă-antidot la otrava țaristă... La noi însă a lucrat ca antiseptic, ca multe otrăvuri cari dacă nu au ajuns să te otrăvească, își curață minunat sângele... Guvernul lui Lenin se temea ca România să nu-i sară în spate și avea deci tot interesul să întreprindă la noi o vie propagandă a ajutat mult la dărâmarea liberalilor și la întărirea mișcării socialiste.

Dar să reluăm firul.

După primele alegeri cu vot obștesc, au ajuns la putere, precum se știe, țărăniștii, cari s'au gândit să tragă către ei plapoma evoluției, — în direcția opusă liniei progresului. Plapoma așa însă are o însușire minunată: în direcția progresului o poate trage și un copil; în direcția contrară n'o poate mișca nimenea: parcă-i bătută cu cuie.

Vreau să spun că federația s'a gândit să reia vechea politică *antiburgheză* a d-lui Stere: desființarea proprietății mari în fo-

losul celei mijlocii, așezate *tot pe baze neoiobăgiste.*

In contra acestei politici germanofil-bolșeviste, care era în fond *reacționară*, se coalizează toate celelalte clase: proprietarii mari, de teama exproprierii totale; burghezia protecționistă, de teama socializării fabricelor; burghezia liberă, de teama creării unui stat curat agricol; ba chiar și masa țărănească, de teama unor noi stăpâni, mai lacomi de cât cei vechi. Și — last, not least — dinastia, de teama republicei.

Generalul Averescu a venit la putere ca arbitru între clase: între proprietatea mare și țărănime, între capitaliști și muncitorime, între burghezia noastră protecționistă și capitalurile streine. Programul acesta este pe cale de a se realiza. Opoziția acuză însă guvernul că pleacă prea mult limba balanței în favoarea proprietarilor și în favoarea patronilor.

De fapt țărănimea și muncitorimea au ajuns destul de puternice ca să-și apere și singure interesele lor.

Cum se va face compromisul între ca-

pitalul național și cel aliat, ne arată afacerea *Stelei Române*, aranjeată zilele acestea *Banca Românească* alături de *Marmorosch Blank* și de alte bănci, sub președinția neutrală a d-lui Barbu Ştirbey; capitalul românesc deținând 52 la sută din acțiuni, iar capitalul anglo-francez 48 la sută.

Guvernul Averescu pare să se fi molipsit însă întrucâtva de cursurile claselor din a căror cualiție a rezultat: dela marii proprietari a rămas cu virusul germanofiliei reacționare, iar dela burghezia liberală, cu instinctul cointeresării *și cu înclinările cleptocratice ale birocrației.* Aceasta din urmă meteahna a stârnit în lumea orașelor cele mai mari nemulțumiri. Ce-i grozav este că meteahna pare incurabilă în această țară...

Intre timp țăraniștii s'au convins că nu pot abate evoluția țării pe făgașul dominațiunii unei proprietăți mijlocii așezate pe baze neoiobăgiste; și atunci s'au întors pe drumul drept al intereselor marii mulțimi, — *interese cari sunt paralele cu cele ale burgheziei adevărat capitaliste.*

Am ajuns astfel la clasica alianță a burgheziei capitaliste cu țărănimea, așa cum o cunoaștem din istoria marii revoluțiuni franceze.

Burghezia protecționistă concepuse și ea această alianță, dar fiind ea însă-și o o clasă parazitară, se aliase cu elementele parazitare ale țărănimii. Războiul a făcut ca chiar aceste elemente și mai ales masa țărănimii să simtă adânc în carne ghiarele birocrației; și atunci, după feluritе tribulațiuni, alianța s'a prefăcut în ceiace era scris în cartea sybilinică a istoriei că trebue să fie: o alianță a intereselor *adevăratei* țărănimi cu interesele burgheziei *adevărate.*

Din expunerea făcută în acest articol, filosofia istoriei poate trage următoarele învățăminte:

Intâi, că evoluția socială e dominată de spiritul progresului, care el însuși nu are nici o putere, fiind o simplă entitate metafizică; ia însă parte la lupta politică, întocmai ca o Minervă nevăzută, și insuflă puteri uriașe acelui combatant care în acel moment îi apără cu credință interesele sale.

Astfel diferitele clase sociale, cari urmăresc totdeauna numai interesele lor egoiste, reușesc în lupte ori de câte ori aceste interese sunt paralele cu cele ale progresului și cad înfrânte, ori de câte ori ele sunt contrare intereselor progresului. Fiecare clasă trage către sine carul evoluției și totuși carul merge drept înainte. Astfel un spic de orz ni se urcă pe mânecă sfidând și legile gravitațiunii și silințele noastre de a-l expulza... Căci noi scuturăm mâna în mod desordonat; unele mișcări tind să ridice spicul, altele tind să-l coboare; pe acestea din urmă le neutralizează complect poziția perilor cu vârful în afară.

Al doilea învățământ este că fiecare clasă e departe de a cunoaște piesa în care dânsa joacă un anumit rol; ba nici măcar rolul ei nu-l cunoaște în întregime, ci pronunță frază cu frază, în măsura în care-i este dictată de suflerul interesului egoist imediat.

Și totuși, când recitești drama care s'a jucat la noi dela războiu încoace, îi găsești atâta unitate în mersul ei sigur către des-

nodământ: revoluțiunea capitalisto-burgheză prin ajutorul capitalurilor străine, încât ești înclinat să bănuești existența unui autor ascuns și a unui regisor nevăzut.

Și întrucât opoziția țărănistă a apucat pe drumul progresului, Minerva cea nevăzută îi va insufla puteri uriașe, și va ajunge de sigur să se înhame și dânsa la carul statului.

28 Sept. 1920.

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ CLUJ-NAPOCA

CUPRINSUL

	Pag.
Din articolul program al *Curentului nou* de la 1906	1
Morala d-lui Sadoveanu	15
Sentințele critice ale d-lui Iorga	33
„Crâșma lui moș Precu“	59
„Ioan Ursu“	73
Steagul d-lui Iorga	91
Romanul Istoric	111
Răspuns d-lui Ibrăileanu	145
Cum imită d. Sadoveanu	159
Ce-a însemnat „Curentul nou“ în 1906	179
Poporanismul liberal și poporanismul conservator	203
Un proces literar și o judecată părtinitoare	223
Falimentul poporanismului	239
Poporanism sau industrializare?	263
Din Istoria contemporană a Franței	281
In contra egalizării artificiale	307
Misiunea d-lui general Averescu	319
Revoluție?	329
O democrație ciudată	339
Sufletul rural-medieval	347
Primele origini ale poporanismului	367
Poporaniștii în partidul liberal	379
Germanofili și bolșevici	395
O schimbare la față	425

3779/82

D
CL 1

10

ANTICARIAT
CLUJ
—Lei 10—

33 %

DE ACELAȘ AUTOR:

Icoane fugare, (premiată de Acad. Rom.) a doua ediție, 1920, edit. Socec et Co.

Noi studii critice, 1920, edit. Socec et Co.

Studii critice, a doua ediție, 1920, edit. «Cartea Românească».

Cercetări critice și filosofice, a doua ediție, 1920, edit. Alcalay et Co. («Viața Românească»)

Probleme sociale și psihologice, 1920, edit. Socec et Co.

EDITURA SOCEC & Co SA BUCUREȘTI
I E
50